

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ УКРАЇНСЬКОЇ КРИЗИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ**

ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ УКРАЇНСЬКОЇ КРИЗИ

МОНОГРАФІЯ

Дніпропетровськ
2015

УДК 327.1
ББК 66.4(03)
Г 35

*Затверджено до друку за рекомендацією вченої ради
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля
(протокол № 9 від 10 грудня 2015 р.)*

Рецензенти:

В.В. Кривошеїн, доктор політичних наук,
професор, завідувач кафедри соціології Дніпропетровського
національного університету імені Олеся Гончара;
В.А. Полторак, доктор філософських наук,
професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін Інституту
управління Класичного приватного університету (м. Запоріжжя).

Г 35 Геополітичні наслідки української кризи: монографія /
О.В. Дашевська, Р.М. Ключник, Ю.Й. Семчук та ін.; за заг. ред.
О.В. Дашевської. – Дніпропетровськ: Університет імені Альфреда
Нобеля, 2015. – 192 с.

ISBN 978-966-434-359-3

Монографію присвячено аналізу української кризи та її значенню у світовому геополітичному просторі. Розглянуто витоки кризи, її причини та наслідки. Особливу увагу приділено проблемі тероризму та міжнародному досвіду боротьби з ним. Розглянуто миротворчу діяльність ООН та її значення для України. Монографія розрахована на широке коло читачів – науковців, викладачів, студентів, громадських діячів, політиків і тих, хто цікавиться роллю України у міжнародній політиці.

УДК 327.1
ББК 66.4(03)

ISBN 978-966-434-359-3

© О.В. Дашевська, Р.М. Ключник,
Ю.Й. Семчук, Д.В. Прошин,
І.А. Єремеєва, 2015
© Дніпропетровський університет
імені Альфреда Нобеля,
оформлення, 2015

ПЕРЕДМОВА

Події 2014–2015 рр. поставили перед Україною питання, від відповіді на яке залежить майбутнє: *куди*, а головне, *як* рухатися далі? Вітчизняний політикум пропонує різні варіанти, сценарії, але протягом майже 25 років незалежності вони не сприяли консолідації України. Навпаки, зростали дезінтеграційні процеси всередині країни, посилювався поділ на Схід та Захід, що спровокувало два «майдани» («помаранчевий» та «євромайдан»). Останній вилився в кровопролиття, анексію Криму та розгортання військових дій на території Донецької та Луганської областей.

Політична та економічна криза, війна на Донбасі актуалізували питання геополітичного статусу України, її майже повної залежності від інших країн світу (Росії, США, ЄС). Разом з тим українська криза стала випробовуванням і для світових лідерів. Розвиток військового конфлікту в Україні викрив проблеми у міжнародній геополітиці щодо існування однополярного чи багатополярного світу, щодо центрів прийняття світових рішень та їх наслідків для громадян різних країн, щодо ефективності існування такої міжнародної системи...

Для України всебічний аналіз та вивчення кризових періодів, їх геополітичних наслідків та світового досвіду подолання проблем та виходу на траєкторію сталого зростання є необхідною умовою формування нового успішного образу в очах власних громадян та світової спільноти.

Колектив авторів монографії намагався викласти свої погляди на існуючі проблеми, розкриваючи різні аспекти української кризи. У розділі 1 проаналізовано інституційний та системний підходи до дослідження української кризи, у розділі 2 визначено циклічність політичних криз та проаналізовано причини їх виникнення. У розділі 3 визначено місце України на геополітичній мапі світу згідно з міжнародними оцінками. Розділи 4 та 5 присвячено геополітичним вимірам української кризи, а саме запропоновано розглядати українське питання як прецедент перебудову Ялтинсько-Потсдамської систе-

ми міжнародних відносин та актуалізовано проблемне питання першопричини такої глибокої політико-військової та економічної кризи. У розділі 6 розглянуто актуальне для України питання світового досвіду боротьби з тероризмом та завершення терористичних кампаній. Розділ 7 присвячено миротворчій місії ООН у світі та, зокрема, в Україні, на тлі військових дій та масштабної гуманітарної катастрофи на Донбасі.

Монографія розрахована на широке коло читачів — науковців, викладачів, громадських діячів та політиків, студентів і тих, хто цікавиться соціально-політичними проблемами України і міжнародними відносинами.

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА КРИЗА: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ТА СИСТЕМНИЙ ВИМІРИ

Усі політичні системи в процесі свого розвитку зіштовхуються з кризовими явищами. У зв'язку з цим політичні кризи як на інституційному, так і на системному рівнях, потребують ґрунтового осмислення і рефлексії. Світовий досвід свідчить, що під час політичної кризи закладаються варіанти майбутнього розвитку подій у державі, а отже, кризові ситуації мають бути особливо ретельно розглянуті. Особливої актуальності ця проблематика набуває для сучасної України, оскільки останніми роками країна зіштовхнулася з найтяжчою кризою за всі роки незалежності. Реалії розвитку України переконують у необхідності глибокого наукового вивчення всіх аспектів внутрішньополітичної кризи, розробки механізмів та рекомендацій для її запобігання та своєчасного розв'язання. Незважаючи на незавершеність трансформаційних процесів, можна із впевненістю стверджувати, що вони вже призвели до фундаментальних змін політичної системи. Отже, вітчизняна політична криза потребує дослідження як на інституційному, так і на системному рівнях.

Інституційна підсистема являє собою впорядковану сукупність політичних інститутів, які зумовлюють розвиток політичної системи суспільства. До політичних інститутів держави входять парламент, уряд, органи місцевого самоврядування, політичні партії та рухи, професійні спілки тощо. Втім у рамках нашого дослідження зосередимо увагу на аналізі кризових явищ у парламенті, виконавчій владі та сфері місцевого самоврядування.

Явище парламентаризму в тій чи іншій формі притаманне кожній сучасній демократичній країні. Керуючись систем-

ним та інституційним підходами, можна констатувати, що парламент відіграє системоутворюючу роль у рамках інституційної будови політичної системи. Особливої актуальності дослідження парламентських криз набуває у контексті змін до Конституції, прийнятих у лютому 2014 р.

Парламентська криза означає припинення адекватної діяльності, дисфункцію політичного інституту, що зводить нанівець ефективність цього політичного інституту. С. Ставченко слушно зазначає, що основними різновидами парламентських криз є розпуск парламенту та неможливість прийняття політичних рішень парламентом внаслідок відсутності консенсусу або необхідного кворуму для їх прийняття [1, с. 99].

Розглядаючи парламентські кризи як фактор розвитку політичної системи сучасної України, слід відзначити, що за останнє десятиліття конституційний дизайн країни змінювався тричі: від президентсько-парламентського правління до парламентсько-президентського у 2004 р. і навпаки у 2010 р. [2, с. 47–48]. Нарешті, третя зміна відбулася під час Євромайдану 2014 р. Власне, політична криза 2004 р., що не була суто парламентською, а охопила всю політичну систему та все суспільство, сприяла зміні як складу владної еліти, так і трансформації політичної системи, формуванню нової системи стримувань і противаг в українському політикумі. Своєрідний політичний пакт, ухвалений парламентською більшістю і опозицією, став результатом компромісу не лише між двома парламентськими силами, а й між різними суспільно-політичними угрупованнями, що були розділені за мовно-культурним та географічним принципами. Цей компроміс допоміг уникнути радикалізації політичних настроїв, але тільки до певного часу.

Важливою особливістю політичних трансформацій в Україні до 2013 р. є їх еволюційний характер. Україна тривалий час не знала подій, схожих на румунські 1989 р. чи російські 1993 р. Політичні процеси в Україні після 2004 р. багато в чому детерміновані протиборством політичних сил у Верховній Раді. Відмітною рисою парламентських криз в Україні стало постійне набуття ними міжінституційного характеру.

Після виборів 2006 р. робота парламенту в нових конституційних умовах супроводжувалася проявом усіх проблем і протиріч, деструктивних стратегій, що були характерні для попередніх років. Ситуація ускладнювалася відсутністю консенсусу у вищих ешелонах влади стосовно стратегічних напрямів внутрішньої і зовнішньої політики, неможливістю прийняття стійких компромісних рішень і дотримання політичних домовленостей, врешті-решт відсутністю достатньої політичної волі для прийняття «непопулярних», але потрібних задля досягнення стабільності рішень [3, с. 90]. Події після парламентських виборів 2006 р. засвідчили, що політична еліта України не здатна до конструктивних переговорів зі створення уряду, відтак, новий склад Кабінету було сформовано лише через 4 місяці після оголошення результатів волевиявлення. Загалом кризові явища у 2005–2010 рр. розвивалися не лише за лінією «влада – опозиція», а й у середині провладної команди [4, с. 58–59]. Криза 2007 р. розпочалася зі спроби Партії регіонів сформувавши конституційну більшість із 300 депутатів, що було піддано сумніву з боку Президента та опозиції і призвело до блокування роботи парламенту та масових протестних акцій поза ним. Позачергові вибори до Верховної Ради України були другими після руйнування владної інформаційної монополії, разом з якою зникла централізована система інформаційних маніпулювань. І хоча за такий короткий термін справжні професійні стандарти в українській журналістиці сформуватися не могли, можливості політичних діячів виносити на суд громадян альтернативні точки зору, обговорювати реальні проблеми суспільства замість штучних політехнологічних міфів значно розширилися. Розпуск Верховної Ради та позачергові вибори відкрили шлях до формування нового уряду Ю. Тимошенко, який спирався на дві парламентські фракції. Проте більшість була настільки нестійкою, що підтримка Уряду перманентно була під питанням, а парламент восени 2008 р. опинився в одному кроці від розпуску. Таким чином, конституційні зміни не лише загострили старі кризові явища, але й спричинили нові, які вийшли за межі легіслатури [5, с. 29].

Іншими словами, незважаючи на існування формальних коаліцій, які мали більшість голосів у Верховній Раді останнього скликання, результативність (у сенсі кількості прийнятих законопроектів) її діяльності є низькою. Запровадження подібних механізмів, наприклад, у вигляді функціонального трикутника: «міністр – держсекретар – парламентський секретар», дозволило б, згідно з баченням О. Токовенка, поєднати можливі політичні та професійні зв'язки у відносинах між Урядом та Парламентом, надати їм більшої функціональності, нівелювати суб'єктивні та вузькопартійні чинники цієї взаємодії [6, с. 66].

Розглядаючи новітні тенденції розвитку українського парламентаризму, слід зазначити, що українська легіслатура у 2010–2014 рр. не відіграла провідної ролі у формуванні уряду. Серед проблем, які призводять до регулярності парламентських криз, можна назвати відсутність стійкої партійної дисципліни серед парламентарів. Постійні переходи з однієї фракції до іншої призводять до порушення репрезентативності політичної волі народу, оскільки політик відмовляється представляти той сегмент електорату, який його обирає. Формування парламентської більшості у березні 2010 р. стало яскравим свідченням недостатнього зв'язку між депутатами і виборцями і фактичної безвідповідальності перших перед останніми. Виникає питання: чи варто звинувачувати лобістські організації в тому, що вони фактично маскуються під політичні партії і громадські організації, і чи можна звинувачувати останніх, що вони є замаскованими лобістськими організаціями? Інколи ці типи організацій збігаються. Стосовно політичних партій В. Сергеев зазначає, що вони, на відміну від лобістських організацій, ставлять за мету здобуття влади, а не вплив на неї [7, с. 90]. Хоча і лобізм є невід'ємною складовою їх діяльності, адже первинна мета політичної партії – захист інтересів певної групи, а яким чином це відбувається, одержанням влади чи її лобіюванням, не так уже й важливо.

Напередодні Революції гідності Верховна Рада являла собою фактично дорадчий орган, який захищав політичні й економічні інтереси правлячої олігархічної еліти, причо-

му побізм залишався поза межами закону. Нова Конституція, окрім іншого, повернула Верховній Раді ті повноваження, які вона мала у 2005–2010 рр. Незважаючи на оновлення кадрового складу парламенту, конфлікти у Верховній Раді часто закінчуються блокуванням трибуни чи навіть застосуванням насилля, що перешкоджає законотворчій діяльності та шкодить іміджу вітчизняної легіслатури на світовій арені. Парламентські кризи в Україні набувають комунікативного виміру: народні депутати не лише не виконують передвиборчих програм, але й не підтримують контакту із виборцями в округах, що призводить до все більшого відчуження політичних діячів від решти громадян та сприяє зростанню нігілізму і апатії серед виборців.

Важливим фактором політичного життя є й криза виконавчої влади. Її характерною рисою є те, що вона, на відміну від парламентської, виходить за межі одного органу й охоплює всю вертикаль від уряду до органів влади на місцях. Криза виконавчої влади не виникає раптово, а її прояви менш помітні, аніж ознаки парламентської кризи, якій ЗМІ традиційно приділяють більшу увагу. О. Кукуруз інтерпретує кризу виконавчої влади як особливий стан у функціонуванні та розвитку системи державновладних структур і відносин, що характеризується загостренням внутрішньосистемних протиріч, розбалансованістю діяльності, що тягне за собою зниження результативності та ефективності управлінського впливу на соціальноекономічні процеси [8, с. 672–677]. Вітчизняний науковець В. Шарий підкреслює, що криза виконавчої влади є об'єктивним вираженням нездатності управляти соціальноекономічним та суспільнополітичним розвитком держави й суспільства, надмірною заполітизованістю та пов'язаними з цим конфліктами між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади, що призводить до втрати владою легітимності [9, с. 13].

Одним з проблемних моментів виконавчої влади в Україні можна вважати нерозмежованість політичних та адміністративних посад в органах виконавчої влади та в органах місцевого самоврядування. Так, призначення і звільнен-

ня працівників органів виконавчої влади багато в чому залежить від результатів виборів, причому ця ситуація після Революції гідності майже не змінилася. Вітчизняний дослідник М. Шульга, аналізуючи суспільну кризу в Україні, до чинників, що її ускладнюють, відносить масштабну розбалансованість між інститутами держави, роз'єднаність і протистояння політико-економічної еліти, відсутність спадкоємності в управлінні державою і суспільством. У вітчизняній суспільній свідомості втрачена насамперед престижність державної служби, а в її установах існує така плінність кадрів, що персональний склад постійно змінюється, а від цього якість апаратної роботи державних органів стала вкрай низькою [10, с. 468].

Проблемою української виконавчої влади є й відсутність постійного діалогу між органами державної влади і громадянами. Для вироблення ефективної державної політики необхідно мати інформацію про інтереси і потреби громадян, рівень забезпечення прав, їхню оцінку діяльності органів державної влади. Якщо влада й надалі буде закритою і державне управління буде здійснюватися політико-адміністративною елітою на власний розсуд без залучення громадськості, то кризові явища будуть лише поглиблюватися. Влада не повинна управляти суспільним життям, дистанціюючись від проблем і потреб громадян, натомість вироблення державної політики має відбуватися із залученням думок всіх зацікавлених осіб (виконавців і тих, кого стосується таке рішення). Особливо це є необхідним під час кризи, коли діяльність влади значно ускладнюється такими чинниками: у момент розгортання кризи складно визначити її масштаби; складно визначити, які групи громадськості опинилися під впливом кризи; не завжди зрозуміло, що конкретно призвело до кризи; часто її причини залишаються до кінця не з'ясованими; наявний сильний вплив кризових ситуацій на громадськість; громадськість очікує точної та необхідної інформації, причому із часом це очікування набуває гіпертрофованого характеру; за умов браку інформації поширюються чутки; рішення про поширення інформації доводиться приймати в умовах сильно-

го тиску; за кризової ситуації довіра тих груп громадськості, на які безпосередньо вплинула криза, до органів влади катастрофічно падає; криза зачіпає емоційні сторони поведінки громадян.

Однією з одвічних проблем вітчизняної системи виконавчої влади є корупція, яка за ефектом ланцюгової реакції породжує цілий спектр інших системних проблем: провокує правовий та політичний нігілізм; знижує ефективність регулювального впливу на поведінку суб'єктів відносин регуляторних актів; породжує некеровану й латентну монополізацію ринку й підриває правові основи вільної, добросовісної конкуренції; призводить до незбалансованості в оптимальному поєднанні методів адміністративного регулювання й ринкового саморегулювання на всіх рівнях влади та управління. Розквіту корупції сприяє специфічна пострадянська бюрократична традиція політичної влади, коли більшість населення є відчуженою від процесу управління державою та перебуває у повній залежності від волі чиновників [11, с. 94]. Корупцією сьогодні в Україні вражені всі без винятку сфери вироблення та реалізації державної політики, всі гілки влади та державні органи. Освіта, наука, система охорони здоров'я також страждають від дій корумпованих чиновників. Однак найнебезпечнішим є те, що корупція дедалі більше політизується і стає характерною рисою діяльності головних центрів прийняття політичних і державних рішень, які є похідними та визначальними для функціонування публічної влади, розподілу та використання суспільних ресурсів (коштів, землі та іншої нерухомості, отримання державних замовлень на виконання робіт, залучення інвестицій тощо), реалізації принципу верховенства права, утвердження соціальної справедливості [12, с. 70]. Небезпечною тенденцією також є толерантність значної кількості громадян до корупційних проявів, що заважатиме новій владі боротися з цим деструктивним явищем.

Проблеми подолання корупції в нашій державі є основними, оскільки впливають не тільки на перебіг процесу державотворення, а й на зовнішню політику країни, зокрема на стан відносин з країнами Центрально-Східноєвропейського

регіону. Через це ЄС зацікавлений в наданні допомоги нашій державі в питаннях протидії та подолання корупції, а також у збільшенні інвестицій та розвиткові економічно-промислового комплексу. Утім левову частку роботи із подолання цього явища має здійснити власне українське суспільство.

Щоб досягти якісного державного управління в Україні, зазначає Г. Слізкова, варто здійснити ґрунтовну роботу у чотирьох напрямках. По-перше, необхідний глибокий і прогностичний аналіз та моделювання існуючої соціально-економічної ситуації. По-друге, потрібно подбати про забезпечення максимально тісної взаємодії із громадянським суспільством не стільки у подоланні вже існуючих проблем і наслідків, скільки у передбаченні та запобіганні більш глибоких і реальних кризових процесів. По-третє, необхідна розробка і реалізація конкретних антикризових технологій. І нарешті, вкрай необхідне політико-правове, організаційне та кадрове забезпечення роботи антикризового управління [13, с. 141]. Логічним є запозичення досвіду західних країн у тому, щоб особи, які вперше призначаються на посади державних службовців або переходять на службу до інших органів державного управління, перед призначенням на посаду обов'язково пройшли підготовчу службу (стажування) протягом кількох місяців з метою набуття практичних навичок роботи на певній посаді державного службовця.

Після Революції гідності перед українською політичною та економічною елітою постало завдання вироблення стратегії соціальної і політичної солідарності, співробітництва, пошуку оптимального балансу державних та приватних інтересів. А для реалізації нових парадигм державного управління вітчизняне суспільство потребує цілеспрямованого формування громадської думки щодо легітимації виконавчої влади як головної передумови ефективного запровадження реформ.

Що ж стосується політичних криз локального характеру на вітчизняних теренах, то дедалі більша кількість міст і містечок України зіштовхуються з локальними кризами, свідченням чому є зростаючі відцентрові тенденції, деіндустріалізація як результат зупинки нерентабельних підприємств та ін-

тенсифікації вивозу сировини, архаїзація соціальних і політичних відносин, у яких підсилюється значення первинних аскриптивних зв'язків (кланових, сімейних, етнічних, корпоративних, земляцьких тощо). Спостерігається криміналізація відносин у результаті масової аномії і підриву нормативних, ціннісних і значущих принципів соціокультурної регуляції: посилюється вплив мафіозних структур на політичні процеси на локальному рівні. В епоху «дикого капіталізму» 1990-х рр. усі питання, що виникали між бізнесом, органами влади та місцевого самоврядування, намагалися вирішувати кулуарним шляхом. У цей час значну роль відігравали особи, що мали особисті зв'язки з представниками істеблішменту. У пресі активно обговорювалися призначення на важливі державні посади представників тієї чи іншої бізнес-структури, які інкорпоровалися у владу з метою захисту конкретних економічних інтересів, часто ігноруючи запити громади.

На початку 2000-х рр. ситуація дещо змінилася: великий капітал переглянув свою політику у відносинах із державою. Основний акцент змінився з «тиску» до «обміну» потрібних рішень на політичну лояльність. Інтереси значних гравців як на економічній, так і на політичній аренах, стали просуватися через асоціації та об'єднання, виборні органи, а також інші елементи громадянського суспільства.

Погіршення екологічної і демографічної ситуації у регіонах і окремих населених пунктах призводить до перетворення їх на депресивні райони, міста і селища. Місцеве самоврядування працює у таких містах і районах вкрай неефективно передусім через нестачу фінансів. Прикладом є місто Стаханів Луганської області, де через зупинку низки підприємств на початку 2010-х рр. значно погіршилася економічна ситуація. Незадоволені політикою мера Ю. Борисова мешканці міста створили ініціативну групу із проведення референдуму щодо довіри міському голові. Проте, незважаючи на судові рішення, міська рада не оголосила референдум, відтак, ситуація у Стаханові та низці інших міст зі схожою структурою економіки залишається напруженою, особливо після початку збройного конфлікту на Донбасі у 2014 р.

Численні мономіста Сходу України, побудовані навколо 1–2 підприємств, часто культурно безликі, а настрої населення більшості населених пунктів як на Сході, так і на Заході, характеризуються апатією, недовірою до владних структур усіх рівнів. Існує прошарок людей, які не вписалися у капіталістичні відносини і поповнили ряди маргіналів: бездомних, безробітних та злочинців, і цей прошарок дедалі зростає. Водночас значна кількість людей не має навіть чітких уявлень про сутність ринкової економіки, вимагаючи від місцевої влади забезпечення їх усім необхідним на «соціалістичних» умовах. Надзвичайно загострюються проблеми соціально-економічного характеру: зношення житлової і транспортної інфраструктури, погіршення кримінальної ситуації, зростання числа бездомних, безробітних, наркозалежних. Громади низки міст є переважно заангажованими посередниками між мешканцями, бізнесом і владою. Громадські організації та рухи часто створюються в інтересах певних груп під конкретні події чи з певних приводів. Яскравим прикладом стали події 1994 р. (створення НПУ та масові шахтарські страйки на Донбасі як чинник дострокових президентських виборів). Т. Нагорняк підкреслює, що в електоральному вимірі депресивний стан економіки та інфраструктури спонукає мешканців таких міст обирати опозиційні, часто маргінальні рухи [14, с. 128].

За таких умов спостерігається об'єднання політиків, підприємців і кримінальних структур на локальному рівні у єдиний конгломерат, що фактично узурпує владу у населеному пункті. Корупція, таємні альянси і кланові війни призводять до великих витрат, пов'язаних із суспільним неприйняттям і уявленнями про неправовий характер режиму. Панування кланів і кланових стратегій, згідно з позицією В. Сергеева, означає обмеження конкуренції та звуження можливостей для інших груп населення, значну частину яких очікує статус аутсайдерів [15, с. 215]. Консолідація клієнтелістського соціально-політичного порядку впливає на розвиток антиправової свідомості мешканців, їх упевненості у власному безсиллі та всевладді чиновників і бізнесменів. Рейдерські захоплення підприємств, замах на життя міських голів, де-

путатів місцевих рад та провідних бізнесменів вже сприймаються як дещо звичне, оскільки у буденній свідомості громадян вже укорінилася стійка недовіра як до органів влади, так і до представників ділових кіл. Так, протягом 2010–2013 рр. було вбито кілька градоначальників кримських міст і містечок, у тому числі мерів Феодосії та Симеїзу; у 2014 р. було здійснено замах на життя мера Харкова Г. Кернеса. В Україні діє типовий пострадянський механізм функціонування політичної довіри на місцевому рівні, який обмежується здебільшого родинно-клановими зв'язками.

Криза органів місцевого самоврядування призвела до того, що районні, міські та обласні ради являють собою декоративні структури, сформовані з маловідомих представників місцевих осередків (часто фіктивних) дрібних партій локального значення. Делегати цих осередків не завжди є реальними представниками інтересів громади, оскільки вони здебільшого опосередковані уповноважені своїх партій. На думку М. Бесараба, депутати, що не мають виборчих округів, ні перед ким не звітують, тобто перебувають в організаційному й правовому вакуумі [16, с. 4]. Крім того, центральна влада все більше усувається, делегуючи соціальні функції на регіональний рівень, не забезпечуючи органи місцевого самоврядування необхідними ресурсами для функціонування. Поряд з передаванням повноважень місцевим радам, їх виконкомом, головам законодавець має конституційно передбачити механізми різкого посилення відповідальності перед виборцями і центром.

Фактична некерованість органів місцевого самоврядування проявляється, зокрема, у самоправному залишанні партійних фракцій, створенні сурогатних структур, що в умовах правової держави мала б позбавити їх делегованих повноважень, зрештою — права відвідувати пленарні засідання й голосувати. Український політолог О. Висоцький слушно підкреслює, що наразі в українському суспільстві триває «цинічна деморалізація», себто звільнення політичного життя від моральних імперативів. Вона полягає, зокрема, у тому, що зловживання чиновників, політиків та бізнесменів прак-

тично ніколи не тягнуть за собою санкцій [17, с. 60]. Безкарність «сильних світу цього» тягне за собою правовий нігілізм широких мас населення.

Прикладом локальної політичної кризи в Україні є ситуація навколо Київської міської ради, депутатський корпус якої було востаннє обрано на позачергових виборах 2008 р. Відповідно до Конституції України, її повноваження мали припинитися у 2013 р., втім парламент не призначив чергові вибори, а подовжив термін роботи міськради. Це викликало протести як опозиційних депутатів, так і широких мас населення. Так, проти порушення законодавства виступили А. Яценюк, В. Кличко, О. Тягнибок та інші опозиційні на той час лідери; було проведено низку акцій протесту з метою оголошення дати виборів. 2 червня 2013 р. парламентська опозиція оголосила Київраду нелегітимною, а Конституційний суд призначив вибори на жовтень 2015 р., таким чином подовживши повноваження міської ради ще на два роки. Це рішення пояснювалося передусім тим, що довіра громадян до правлячої еліти як на національному, так і на міському рівнях, дедалі знижувалася. Нові вибори, ймовірно, могли принести перемогу опозиції, оскільки 70% мешканців столиці вважали міськраду нелегітимною [18]. Відтак, центральній владі було б складніше контролювати місцеве самоврядування у столиці, а це може ускладнити використання адміністративного ресурсу на майбутніх президентських та парламентських виборах. Передумови до вирішення кризи з'явилися лише після зміни влади: у 2014 р. міським головою Києва був обраний В. Кличко.

Ситуація у більшості міст України характеризується відсутністю належного матеріального, фінансового, кадрового та іншого ресурсного забезпечення, необхідного для виконання завдань і повноважень місцевого самоврядування за європейським зразком. Кризові явища в житлово-комунальному господарстві в системах водопостачання, енергетики, транспорту та соціальній інфраструктурі переросли у справжню катастрофу [19, с. 20]. Як приклад можна навести ситуацію в Алчевську, де у 2006 р. вийшла з ладу система опалення, парализувавши життя міста.

Кризові явища не обмежуються суто інституційною підсистемою, а виходять за її рамки, набуваючи позаінституційного, системного виміру. Так, у функціональній підсистемі може виникати криза легітимності, у нормативно-ціннісній – аксіологічна криза, у комунікативній – криза політичної комунікації. Варто зазначити, що в рамках нашого дослідження неможливо охопити увесь спектр кризових явищ, втім обрали нами різновиди кризи є яскравим свідченням впливу кризи на розвиток політичної системи.

Під легітимністю розуміють морально-психологічне сприйняття влади громадянами, визнання її права здійснювати управління соціальними процесами, згода з її поглядами, рішеннями і діями, готовність їй підпорядковуватися. У загальному визначенні сутність легітимності полягає в тому, що той чи інший порядок створення та забезпечення виконання законів є придатним для громадян держави. Російський вчений Д.М. Воробйов зазначає, що організація соціальної підтримки існуючого режиму – головне завдання будь-якої політичної сили, що перебуває при владі [20, с. 57]. На нашу думку, криза легітимності – це ситуація, у якій піддається сумніву правомірність існуючого соціального порядку та відкрито висловлюється недовіра до існуючої влади. Вона свідчить передусім про нездатність влади переконати суспільство в необхідності і оптимальному функціонуванні існуючих державних інститутів. Якщо делегітимація являє собою процес поступового падіння довіри, то криза легітимності характеризується гранично низьким рівнем підтримки громадянами політичних інститутів та/або системи в цілому, що загрожує існуванню і відтворенню системи.

Варто зазначити, що характерною рисою легітимаційних криз в Україні є їх незавершеність та циклічність. Криза легітимності влади не призвела до вирішення актуальних проблем, що існують у взаємовідносинах влади і суспільства. Натомість вирішення головних протиріч, що були причинами криз, свідомо гальмувалося як владою, так і основними суб'єктами політики. Результатом цього є недовіра громадян України до політичних інституцій, а отже, у масовій сві-

домості влада є нелегітимною, незважаючи на зміну складу правлячої еліти.

Вітчизняний дослідник Є. Цокур називає специфічні риси української легітимаційної моделі: 1) несформованість самостійних впливових та дійових інституцій громадянського суспільства; 2) слабкість державотворчих і, як наслідок, легітимаційних національних традицій; 3) низький рівень політичної культури, політичної свідомості і суспільної активності суспільства й особистості; 4) брак консолідувальної ідеї, стратегії та методів національного державотворення; 5) несформованість еліти, яка б виступила ініціатором та реалізатором державотворчого та легітимаційного потенціалу [21, с. 66]. Варто зазначити, що для громадянських суспільств країн постсоціалістичних трансформацій проблемою залишається негативна оцінка демократичного режиму у зв'язку з неминучими економічними проблемами, які є джерелом інституціонального скептицизму.

Однією з найпомітніших криз легітимності на вітчизняних теренах стали події 2004 р., пов'язані з президентськими виборами. Через недовіру громадськості до результатів другого туру розпочалися масові акції протесту («Помаранчева революція»), що призвели не лише до переголосування другого туру з подальшою перемогою опозиційного кандидата В. Ющенка, але й до оновлення складу владної еліти. Втім український дослідник Ю. Мацієвський слушно вважає згадані події не революцією у класичному розумінні цього слова, а переходом від кланово-олігархічного авторитарного режиму до демократичного [22, с. 17]. В Україні політичний процес не вийшов за межі правового поля (силового протистояння вдалося уникнути), хоча був дуже близьким до цього; вибори закінчились, хоча й екстраординарно, але легітимно. Криза легітимності, що була викликана порушеннями виборчого законодавства і супроводжувалася масовими акціями протесту, також була вирішена конституційним шляхом. Втім рівень довіри до нової владної команди протягом перших років її урядування істотно знизився через економічні негаразди та конфлікти між В. Ющенком та Ю. Тимошенко, і це уможливило реванш лідера Партії регіонів у 2010 р.

Стратегія команди «регіоналів» на побудову міцної владної вертикалі за російським зразком, політичні репресії, підвищення пенсійного віку та інші непопулярні заходи очікувано викликали недовіру населення. Станом на травень 2013 р. Верховній Раді довіряли 16,3%, не довіряли їй – 76,8% респондентів. Президенту довіряли 25,8%, не довіряли 68,9%. Уряду довіряли 22,3%, а не довіряли – 71%. Громадяни висловлюють недовіру міліції (70%) та прокуратурі (63%). Політичним партіям не довіряли 69,2%, довіряли їм лише 17,6% респондентів [23]. Традиційно низька довіра громадян до органів влади трансформувалася в небезпечну тенденцію зростання зневіри в демократичні процедури взагалі, а також у зневагу до органів влади, які застосовують ці демократичні процедури [24, с. 142]. Свідченням втрати режимом В. Януковича легітимності стало, зокрема, збільшення кількості протестних акцій, страйків, конфліктів та політичних скандалів як у столиці, так і в регіонах.

Гостра криза легітимності у 2013 р. полягала в тому, що громадяни не довіряли практично усім інститутам: парламенту, президенту, уряду, армії, міліції та судовій системі. Розпочавшись як мирна акція протесту, Євромайдан перетворився на Революцію гідності, яка не лише поклала край політичному режиму, що існував з 2010 р., а й заклала підвалини нового конституційного, політичного і правового устрою. Зміна законодавства стала свого роду точкою біфуркації, і від нової владної еліти залежатиме, чи піде Україна шляхом розбудови демократичної, соціальної і правової держави. На нашу думку, Революція гідності продемонструвала, що український народ здатен чинити ефективний опір будь-якому режиму, відтак, нова владна еліта дотримуватиметься демократичних норм.

Слід зазначити, що поширеним інструментом запобігання падінню легітимності в українських реаліях є збільшення видатків, зокрема соціальних виплат. Втім виборці усвідомлюють, що це є лише популістською передвиборчою технологією, яка не забезпечена реальним зростанням економіки. Крім того, необгрунтоване збільшення видатків забезпечуєть-

ся емісією грошей, яка призводить до прискорення інфляції, відтак, ефективність цих кроків стає примарною.

Вже згадуваний нами Євромайдан став наслідком низки суперечностей в українському суспільстві: між владою та опозицією; носіями європейських та російських імперських (а подекуди й радянських) цінностей; олігархами, бюрократією і силовиками, з одного боку, та найманими працівниками, студентством і малим бізнесом — з іншого. Таким чином, постає проблема дослідження аксіологічних криз у сучасній Україні, які являють собою суперечність між представниками різних світоглядно-політичних позицій, докорінний злам звичних політико-ціннісних орієнтацій, що призводить до трансформації політичної свідомості значних груп громадян. Політичні цінності не піддаються прямій вербалізації, але можуть бути непрямым чином виявлені спеціальними методиками політико-психологічного аналізу. В результаті вербалізації ці цінності виражаються в таких поняттях, як «мир», «порядок», «законність», «суверенітет», «патріотизм», «свобода», «справедливість», що є набором цінностей, який визначає пріоритети будь-якої демократичної держави. Формування фундаментальної ціннісної системи, яка була б прийнята більшістю членів суспільства, є важливим принципом його існування і водночас основним інструментом суспільно-політичних перетворень.

Сучасна аксіологічна криза в Україні безпосередньо пов'язана з розколом між православною та західною цивілізаціями, про який йдеться у працях С. Гантінгтона. Американський дослідник відносив до західної цивілізації католицькі та протестантські країни Західної Європи та англосаксонські країни за її межами (США, Канаду, Австралію, Нову Зеландію). До православної ж цивілізації належать Росія, Білорусь, Болгарія, Греція, Румунія, Молдова, Сербія та низка інших країн, а також переважно мусульманський Казахстан. Саме Російська Федерація є стрижневою державою цієї цивілізації, що знаходить прояв у її зовнішній політиці, особливо стосовно сусідніх країн. Тривала роздробленість українських земель, їх перебування у складі різних держав зумовили цивілі-

заційний розкол, що проходить територією України: Наддніпрянська Україна, що була частиною Російської імперії, належить до православної цивілізації, а Західна (колишні Польща та Австро-Угорщина) – до західної. Цей міжцивілізаційний кордон обумовив політичні трансформації в Україні протягом усього періоду її незалежності.

Брак досвіду демократичного будівництва, економічний колапс, невизначеність соціально-політичних орієнтирів призвели до тотальної аксіологічної кризи. Стара світоглядна система, що існувала впродовж десятиліть, не відповідає вимогам часу, а нова формується надто повільно. Відбувається тривалий і суперечливий процес переоцінки всієї сукупності цінностей, утворюючи аксіологічний «вакуум», яким зумовлені труднощі процесу соціалізації громадян, як молоді, так і старшого покоління.

Цивілізаційний розлом України дався взнаки вже під час президентських виборів 1994 р., коли західні області підтримували переважно кандидата Л. Кравчука, а східні та південні – Л. Кучму. За словами С. Гантінгтона, це є свідченням не міжетнічного, а культурно-цивілізаційного розколу [25, с. 256]. Жителі західних і частково центральних областей в цілому сприйняли демократичний режим та незалежну Україну як політичну реальність. Мешканці Півдня та особливо Сходу значною мірою сповідують радянські або навіть імперські проросійські цінності, що впливає на їх електоральний вибір.

Типові риси східноукраїнської ідентичності знаходимо у працях А. Колодій: креольство у культурі (домінування російської мови, включеність в інформаційний і маскультурний простір Росії), інтеріоризація колишнього комуністичного режиму (радянізація свідомості), панування історичних міфів про «Русь як колыску трёх народів» та про «возз'єднання» України з Росією як акт історичної справедливості, сучасні міфи про Донбас як локомотив розвитку України, а також про праворадикальний націоналізм як сутність західноукраїнської ідентичності (неорадянський міф про бандерівців), зовнішньополітична орієнтація на Росію, що для значної частини населення краю переходить у бажання жити в спільній державі (втім, переважно,

разом з рештою України, а не відокремлено). Західноукраїнська ж ідентичність включає вірність національній мові і традиції, неприйняття колишнього комуністичного режиму і сучасних лівих, панування міфу про споконвічну окремішність та боротьбу за національну незалежність України, ставлення до Донбасу та інших південно-східних областей як до української, але зрусифікованої території, якій «треба допомоги», а до Галичини як до опори українства в Україні. Це доповнюється зовнішньополітичною орієнтацією на Європу [26, с. 70].

Український аксіологічний розкол поглибився на початку 2000-х рр., що далось взнаки на президентських виборах 2004 р.: західні та центральні регіони віддали перевагу В. Ющенку, південні та східні підтримали В. Януковича. Помаранчева революція, рушійною силою якої стали саме протестні настрої носіїв європейських цінностей, привела до влади В. Ющенка та Ю. Тимошенко. Втім незгодні з результатами виборів представники Партії регіонів організували з'їзд у Северодонецьку, де запропонували проект федералізації України, який залишився на папері.

Аксіологічна криза знову далась взнаки під час президентства В. Януковича після його відмови від підписання угоди про асоціацію з ЄС і початку активного опору населення прийняттю неправових законів. Цього разу рушійними силами Євромайдану стали політичні сили прозахідного спрямування, що користуються найбільшою підтримкою у західних областях та Києві. Їм протистояли проросійські активісти, що організували за підтримки Кремля акцію «Російська весна» і референдум у Криму, що суперечив українському законодавству. Конфлікт між носіями демократичних і російських імперських цінностей, що супроводжувався іноземним втручанням, завершився втратою контролю над Кримом та Севастополем. Слід зазначити, що передумови аксіологічної кризи, що далась взнаки у Криму, були закладені протягом попередніх років. Вітчизняна політична еліта не приділяла достатньої уваги забезпеченню патріотичного виховання молоді у Криму та Севастополі: майже всі школи півострова протягом двох десятиліть незалежності Укра-

їни були російськомовними. Переважання російської мови прослідковується у друкованих ЗМІ, де сукупний наклад друкованої продукції українською і кримськотатарською мовами на 2005–2008 рр. не перевищував 7,2% загального обсягу [27, с. 48]. У той же час Росія постійно проводила пропагандистську діяльність на цих територіях, підтримуючи відповідні політичні сили. Отже, видається закономірним і те, що на чолі сепаратистського руху Криму стали головний кримський «регіонал» В. Константинов, лідер партії «Російська єдність» С. Аксьонов та севастопольський бізнесмен, громадянин РФ О. Чалий.

Масові зіткнення між прибічниками та противниками Євромайдану відбувалися у Харкові та Одесі. Стосовно аксіологічного забарвлення ситуації на Донбасі, то, на нашу думку, саме іноземний вплив, а не розбіжності у політичному світогляді громадян, є рушійною силою культурно-цивілізаційної кризи в Україні. Ю. Войтенко наголошує, що саме загострення на ідеологічному ґрунті з боку пропагандистської машини Росії створює штучне протистояння між жителями східної та західної України [28, с. 296]. Подальше вирішення цієї кризи залежатиме від вираженості сторін та від їх сумлінності у виконанні Мінських домовленостей.

Одним з ефективних способів подолання аксіологічних криз є створення національної системи освіти на основі культурних традицій [29, с. 137]. Досягнення в цьому напрямку служать меті формування національної самосвідомості, вихованню почуття патріотизму, гуманізму, поваги до своєї історії та культури. Національна система середньої освіти, до якої залучені практично усі громадяни розвинених країн віком від 6 до 18 років, сприяє розвитку соціальної та громадської активності.

В умовах стрімкого поширення інформаційних технологій все більш важливою стає комунікативна підсистема політичної системи, а її дослідження набувають особливої актуальності. Кризові процеси, що відбуваються у царині політичної комунікації, впливають на стан системи в цілому, причому чим вищим є рівень розвитку комунікативних техноло-

гій, тим значнішим є вплив комунікації на стабільність системи. Дослідження криз політичної комунікації потребує методологічного синтезу, зокрема застосування досягнень психології, лінгвістики та інформатики. Кризу політичної комунікації можна визначити як стан комунікативної підсистеми, який призводить до порушення обміну інформацією між політичними інститутами та окремими громадянами як учасниками політичного процесу. Інформаційна революція дає можливість наймогутнішим державам світу вигравати війни зі значно меншими втратами, аніж це було у ХХ ст. В умовах граничної насиченості планети зброєю, здатною повністю знищити людство, на перший план виходить саме інформаційна зброя, здатна деморалізувати противника і змусити його до миру без значних втрат з обох сторін. На нашу думку, якщо у майбутньому виникнуть нові міждержавні конфлікти, то вони матимуть саме інформаційно-психологічний характер. Результати війн майбутнього будуть вирішуватися не стільки на полі бою, скільки в інформаційному просторі. Інформаційна війна проти України спрямована не лише на розхитування ситуації всередині держави, а і на створення негативного іміджу України в світі. Вітчизняний політолог Є. Магда наводить перелік методів гібридної війни, які використовуються північним сусідом щодо нашої країни. Серед них: «криве дзеркало» (перекручування та пересмикування фактів), «спекуляції на історії» (акцент на дискусійних моментах українсько-російського минулого), «заперечення очевидного» має на меті зберігати обличчя, створювати видимість відсутності агресії, «килимове бомбардування дезінформацією» призводить до зростання панічних настроїв, зневіри, появи численних ліній розколу в українському суспільстві, що врешті має призвести до дестабілізації ситуації всередині країни [30, с. 140]. Утім, на нашу думку, зовнішні інформаційні впливи є лише каталізатором, а не провідною причиною нестабільності у політичній системі України.

Втім інформаційні технології змінюють не лише міжнародні, а і внутрішньодержавні відносини. З'являються нові виклики, пов'язані із вдосконаленням комп'ютерних техно-

логій та підвищенню ролі інформації в житті суспільства. Адже інформаційні технології можуть бути використані як зброя [31, с. 700]. Інформаційна сфера України характеризується високим рівнем залученості у політичний процес боротьби за владу. Сьогодні телепростір України виконує функції одного з головних каналів політичної комунікації між населенням та державними і політичними інституціями. Вже сформувався феномен політичного впливу маніпулятивних технологій на суспільство.

Криза політичної комунікації в Україні викликана передусім тим, що нормативна модель відкритості інформації вступає у пряму суперечність із політикою власників провідних медіахолдингів. Адже повна свобода слова загрожує безпеці телеканалів та газет: у цьому аспекті українська влада мало чим відрізняється від російської. Втім вільне розповсюдження інформації у мережі Інтернет відкриває додаткові перспективи у поширенні політичної інформації як основи для відродження структур громадянського суспільства. Крім того, вітчизняні засоби масової інформації часто програють інформаційну війну зарубіжним конкурентам, що призводить до спотворення сприйняття українцями подій, що відбуваються у країні та за кордоном. Як слушно зазначає В. Явір, дії Росії проти України у 2014 р. були успішними багато в чому завдяки вмілій експлуатації ностальгічних настроїв та сепаратистських прагнень російськими ЗМІ [32, с. 394].

Для функціонування вільного політичного дискурсу в Україні необхідна об'єктивна інформація, на заваді поширенню якої можуть виступати контрольовані владою та олігархами ЗМІ. Відповідно, Інтернет як комунікативна спільнота може виступити запобіжником для маніпулятивного контролю дискурсу, свого роду простором для вільного обміну думками. За такого підходу ресурси типу Wikileaks дійсно можуть виконувати важливу роль у забезпеченні демократичного управління суспільством.

Зняття суперечності між політичною відповідальністю та імперативом вільного розповсюдження інформації може бути досягнуте на основі розмежування сфер зовнішньої і вну-

трішньої політики. Якщо у сфері внутрішньополітичних проблем неконтрольоване розповсюдження інформації інколи є бажаним, оскільки відкриває можливості для електорального вибору громадян, сприяє прозорості політичного процесу та викриттю корупції, то у сфері міждержавних відносин суб'єктами виступають не індивіди або інститути громадянського суспільства, а у першу чергу нації-держави. Традиційні механізми дипломатії вимагають дотримання певного інформаційного паритету, оскільки неконтрольована інформація може призвести до серйозних міжнародних наслідків та ескалації конфліктів.

У сучасній політико-комунікативній практиці можна відзначити суттєве падіння ефективності традиційних технологій агітаційно-пропагандистського впливу на суспільну думку, яке підтверджується такими емпіричними показниками, як падіння рівня явки на виборах, а також зростання чисельності груп протестного електорату. Це можна пояснити тим, що сьогодні основними традиційними каналами комунікації є засоби масової інформації (передусім телебачення), які передбачають здійснення в рамках політичного управління суто асинхронної комунікації від суб'єкта політичної кампанії до її об'єкта – цільовим групам інформаційного впливу. Більшість технологій реклами і пропаганди у політиці орієнтовані саме на односпрямовану трансляцію інформаційного контенту, необхідного для впливу на громадську думку, і не передбачає повноцінної двосторонньої комунікації. Для демократичного суспільства комунікація такого характеру вже відходить у минуле.

Так звані м'які або софт-технології у політичному управлінні також базуються на взаємній комунікації з представниками цільових аудиторій, залученні їх у спільну діяльність, відтак, і у двосторонню комунікацію. У той же час у сучасному світі відбувається справжня комунікаційна революція, що надає спеціалістам нові, альтернативні інструменти для здійснення комунікації з цільовими аудиторіями.

Можна констатувати, що сьогодні нові комунікаційні технології суттєвим чином змінюють і способи впливу на

суспільну думку у рамках сучасних політичних кампаній технологічно розвинених демократій. Розвиток комунікаційних технологій висуває нові вимоги як до закордонних, так і до українських спеціалістів у галузі політичного управління, спонукаючи шукати нові ефективні методи комунікації з громадськістю.

В умовах відсутності конкуренції в комунікативному просторі виправдовував себе класичний підхід «контролю над першою кнопкою», в рамках якого здійснювалася виключно одностороння трансляція контенту політичної кампанії традиційними методами політичної реклами і пропаганди. Саме таким чином здійснювалася комунікація у Радянському Союзі, а сьогодні – у Туркменістані, КНДР, Ірані, Саудівській Аравії, Сирії. Така система політичної комунікації є характерною для автократій і має на меті індоктринацію суспільства у бажаному для влади напрямі та забезпечення легітимності політичного курсу правлячого режиму та його керівництва. В умовах функціонування і розвитку демократичної політичної системи такий підхід вже не відповідає вимогам часу, враховуючи наявність альтернативних комунікаційних каналів [33, с. 261]. Це призводить до зниження загальної ефективності проведення політичних кампаній і рівня легітимності результатів таких кампаній.

Маємо констатувати, що сьогодні інформаційний простір України є недостатньо захищеним від зовнішніх деструктивних впливів. Попри блокування російських телеканалів, у Кремля є достатньо можливостей для впливу на українську аудиторію. До того ж Україна не приділяє уваги інформаційній політиці за кордоном, зокрема протидії російській пропагандистській машині, яка успішно працює як у самій Росії, так і за кордоном (наприклад, інформаційна агенція «Russia today»).

Головна інформаційна загроза національній безпеці полягає у загрозі впливу іншої сторони на інформаційну структуру країни, її інформаційні ресурси, на суспільство, свідомість та підсвідомість особистості з метою нав'язати для цієї іншої сторони систему цінностей, поглядів, інтересів і рішень

у життєво важливих сферах державної та суспільної діяльності, керуючи їхньою поведінкою та розвитком у бажаному для іншої сторони напрямі. Тому захист інформаційного простору значною мірою пов'язаний із захистом національної системи символів як соціальних конструктів, які сприяють солідарності, орієнтації значної кількості співвітчизників на сприйняття цінностей як спільних, що мотивують різні соціальні групи задля підтримки безпеки окремої людини, суспільства та держави. За два десятиліття своєї незалежності українцям не вдалося належним чином сформувати загальнонаціональні цінності, вибудувати соціогуманітарну політику, прищепити любов до Батьківщини, звичаїв, традицій, мови [34]. Негативні наслідки цього визріли та найбільше проявилися у таких проблемних регіонах, як Донбас та АР Крим, серед населення яких за допомогою російських ЗМІ тривалий час формувалась антиукраїнська інформаційна картина світу. Ментальність населення залишалася неорадянською, і левова частка відповідальності за це лежить на українській політичній еліті. Створення Міністерства інформаційної політики, на нашу думку, сприятиме відбиттю інформаційних атак проти України.

Створення позитивного інформаційного простору як мета інформаційної стратегії подолання кризових явищ буде також корисним й для подальшого розвитку та консолідації української політичної нації та політичного класу. Виходячи з основних функцій засобів масової комунікації, побудова інформаційного простору на позитивних засадах можлива за рахунок державної підтримки і заохочення паралельно із запровадженням системи контролю за порушенням інформаційного законодавства. У підсумку і бізнес-кола, і політичний клас, і в цілому держава є зацікавленими у встановленні стабільної комунікації між владою та населенням України, оскільки реалізація цього завдання є стратегічно вигіднішою у першу чергу з економічної точки зору. Це також сприятиме оптимізації витрат, особливо в умовах вкрай невизначного інформаційного середовища, яке перебуває у кризовому стані, оскільки дозволить запрограмувати та передбачити окремі

реакції. Відтак, знизяться транзакційні витрати, завдяки чому ресурси можна буде спрямовувати на інші сфери та галузі.

Отже, українська політична криза є багатоаспектною і проявляється як на інституційному, так і на системному рівнях. Криза є серйозним викликом для політичної системи будь-якої країни і загрожує самому існуванню політичної системи. Втім криза містить і конструктивний потенціал і може сприяти розвитку і трансформації системи. Підсумовуючи вищевикладене, висловлюємо сподівання, що скоординовані зусилля українського народу сприятимуть перетворенню кризи на потужний фактор розвитку нашої держави.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Ставченко С.В. Стабілізаційний та дестабілізуючий потенціал парламентських криз у політичній системі / С.В. Ставченко // Нова парадигма. – 2010. – Вип. 95. – С. 96–102.
2. Конституція України: чинне законодавство станом на 10 лютого 2011 р. / Конституція України. – К.: Алерта, ЦУЛ, 2011. – 96 с.
3. Тихонюк С.А. Політична реформа в Україні: протиріччя і конфлікти [Текст] / С.А. Тихонюк // Стратегічні пріоритети. – 2012. – № 3 (24). – С. 87–93.
4. Шаян О.Л. Механізми функціонування парламентської коаліції та коаліційного уряду / О.Л. Шаян // Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія / за заг. ред. Ю.Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – С. 56–61.
5. Реформа публічного управління в Україні: виклики, стратегії, майбутнє: монографія / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; відп. ред. І.А. Грицьак. – К.: К.І.С., 2009. – 240 с.
6. Токовенко О.С. Політична реформа в сучасній Україні: спроба раціональної реконструкції / О.С. Токовенко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2009. – Вип. 17. – С. 63–69.

7. Сергєєв В. Лобізм в Україні: можливості неурядових організацій / В. Сергєєв // Політичний менеджмент. – 2007. – № 3. – С. 88–95.

8. Кукуруз О.В. Політична складова кризи системи державного управління / О.В. Кукуруз // Держава і право. – 2010. – Вип. 50. – С. 672–677.

9. Шарий В. Антикризіві технології як механізм реалізації цілей державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 / В.І. Шарий // Національна академія держ. управління при Президентові України. – К., 2006. – 20 с.

10. Шульга М. Чи подолаємо кризовий пароксизм? / М. Шульга // Українське суспільство 1992–2009: Динаміка соціальних змін / за ред. В. Ворони, М. Шульги. – К.: Інст соціології НАНУ, 2009. – С. 457–475.

11. Кушнар'єв І.В. Причини та умови корупції / І.В. Кушнар'єв // Вісник ХНУВС. – 2013. – № 1 (60). – С. 88–96.

12. Мельник М. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії / М. Мельник // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 7. – С. 67–72.

13. Слізкова Г.В. Кризові явища в системі державного управління України: причини виникнення, розвиток, шляхи подолання / Г.В. Слізкова // Вісник КНУДТ. – 2012. – № 2. – С. 137–142.

14. Нагорняк Т.Л. Особливості брендингу міст у світі та в Україні / Т.Л. Нагорняк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія. Соціологія. Політологія». – 2013. – Вип. 23, № 9/2. – С. 118–132.

15. Сергєєв В.С. Політичні мережі як форма взаємодії держави та громадянського суспільства / В.С. Сергєєв. – Дніпропетровськ: Інновація, 2011. – 304 с.

16. Бесараб М. Криза представницьких органів влади та самоврядування як чинник нестабільності / М. Бесараб // Віче. – 2008. – № 22. – С. 3–5.

17. Висоцький О.Ю. Цинічна деморалізація суспільства в контексті сучасного політичного розвитку /

О.Ю. Висоцький // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. 7–8 жовтня 2012 р. / наук. ред. О.Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ: «Свідлер А.Л.», 2012. – Ч. I. – С. 59–62.

18. Майже половина киян хочуть виборів у столиці цього року, а понад 70% вважають Київраду нелегітимною – соціопитування [Електронний ресурс] // Інтерфакс. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/167829.html>

19. Власенко О. Місцева демократія: практичні кроки чи імітація руху? / О. Власенко // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 2 (12). – С. 20–21.

20. Воробьев Д.М. Носитель легитимности. Российская политическая традиция организация социального адреса Власти / Д.М. Воробьев // Полис. – 2003. – № 5. – С. 56–64.

21. Цокур Є. Загальна модель та особливості легітимації політичної влади / Є. Цокур // Політичний менеджмент. – 2010. – № 1. – С. 61–67.

22. Мацієвський Ю.В. Помаранчева революція крізь призму міждисциплінарних соціальних досліджень / Ю.В. Мацієвський // Політичний менеджмент. – 2005. – № 6. – С. 7–22.

23. Соціологи кажуть, що довіра українців до влади постійно падає [Електронний ресурс] // Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/08/21/6996435/>

24. Мазур О.Г. Особливості процесу інституціональної легітимації в сучасній Україні / О.Г. Мазур // Грані. – 2013. – № 6 (98). – С. 140–144.

25. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с.

26. Колодій А. Український регіоналізм як стан культурно-політичної поляризованості / А. Колодій // АГОРА. – Вип. 3: Україна – регіональний вимір. – Київ: Стилос, 2006. – С. 69–91.

27. Чинники впливу на ситуацію в АР Крим // Національна безпека і оборона. – К.: Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, 2009. – № 5 (109). – С. 29–69.

28. Войтенко Ю.М. Зіткнення цивілізацій і Україна: геополітичний вимір / Ю.М. Войтенко // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 85. – С. 295–298.

29. Карнаух А. Політична соціалізація студентської молоді: сутнісні характеристики, особливості, тенденції / А. Карнаух // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2006. – Вип. 17. – С. 136–140.

30. Магда Є.М. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір / Є.М. Магда // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 5. – С. 138–142.

31. Тельник М.В. Глобальні кризові виклики для сучасної української національної держави / М.В. Тельник // Держава і право. – 2010. – Вип. 48. – С. 699–705.

32. Явір В.А. Основні прояви сепаратизму в сучасній Україні / В.Я. Явір // Держава і право. – 2014. – № 64. – С. 391–398.

33. Ключник Р.М. Особливості кризової комунікації в умовах глобалізації / Р.М. Ключник // Політологічний вісник. – 2012. – Вип. 64. – С. 257–265.

34. Шевчук П. Інформаційно-психологічна війна Росії проти України: як їй протидіяти / П. Шевчук // Демократичне врядування. – 2014. – Вип. 13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVr_2014_13_11.pdf

РОЗДІЛ 2

ЦИКЛІЧНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ КРИЗ В УКРАЇНІ

Всі 24 роки незалежності Україна перебуває у нестабільному стані, який часто (за історичними мірками) змінюється хаотично: криза 1994–1995 рр., криза 1998–1999 рр., Помаранчева революція 2004 р., криза 2008–2009 рр., Революція гідності 2014 р., війна на сході країни 2014–2015 рр. Якщо виключити з цього переліку суто фінансові кризи, причинами яких були нестабільність на зовнішніх ринках, залишаються кризи соціально-політичного характеру. Названі кризи були і є результатом розбалансування державної системи, внутрішні процеси в Україні не відповідали зовнішнім, а геополітична складова, як механізм балансування між внутрішніми та зовнішніми підсистемами, використовувалася для реалізації суто корпоративних інтересів вузького кола владної еліти.

Після кризи 1994–1995 рр. Україна отримала Конституцію, власну національну валюту, почався етап розбудови державності. Помаранчева революція здійснила переворот у світогляді українців, поклала початок процесу «дерадянзації», заклала засади відродження українського суспільства. Революція гідності сприяла формуванню громадянського суспільства в Україні, дозволила викрити внутрішніх та зовнішніх ворогів, заклала початок боротьби з корупцією. Таким чином, кожна криза закінчується переходом суспільства до нових, більш складних структур організації.

У 2015 р. ми стали учасниками швидких змін у геополітичній організації світу, перебудови системи світової безпеки, формування нових силових полюсів. Щоб не залишитися статистами, українським науковцям необхідно терміново докласти максимальних зусиль щодо вироблення теорій та концепцій, інструментів і технологій геополітичного планування

подальшого розвитку країни. Тут важливо врахувати не тільки класичні геостратегії та практики, а й можливості передбачення кризових явищ та сценаріїв виходу з них.

Теорії циклічного розвитку почали зароджуватися ще задовго до нашої ери: їх засади можна знайти в працях Палібія (Римська імперія), Сима Цяня (Давній Китай), а продовжили їх розвивати вже арабський історик аль-Біруні та Ібн Халдун з Тунісу. Починаючи з епохи Відродження, вивчення циклів і хвиль розвитку стало розповсюдженим по всьому світу. Сьогодні можна назвати концепції і теорії Дж. Віко, Н.Я.Данілевського, Л. Гумільова, Й. Шумпетера, О. Шпенглера, Ф. Броделя, А. Тойнбі, М. Кондратьєва, О. Чижевського, І. Дьяконова, Ю. Яковца та інших.

Українські вчені, незважаючи на наявність передумов до дослідження циклів, недостатньо активні в цьому напрямі. Тут можна виділити Інститут еволюційної економіки та праці В. Кузьменка, який досліджує структурно-циклічну кризу в Україні [7].

В умовах, які склались, невирішеним виступає завдання дослідження можливих періодів циклів, кризових переходів та причин їх виникнення в розвитку України, взаємовплив циклів різного характеру (економічних, соціальних, політичних) та різного рівня (глобальних, регіональних, локальних) на геополітичні процеси у світі.

У різноманітних підходах до аналізу циклів у суспільному житті (соціальних, політичних, економічних) першопричиною виникнення коливань виступає певна подія чи явище, яке і задає подальший темп та ритм розвитку. Такі події/явища можуть значно відрізнятись залежно від авторського підходу дослідника: від магічної цифрології, сонячної активності та радіоактивних викидів сонячної енергії до зміни поколінь людей, поколінь політичних еліт.

Незважаючи на наявність достатньо фундаментальних досліджень причин виникнення криз та циклічності їх повторення в соціально-політичній та економічній сферах, єдиної чи загальної теорії циклів розвитку суспільства не склалось. Неоднозначне ставлення до циклічності розвитку і в україн-

ській науці. З одного боку, цикли спостерігаються, і необхідно дослідити їх причину з метою усунення, з іншого — характер циклічності розвитку України виступає стримуючим фактором більш поглибленого вивчення цього явища (процесу).

Щодо особливостей криз в Україні, хочемо звернути увагу на те, що кризи 1990–1991 рр., 1998–1999 рр., 2008–2009 рр., 2014–2015 рр. були пов’язані з глобальними кризами, хоча епіцентр останньої виник в Україні. Спостереження щодо виникнення цих криз дозволили вирахувати час від першої глобальної кризи (1990–1991 рр. — розпад СРСР) до другої (1998–1999 рр.) — 7 років, від другої до третьої (2008–2009 рр.) — 9 років, від третьої до четвертої (2014–2015 рр.) — 6 років. Між зазначеними глобальними кризами Україна пережила ще ряд локальних: 1994 р. — дострокова зміна влади; 1996 р. — Конституційна реформа та введення національної валюти; 2002 р. — перші масові протести проти влади «Україна без Кучми!», бастування шахтарів; 2004 р. — Помаранчева революція; 2007 р. — позачергові вибори до Верховної Ради України; 2010 р. — вибори Президента України; 2013 р. — Євромайдан, початок Революції гідності.

Привертає увагу те, що майже всі локальні кризи пов’язані з виборчим процесом, за винятком кризи 1996 р. В ці періоди спостерігається падіння соціально-економічних показників розвитку держави, зростання боргових зобов’язань та перебудова геополітичної стратегії (хоча навряд чи можна так називати незрозумілу зовнішню політику країни). Крім того, знов-таки час між кризами складає 2–4 роки, що не може не наштовхнути на думку про умовну закономірність.

Якщо дотримуватися теорії політико-ділового циклу В. Нордхауса, коливання пов’язані з «електоральними перевагами» демократичної системи. Так, в середині електорального циклу правляча партія, яка здобула перемогу на виборах, в першу половину періоду свого правління здійснює жорстку політику, усіма силами придушуючи інфляцію, що супроводжується підвищенням рівня безробіття. Друга половина періоду правління супроводжується зниженням рівня безробіття, підвищенням заробітної плати тощо. У подальшому, неза-

лежно від того, яка партія переможе на наступних виборах, повторюється той самий цикл. При цьому політика залишається егоїстичною в тому розумінні, що враховуються інтереси суспільства лише в межах одного електорального періоду [3, с. 15].

Трохи інший підхід запропонував Е. Даунз, який акцентував увагу на представницьких функціях політика. Згідно з теорією Даунза (яка, до речі, є найбільш популярною і тепер), електорат підтримує програму політика (обіцянки) і голосує за нього. В разі якщо ця програма після виборів не виконується, наростає соціальне невдоволення, і на наступних виборах кандидат програє іншому, який запропонував більш кращу програму. Таким чином, політичний цикл становить 4–5 років і може супроводжуватися значними соціальними коливаннями в періоди переходу [15].

Заслугує на увагу теорія партійних політичних уподобань Д. Гіббса. Він розглядав двопартійну модель «лівих» і «правих», які мають різні погляди на рівень безробіття та інфляції, що і спричиняє циклічні коливання. Так, «ліві» підтримують низький рівень безробіття, а «праві» — інфляції. Електорат обирає між цими двома позиціями відповідно до власних очікувань міри добробуту [16]. Розвиваючи теорію Гіббса, А. Алезіна запропонувала модель партійного політичного ділового циклу, ключовим моментом якої є невизначеність результатів майбутніх виборів. А. Алезіна стверджувала, що чим більша невизначеність цих результатів, тим більше коливань відбувається в економіці, і навпаки, якщо результат прогнозований — перехід до нового циклу відбувається максимально комфортно для населення [13].

У той же час економісти пов'язують малі цикли з порушенням обміну товарно-матеріальних цінностей та поведінкою споживачів. Так, Дж. Кітчин пояснював наявність коливань кожні 3–4 роки (малі цикли) із змінами запасів золота, У. Мітчел обґрунтував малі цикли в економічному розвитку країни через зміну поведінки споживачів (очікування) щодо споживчого кредиту. Середні цикли 8–10 років виділяв Кл. Жюгляр, пов'язуючи їх з оновленням основного капіталу, С. Кузнець виділяв «будівельні цикли» через оновлен-

ня житла та виробничих споруд періодичністю 10–20 років. У табл. 2.1 наведено співвідношення подій з циклами Дж. Кітчина, К. Жюгляра, С. Кузнеця.

Таблиця 2.1
Співвідношення історичних подій в Україні з циклами Дж. Кітчина, К. Жюгляра, С. Кузнеця*

Автор та назва циклу	Термін циклу, років	Подія в Україні, рік	Час між подіями, років		
Дж. Кітчин Коротко- строкові економічні цикли	2–4	1. Проголошення незалежності, вибори першого Президента, 1991	3		
		2. Зміна влади – дострокові вибори Президента, 1994	2		
		3. Конституційна реформа, введення нової валюти – гривні, 1996	2		
		4. Світова фінансова криза, 1998	4		
		5. Акція «Україна без Кучми», 2002	2		
		6. Помаранчева революція, 2004	4		
		7. Світова фінансова криза, 2008	4		
		8. Передвиборча президентська криза 2010	4		
		9. Революція гідності, кінець 2013 – початок 2014	4		
К. Жюгляр Середньо- строкові економічні цикли	7–11	1. Проголошення незалежності, вибори першого Президента, 1991	7		
		2. Фінансова криза 1998	6		
		3. Помаранчева революція, 2004	8		4
		4. Світова фінансова криза, 2008	8		5,5
		5. Революція гідності, кінець 2013 – початок 2014	8		5,5
С. Кузнець Демографічні чи будівельні цикли	11–18	1. Проголошення незалежності, вибори першого Президента, 1991	13	17	24
		2. Помаранчева революція, 2004	10		
		3. Світова фінансова криза, 2008		6	
		4. Анексія АР Крим, війна на Донбасі, 2014–2015			

*Складено автором.

Як видно з табл. 2.1, цикли, які ми спостерігаємо в українському суспільстві, співвідносяться з уже давно відкритими циклами, які були притаманні суспільствам інших країн. Виходячи з цієї інтерпретації та користуючись простою логікою, можна говорити про те, що у 2017–2018 рр. Україна повинна знов опинитись у локальній кризі (не дивно, тому що на цей період припадають вибори Президента та Верховної Ради України, що корелюється з політико-діловими циклами Нордхауса), а ще через 2–3 роки (приблизно у 2021–2022 р.) нам слід готуватися до нової глобальної кризи. Це твердження не претендує на достовірний прогноз, а являє собою лише узагальнення вищевикладеного. Зазначимо, що подібний прогноз вже озвучено нами у доповіді на Міжнародному Нобелівському економічному конгресі 2011 р., який проходив у Дніпропетровську [2]. У цій доповіді було передбачено локальну кризу в Україні 2013 р., яку ми пов'язували із закінченням Євро-2012 та відтоком інвестицій, та більш масштабну (глобальну) – у 2015–2016 рр. Сьогодні ми є свідками та безпосередніми учасниками цих подій.

Визначення і правильне розуміння теорії політичних циклів має істотне значення для стратегічного планування геополітики України, адже вибори та інші соціально-політичні процеси відіграють важливу роль у формуванні геополітичної стратегії держави. За допомогою названих моделей можна з різних боків обґрунтувати наявність та проаналізувати перебіг короткострокових циклів у розвитку будь-якої держави, в тому числі і України.

У вітчизняній політичній науці найменш затребуваними є нестандартні теорії циклічності або періодизації. Значний внесок у поширення цих та інших теорій циклічності в Україні зробив професор В.П. Кузьменко. В його статтях [4–6] дається і характеристика, і можливі сфери застосування, і результати досліджень, проведених за допомогою названих теорій. Саме він звертає увагу на наявність соціальних циклів, спираючись при цьому на праці П. Сорокіна. П. Сорокін виявляє цикли з періодами 3, 9, 18, 27 і 30 років, зазначаючи їх відкриття ще Конфуцієм. У той же

час сам В. Кузьменко визначив для радянського і пострадянського просторів 30-річні соціально-політичні цикли «з досить оригінальним фізичним механізмом 18-літніх “стиснень” і 9-річних “розслаблень” та перехідним 3-річним “патовим” періодом боротьби за владу» [7–8].

Вже на перший погляд видно, що українські незалежні реалії можна вписати в ці цикли: 3–4 роки – локальні кризи (табл. 2.1 – цикли Дж. Кітчіна), 7–9 років – масштабні кризи (табл. 2.1 – цикли К. Жюгляра), 18–24 роки (табл. 2.1 – цикли С. Кузнеця). Виходячи з існування 30-річних циклів, можна зробити передбачення, що війна на Донбасі та соціальна криза в Україні закінчаться до 2021–2022 рр. якісним переходом на новий рівень розвитку. Можна також сказати, що перехід буде супроводжуватися локальними кризами і відбудеться в період 2019–2021 рр.

Як бачимо, аналіз циклічності в розвитку України з позицій як економічних, так і соціальних теорій, демонструє майже однакові висновки. Розглянемо інші приклади на основі теорій О. Чижевського.

Теоретик циклічної парадигми А.Дж. Тойнбі зазначає, що кожна цивілізація перед прийняттям стратегічних рішень робить виклик Богу і має від нього знакову відповідь на цей виклик [9]. Ця теза спонукає нас звернутись до теорії О. Чижевського про вплив сонячної активності на соціально-політичну поведінку населення країн. Так, згідно з дослідженнями О. Чижевського, поява значної кількості плям на Сонці (максимізація сонячної активності) супроводжується соціально-політичними кризами на Землі – страйки, революції, епідемії, війни. Це явище пов’язують із значним впливом сонячної радіації чи інфразвуку на психічний стан людини. При цьому О. Чижевський виділяв 11-річний цикл, який поділений на чотири періоди інтенсивності подій: перші 3 роки відбувається 5% подій, наступні 2 роки – 20, наступні 3 роки – 60, останні 3 роки – 15% подій. Однак науковець зазначав, що: «Основний цикл сонячної діяльності тільки приблизно складає 11 років. В дійсності ж його термін досягає іноді 16, а то і 17 років» [10, с. 29].

Сучасні дослідники впливу сонячної енергії на соціум підтверджують висновки О. Чижевського. Так, російський вчений В. Белкін дослідив зв'язок циклів сонячної активності та виробництва світового продукту, що дозволило йому зробити висновок про зниження рівня світового продукту через два роки після максимальної сонячної активності, а після кожного місячного мінімуму сонячної активності в рамках 11-річного циклу починається покращення світової кон'юнктури [1].

Якщо поглянути на сонячну активність у період 2011–2015 рр., можна побачити, що на початок 2014 р. припадає черговий пік (рис. 2.1), а як ми пам'ятаємо, саме у січні–лютому 2014 р. відбувся розстріл учасників Євромайдану, а в березні 2014 р. відбулась анексія Росією АР Крим.

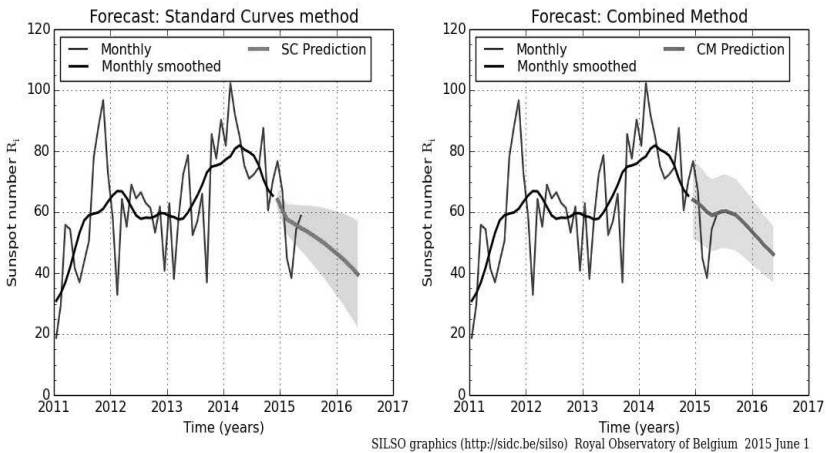
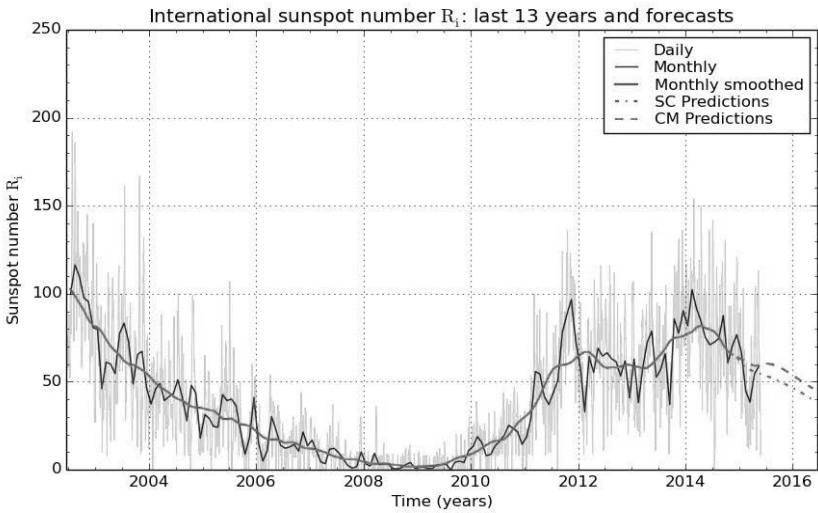

Рис. 2.1. Дані спостереження за Сонцем від Royal Observations (Бельгія), роки/місяці [12]

З огляду на події, які сталися в Україні, слова О. Чижевського «державна влада має знати стан Сонця у будь-який момент і порівнювати з ним свої рішення, оскільки свідчення Сонця безпомилкові й універсальні у просторі та часі» [11, с. 35], набирають нового сенсу.

Спостереження за Сонцем у 2015 р. демонструє понижувальну хвилю сонячної активності. Виходячи з того, що попередній 11-річний цикл проходив у період 1998–2009 рр. (рис. 2.2), сучасний цикл завершиться приблизно у 2021–2022 рр., хоча окремі спалахи ще будуть спостерігатися та впливати на розвиток локальних криз.

SILSO graphics (<http://sidc.be/silso>) Royal Observatory of Belgium 2015 June 1

Рис. 2.2. Дані спостереження за Сонцем від Royal Observations (Бельгія), роки/місяці [14]

Як бачимо, всі підходи дають майже однакові прогнози щодо розв'язки та закінчення кризового періоду. У цьому дослідженні ми не ставимо за мету довести певну теорію, а лише хотіли продемонструвати наявність дійсно циклічно-хвильового характеру в розвитку суспільства на прикладі України.

Щодо геополітичних наслідків кризового розвитку України можна зазначити таке: в перше десятиріччя незалежності, попри очікування, українське суспільство так і не отримало запрошення від Євросоюзу стати його повноправним членом.

Крім того, Європа була незацікавлена у становленні нової потужної держави у європейському просторі, якою б могла стати Україна. В той же час, оголотившись від втрати імперської влади, Росія розпочала масштабну геополітичну гру щодо її відновлення (СНД, ЄЄП, ЄврАзЕС тощо). США, номінально підтримуючи Україну в європейських прагненнях, зосередило свою увагу на Балканських країнах, країнах Балтії та Польщі, формуючи при цьому підконтрольну США «Нову Європу». Україна ж, втративши свій шанс на отримання провідної регіональної ролі, відмовившись від ядерної зброї, втратила і всі економічні важелі будь-якого впливу на розстановку геополітичних сил у світі. Крім того, відсутність досвіду управління та наявність старих «прорадянських» (або, іншими словами, «проросійських» чи «проімперських») кадрів, дозволили світовим гравцям підтримувати за наш рахунок крихкий «баланс сил» після «холодної війни». Звертає на себе увагу те, що в такій постійно діючій кризі були зацікавлені всі сторони: Росія – контроль над країною, над її рішеннями, недопуск до самостійності в геополітиці; США – стримування Росії та Старої Європи за рахунок наявності «занепадаючої» країни між ними; Європа – усунення конкурента зі свого ринку; українська влада – наповнення власних кишень та відмивання «іноземних» грошей.

Остання криза 2014 р., яка продовжилася війною на Донбасі, лише підтвердила обрану світовими лідерами стратегію щодо України. Події, які розгортаються з урегулюванням військового конфлікту (Мінські домовленості), та проблеми з іноземними приватними кредиторами, більша частина яких – американські компанії, доводить певну штучність соціально-політичних криз. Адже згідно з теорією циклів після кризи завжди настає період «відлиги» та якісного оновлення, і саме ці періоди повинні створювати майданчик для нового. Однак в Україні періоди «відлиги» дуже короткочасні та супроводжуються локальними політичними кризами під назвою «вибори», в період яких йде перерозподіл тих ресурсів, які отримані внаслідок виходу з кризи. Ці ресурси виражаються в грошовому еквіваленті і отримуються з різних дже-

рел – кредитні та донорські програми європейських та американських партнерів; побудова бізнес-структур на державних компаніях та ресурсах (насамперед газ, нафта, зв'язок, оборонна промисловість, електроенергетика, ліки, фінансова сфера); корупційна схема «відкатів», особливо в будівництві. Такі локальні кризи дозволяють великим країнам «жити спокійно», поки, починаючи від районного рівня і до самого верху, йде внутрішня боротьба українського чиновництва.

У результаті аналізу різних теорій циклічно-хвильового розвитку сучасного світу було виділено певні цикли і в суспільному житті України. Найбільш яскраво вираженими є політичні (електоральні) цикли, термін яких триває від виборів до виборів. Особливістю цих циклів є те, що вони характеризуються як зміною суспільно-політичних настроїв населення, що виражається через акції протесту, так і значними економічними коливаннями в бік падіння основних показників. Крім того, було виділено три середньострокових цикли (1991–1999 рр., 1999–2008 рр., 2008–2014 рр.), кризові переходи яких збігаються з розвитком світових криз. Встановлено залежність розвитку криз в Україні та світі від сонячної активності згідно з теорією О. Чижевського. Спостереження за циклічно-хвильовою динамікою розвитку України дозволили прогнозувати строки згорання масштабних криз та появи локальних.

Оцінка геополітичних причин та наслідків української кризи показала певну зацікавленість в такому розвитку подій світових лідерів та використання України у власних геополітичних інтересах Росією, США та Європою.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Белкин В.А. Космические циклы в мировой, национальной и региональной экономиках / В.А. Белкин // Экономика региона. – 2014. – № 1. – С. 210–220.
2. Дашевская О.В. О цикличности социально-экономического развития страны / О.В. Дашевская // Бюле-

тень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2011. — № 1 (4). — С. 107–112.

3. Кочеткова О. Экономические факторы электорального поведения (опыт России 1995–1996 годов) / О. Кочеткова // Научные труды ИЭПП. — М., 1999. — № 15. — С. 9–21.

4. Кузьменко В.П. «Доски судьбы» как инструментарий прогнозных оценок кризисов и катастроф в развитии природы и общества [Электронный ресурс] / В.П. Кузьменко // Институт еволюційних досліджень, 05.03.2012. — Режим доступу: <http://iee.org.ua/ua/publication/213/>

5. Кузьменко В.П. Складні соціально-економічні системи та їх еволюція [Електронний ресурс] / В.П. Кузьменко // Інститут еволюційних досліджень, 14.09.2012. — Режим доступу: <http://iee.org.ua/ua/publication/218/>

6. Кузьменко В.П. Соціальна політика держави у циклах коливань суспільного розвитку від лібералізму до тоталітаризму [Електронний ресурс] / В.П. Кузьменко // Інститут еволюційних досліджень, 12.02.2007. — Режим доступу: <http://iee.org.ua/ua/publication/75/>

7. Кузьменко В.П. Теория экономических циклов и глобальный финансовый кризис [Электронный ресурс] / В.П. Кузьменко // Институт эволюционной экономики. — Режим доступу: <http://iee.org.ua/ru/pub/p146>

8. Кузьменко В.П. О синхронизации «длинных волн» Н. Кондратьева с историометрическими циклами А. Чижевского и В. Хлебникова / В.П. Кузьменко // Тезисы докладов на Международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня рождения Н.Д. Кондратьева. Секция 1: Идеи Н.Д. Кондратьева и современные экономические и социологические теории. — М., 1992. — С. 67–68.

9. Тойнби А.Дж. Постыжение истории / А.Дж. Тойнби. — М.: Прогресс, 1996. — 608 с.

10. Чижевский А.Л. Зеленое эхо солнечных бурь / А.Л. Чижевский. — М.: Мысль, 1976. — 478 с.

11. Чижевский А.Л. Космический пульс жизни: Земля в объятиях Солнца. Гелиотараксия / А.Л. Чижевский. — М.: Мысль, 1995. — 300 с.

12. 12-month ahead predictions of the monthly smoothed sunspot number [Web resource] // Royal Observations, 01.06.2015 – URL: <http://www.sidc.be/silso/prediscsm>

13. Alesina A. Macroeconomic policy in a two-part system as a repeated game / A. Alesina // Quarterly journal of economics. – 1987. – Vol. 102. – P. 641–678.

14. Daily and monthly sunspot number (last 13 years) [Web resource] // Royal Observations, 01.06.2015. – URL: <http://www.sidc.be/silso/dayssnplot>

15. Downs A. An economic theory of democracy / A. Downs. – New York: Harpers and row, 1957. – 321 p.

16. Hibbs D. Political parties and macroeconomic policy / D. Hibbs // American political science review, 1977. – Vol. 71.

РОЗДІЛ 3

МІСЦЕ УКРАЇНИ НА ГЕОПОЛІТИЧНІЙ МАПІ СВІТУ

Зміни соціально-політичного буття України, які відбулися протягом 2013–2014 рр., економічна криза та війна на Донбасі актуалізували питання геополітичного статусу країни, її майже повної залежності від інших країн світу (Росії, США, ЄС). Оцінити власний стан політичного, соціально-економічного, культурного розвитку допомагає моніторинг основних показників, який представлений в чисельних внутрішніх та міжнародних оціночних системах та рейтингах. Зауважимо, що більшість показників, врахованих у національних програмах дій (концепціях, стратегіях, планах тощо), має дещо штучне завищення, а міжнародні оцінки – не відображають повної картини реальної ситуації в Україні. Разом з тим у сукупності подібні оцінки дозволяють побачити місце країни у світі, її геополітичний вплив на світовій арені, визначити загальні проблемні місця та конкурентні переваги, що допомагає розробити перспективні стратегічні плани подальшого розвитку.

В Україні не знайшли достатнього поширення багато систем міжнародних оцінок геополітичного статусу та/або стану країн. Найбільш популярними в цьому аспекті є індекс розвитку людського потенціалу (Комітет розвитку ООН), індекс глобальної конкурентоспроможності (Всесвітній економічний форум, Швейцарія) та індекс інвестиційної привабливості від агенції Fitch. Останнім часом в Україні дуже поширеним стало використання індексу сприйняття корупції від Transparency International. Разом з тим поза увагою міжнародних оцінок, як індекс процвітання (аналітичний центр Legatum, ОАЕ), індекси національної потужності (Іран, Польща), глобальний рейтинг інтегральної потужності (Росія), індекс «слабкості» країни (США) тощо.

Найбільша кількість праць в українській науці присвячена дослідженню економічної складової розвитку країни у системі міжнародних відносин. Ці праці ґрунтуються на вивченні оцінок глобального індексу конкурентоспроможності країн (О. Амоша, Л. Антонюк, С. Бандур, Д. Богиня О. Білорус, Б. Буркинський, Б. Данилишин, Я. Жаліло, Д. Лук'яненко, Н. Лук'янченко, Ю. Пахомов, В. Приймак, І. Тараненко, О. Швиданенко та ін.). Вагомі результати наукових досліджень були досягнуті у антикорупційній сфері (Л.І. Аркуш, О.Д. Береза, О.Ю. Бусол, Д.І. Йосифович, П. Мауро, Д.Й. Никифорчук, В.М. Соловійов, М.І. Флейчук та ін.). Питанням оцінки людського розвитку та розвитку людського потенціалу приділяють увагу такі вітчизняні науковці, як І. Бондар, Н. Верхоглядова, О. Власюк, С. Вовканич, В. Геєць, О. Грішнова, М. Долішній, Т. Заяць, М. Кизим, М. Кім, Т. Кір'ян, О. Кендюхов, Н. Корабльова, Ю. Куликова, А. Колот, Е. Лібанова, І. Лукінов, Л. Михайлова, В. Порохня, В. Приймак, В. Трошинський, А. Чухно, Л. Шаульська, К. Якуба та ін. Індекси інституційного розвитку політичної системи країни досліджували Є. Гайданки, А. Зельницький, Л. Збрицька, О. Конотопцев, Б. Райковський, О. Романюк, М. Чабанна тощо.

Будь-яка держава світу займає певне місце у геополітичному просторі чи то політичний, економічний чи культурний вплив на інші держави. В науковій літературі немає загальноприйнятого переліку факторів та їх атрибутів для оцінки такого місця та/або ролі держави в ієрархічній системі глобальних відносин. З одного боку, це пов'язано із складністю самого завдання – оцінити державу за допомогою багатьох, часто незіставлених між собою, факторів. З іншого – будь-яка подібна оцінка несе суб'єктивізм та певні обмеження щодо використання результатів. Незважаючи на це, сучасна наука та практика має достатньо вагомий багаж емпіричних досліджень основних сфер діяльності країни за різноманітними методиками.

Початок подібних досліджень можна віднести до епохи Відродження, коли у 1741 р. І.П. Зюсмільх виразив націо-

нальну безпеку та впливовість країни як величину прямо пропорційну добутку чисельності населення на його щільність [4]. Інший приклад – розробка С. Кузнецом у 1934 р. категорії валового внутрішнього продукту, за допомогою якої і сьогодні оцінюється якість життя населення країн світу [2].

Зрозуміло, що з часом з'явилася необхідність розробки більш повної оцінки, яка б включала реальне бачення якості життя, ступінь задоволеності населення життям та ін.

Щодо визначення геополітичного місця країни у світі варто виділити один з перших комплексних підходів до подібної оцінки американського геополітика Н. Спайкмена, який визначив 10 критеріїв геополітичної могутності держави [5]: поверхня території, природа кордонів, чисельність населення, наявність чи відсутність корисних копалин, економічний та технічний розвиток, фінансова потужність, етнічна однорідність, рівень соціальної інтеграції, політична стабільність, національний дух.

Р. Клайн запропонував таку формулу для визначення інтегральної могутності держави:

$$P = (C + E + M) \cdot (S + W), \quad (3.1)$$

де P – сукупна могутність держави, C – критична маса (населення + територія); E – економічна потужність; M – військова потужність; S – стратегічна концепція (доктрина); W – державна воля [10].

Розвиваючи цю формулу, Карлос Маттос запропонував додати ще одну змінну K – ступінь авторитету керівника держави [7]:

$$P = (C + E + M) \cdot (S + W + K), \quad (3.2)$$

Оцінка за формулами (3.1) та (3.2) проводиться за допомогою експертних методів, враховуючи необхідні статистичні спостереження. Однак суто експертна оцінка ставить під сумнів результати, тому з початку 1960-х рр. почали активно розроблятися комплексні показники, серед яких індекс глобальної конкурентоспроможності, індекс національної потужності, індекс розвитку людського потенціалу, індекс добробуту громадян тощо.

Найбільш популярним серед науковців всього світу є індекс глобальної конкурентоспроможності, запропонований Всесвітнім економічним форумом (Швейцарія). Методика цього індексу включає оцінку дванадцяти факторів: інституціональне середовище, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність товарних ринків, ефективність ринку праці, досконалість фінансових ринків, технологічний розвиток, розміри ринку, якість бізнес-процесів, інновації [9]. За результатами оцінки країни поділяються за трьома основними групами: країни, економіка яких розвивається на факторній основі; країни, розвиток яких визначається економічною ефективністю; країни з інноваційною економікою. Також виділяють дві перехідні групи – від першої групи до другої та від другої до третьої. За даними рейтингу 2014–2015 рр. Україна посіла 76-те місце серед 144 країн, які взяли участь в оцінці (дод. А). Цей результат відніс нашу державу до другої основної групи. Порівняння результатів оцінки України з результатами трійки лідерів рейтингу та країнами-сусідами за окремими факторами наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1
Порівняння результатів оцінки глобальної конкурентоспроможності України з деякими країнами світу, 2014 р.

Країна	Фактор глобальної конкурентоспроможності												
	Загальне місце в рейтингу	Інституціональне середовище	Інфраструктура	Макроекономічна стабільність	Охорона здоров'я і початкова освіта	Вища освіта і професійна підготовка	Ефективність товарних ринків	Ефективність ринку праці	Досконалість фінансових ринків	Технологічний розвиток	Розміри ринку	Якість бізнес-процесів	Інновації
Швейцарія	1	9	5	12	11	4	8	1	11	10	39	2	2
Сінгапур	2	3	2	15	3	2	1	2	2	7	31	19	9
США	3	30	12	113	49	7	16	4	9	16	1	4	5

Закінчення табл. 3.1

Країна	Фактор глобальної конкурентоспроможності												
	Загальне місце в рейтингу	Іституціональне середовище	Інфраструктура	Макроекономічна стабільність	Охорона здоров'я і початкова освіта	Вища освіта і професійна підготовка	Ефективність товарних ринків	Ефективність ринку праці	Досконалість фінансових ринків	Технологічний розвиток	Розміри ринку	Якість бізнес-процесів	Інновації
Польща	43	56	63	63	39	34	51	79	35	48	19	63	72
Росія	53	97	39	31	56	39	99	45	110	59	7	86	65
Грузія	69	48	59	48	63	92	60	41	76	67	103	113	121
Україна	76	130	68	105	43	40	112	80	107	85	38	99	81
Молдова	82	121	83	56	93	84	103	82	100	51	124	124	131

Джерело: The Global Competitiveness Report 2014–2015 Rankings.

Як бачимо, найбільший результат показала оцінка розміру ринку, охорони здоров'я та початкової освіти, вищої освіти та професійної підготовки. Можна припустити, що саме в цих сферах Україна має певний вплив на розстановку сил у геополітичному просторі світу.

Англійський інститут Legatum пропонує іншу рейтингову оцінку країн – Індекс процвітання, який дозволяє комплексно охарактеризувати національний успіх країни у світі. Цей індекс ґрунтується на 89 індикаторах в таких основних сферах: економіка, підприємництво, державне управління, освіта, охорона здоров'я, національна безпека, особиста свобода, соціальний капітал. Результати оцінки цього індексу виділили п'ятірку лідерів серед країн світу – Норвегія, Швейцарія, Нова Зеландія, Данія, Канада. США посіли 10-те місце, Польща – 31-ше, Україна – 63-тє, Росія – 68-ме, Грузія – 80-те, Молдова – 89-те місце [6, р. 10]. Найкращими позиціями для України тут є освіта та соціальний капітал.

Результати цього рейтингу демонструють схожість з індексом глобальної конкурентоспроможності в частині освіти. Водночас, з урахуванням реальної ситуації в Україні, ми не можемо підтвердити ці висновки, особливо щодо факторів освіти та охорони здоров'я.

Заслуговує на увагу рейтингова оцінка, запропонована науковцями Міжнародної академії досліджень майбутнього (Росія) – Глобальний рейтинг інтегральної могутності 100 країн світу [1]. Автори цього рейтингу виділяють дев'ять базових факторів: управління, територія, природні ресурси, населення, економіка, культура та релігія, наука та освіта, армія (військові сили), зовнішня політика (геополітичне середовище). Кожен з базових факторів розглядається відповідно до нечіткої чотиризначної топологічної шкали, чисельні значення якої знаходяться в діапазоні від 1 до 10. Ця шкала поділяє країни за чотирма рівнями: «наддержава» (8–10 балів), «велика держава» (5–8 балів), «регіональна держава» (2–4 бали), «мала держава» (1 бал). Результати оцінки за цією методикою наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Місце України в глобальному рейтингу інтегральної могутності 100 країн світу, 2008 р.

Країна	Загальне місце в рейтингу	Фактори інтегральної могутності країни								
		Управління	Територія	Природні ресурси	Населення	Економіка	Культура та релігія	Наука та освіта	Армія	Зовнішня політика
Швейцарія	27	4	1	3	1	2	4	3	2	5
Сінгапур	86	2	1	1	1	2	1	1	1	3
США	1	8	10	6	8	9	8	8	9	10
Польща	28	3	2	3	2	3	4	3	2	3
Росія	4	5	7	7	6	5	6	5	7	5
Грузія	88	2	1	2	1	1	2	1	1	1
Україна	26	3	4	3	2	2	4	4	3	3
Молдова	85	2	1	2	1	1	2	2	1	1

Джерело: Глобальний рейтинг інтегральної мощи стран мира. Доклад 2008 к обсуждению.

Виходячи з результатів цього рейтингу, Україну, Польщу та Швейцарію можна віднести до «регіональних держав», Сінгапур, Молдову та Грузію – до малих держав, Росію – до «великих держав», а США – до «наддержав» (дод. Б). Водночас не зовсім зрозумілою є оцінка загального рейтингу країни в цій методиці, що викликає певні сумніви щодо результатів. Тим більше, що результати цього рейтингу значно відрізняються від даних інших оцінок.

Це один рейтинг, розроблений провідними американськими політологічними інститутами спільно з Американським фондом миру та журналом Міжнародна політика, оцінює країни світу за рівнем «слабкості» (The Fragile State Index) [8]. Аналіз проводиться за 12 критеріями з трьох основних груп: соціальна, економічна та військово-політична. Оцінка проводиться за 10-бальною шкалою, де 0 – найвищий ступінь стабільності, 10 – найвищий ступінь нестабільності, загальний результат отримується простою сумою всіх балів і може дорівнювати 120 балам. У 2015 р. це дослідження охопило 178 країн світу, а результати дозволили поділити країни на чотири групи (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Поділ країн–лідерів рейтингу «слабкості» за групами, 2015 р.

I група – критичний рівень нестабільності	II група – рівень стабільності нижче середнього	III група – рівень стабільності вище середнього	IV група – високий рівень стабільності
Південний Судан (114,5 балів)	Гвінея-Бісау (99,9 балів)	Вірменія (69,7 балів)	Португалія (29,7 балів)
Сомалі (114 балів)	Нігер (97,8 балів)	Казахстан (68,3 бали)	Німеччина (28,1 бал)
ЦАР (111,9 балів)	Росія (80 балів)	Польща (39,8 балів)	Нова Зеландія (22,6 балів)
Судан (109,8 балів)	Китай (76,4 бали)	США (35,3 бали)	Швейцарія (22,3 бали)
	Україна (76,3 бали)	Сінгапур (34,4 бали)	Фінляндія (17,8 балів)
Усього країн: 16	Усього країн: 91	Усього країн: 56	Усього країн: 15

*Джерело: The Fragile State Index 2015.

Поділ за кожним з 12 критеріїв вищевиділених нами країн наведено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Розподіл балів рейтингу «слабкості» країн, 2015 р.

Критерії	Швейцарія	Сінгапур	США	Польща	Росія	Грузія	Україна	Молдова
I група – соціальні показники								
Демографічне навантаження	1,9	2,9	3,0	3,3	5,1	3,9	4,5	5,3
Міграція біженців та/чи переміщених осіб	2,1	1,1	2,1	2,8	5,7	7,4	4,4	4,4
Наявність невдоволених, мстивих	3,6	3,1	5,0	4,4	9,3	7,8	7,0	6,5
Стійка та перманентна еміграція з країни	2,1	3,3	5,0	4,4	4,5	5,4	5,5	6,4
II група – економічні показники								
Нерівномірність економічного розвитку	2,7	4,0	4,8	3,5	6,4	5,9	4,7	5,3
Економічна нестабільність	2,0	2,5	2,8	4,1	4,4	5,8	6,5	6,3
III група – військово-політичні показники								
Делігітимізація та криміналізація державних структур	1,0	3,8	2,4	3,2	7,9	8,8	8,5	6,3
Наявність та якість громадських послуг	1,4	1,8	2,1	2,8	4,7	4,8	3,8	5,4
Порушення прав людини	1,8	4,6	3,7	2,5	8,9	5,8	6,4	5,4
Вплив апарату силових структур, наявність «держави в державі»	1,4	1,6	2,8	2,3	9,1	7,3	7,9	6,6
Вплив кланових еліт	1,0	4,0	4,0	3,8	8,1	9,1	8,0	7,8
Геополітичний вплив	1,3	1,7	1,1	2,7	5,9	7,3	9,1	7,3
Разом	22,3	34,4	35,3	39,8	80	70	76,3	73,0

Джерело: The Fragile State Index 2015.

Як видно з табл. 3.3 та 3.4, Україна разом з Росією та Китаєм опинилась у другій групі країн із стабільністю нижче середнього або, як зазначають самі автори рейтингу, з високим рівнем ризику (дод. В). В розрізі окремих показників можна зазначити, що Україна має найвищий показник економічної нестабільності серед виділених країн, високі бали за по-

казниками делігітимізації та криміналізації державних структур, впливу апарату силових структур, кланових еліт та геополітичного впливу на внутрішню політику країни. Ці результати свідчать про наявність проблем в економіці, державній владі (корупція) та геополітиці, що і не дозволяє нашій країні вийти на передові позиції в регіоні.

На останок наведемо результати досліджень іранських вчених, які у 2007 р. запропонували модель оцінки національної могутності (потужності) країн світу. Проаналізувавши 28 теоретичних моделей, автори цього підходу виділили 9 ключових факторів: економічні, політичні, культурні, соціальні, військові, територіальні, науково-технічні, транснаціональні, аерокосмічні. Обравши 87 критеріїв, які характеризують виділені фактори, науковці проаналізували 140 країн. Оцінка країни розраховувалася залежно від її частки у загальному обсязі конкретної змінної, а загальний результат – це проста сума балів за кожним з факторів [3]. Лідерами цього рейтингу стали США (882 бали), Китай (462 бали), Росія (458 бали), Велика Британія (440 балів), Японія (424 бали) та ін. За результатами оцінки всі країни розподілилися між 5 рівнями, що дозволило авторам скласти глобальну геополітичну структуру світу (рис. 3.1).

За цим рейтингом Україна зайняла місце в четвертому рівні потужності країн, що свідчить про низьку оцінку можливостей країни впливати на геополітичні процеси у світі. Можна сперечатись чи погоджуватися з будь-якими оцінками, водночас проблеми заперечувати неможливо.

Проаналізувавши наведені вище та інші рейтингові оцінки, можна скласти певну узагальнюючу картину для України, яка дозволить виділити конкретні ключові сфери, які потребують негайного реформування з точки зору геополітичних наслідків:

1. Інституціональне середовище (державна влада).
2. Економічна нестабільність (товарні та фінансові ринку, бізнес-процеси).
3. Відсутність науково-технічного прогресу (інноваційність економіки).
4. Обороноздатність країни.

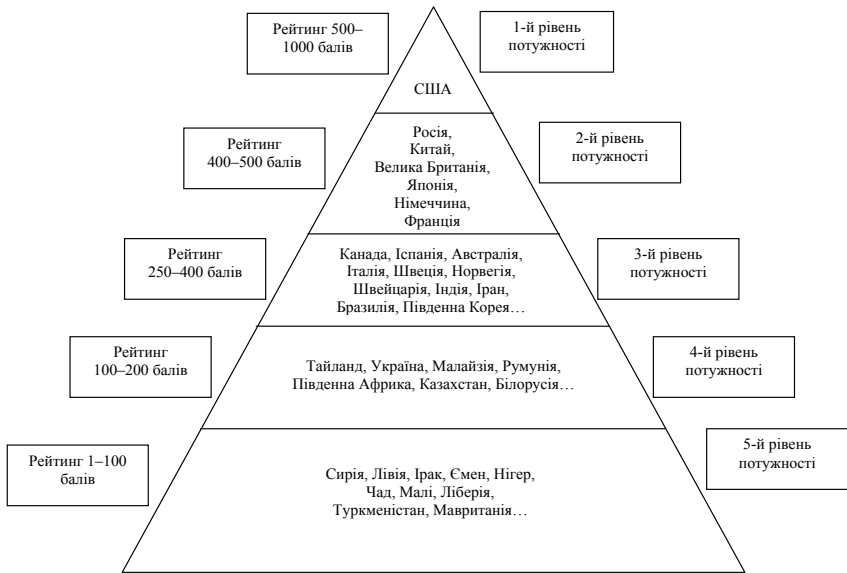

Рис. 3.1. Глобальна геополітична структура світу

Джерело: S.H. Zarghani, 2007 [3, p.238].

Реформування цих сфер життєдіяльності країни дозволить налагодити рівноправний геополітичний діалог між всіма акторами міжнародних відносин, сприятиме підвищенню якості життя населення самої країни та зростанню внутрішньої підтримки – почнеться процес націєтворення.

Результати міжнародних рейтингів яскраво свідчать про відсутність вагомої ролі нашої держави на геополітичній мапі світу. Проведене дослідження окремих індексних оцінок дозволило виявити проблемні зони у розвитку геополітичного потенціалу України, зокрема у сфері державного управління та економіці. Лише подолання внутрішніх проблем дозволить створити дійсно єдину українську націю, яка обійме гідне її потенціалу місце у міжнародних відносинах.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Глобальный рейтинг интегральной мощи 100 ведущих стран мира. Доклад-2008 к обсуждению. 2-е изд. – М.: Международная Академия исследований будущего, 2008. – 148 с.

2. Сарычев В.Г. Саймон С. Кузнец / В.Г. Сарычев // Большая советская энциклопедия: в 30 т. / гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1973. – Т. 13: Конда – Кун. – 608 с.

3. Hafeznia M.R. Presentation a new model to measure national power of the countries / Hafeznia M.R., S.H. Zarghani, Z. Ahmadipor and A.R. Eftekhari // J. Applied Sci., 2008. – № 8. – P. 230–240.

4. Neugebauer W. Johann Peter SЪЯmilch, Geistliches Amt und Wissenschaft im friderizianischen Berlin, in: Berlin in Geschichte und Gegenwart, Jahrbuch des Landesarchivs Berlin, hrsg. von Hans J. Reichhardt, Berlin 1985.

5. Spykman N.J. Geography and Foreign Policy / N.J. Spykman // American Political Science Review. – Vol. XXXIII. – № 3. – 1939. – С. 391–423.

6. The 2014 Legatum Prosperity Index // Legatum Institute. – November 2014. – 29 p.

7. The Evolution and Evaluation of the Concept of Power. Major General Carlos de Meira Mattos. Brazilian Army // Military Review. – June 1977.

8. The Fragile State Index 2015 [Web resource] // The Fund for Peace – URL: <http://fsi.fundforpeace.org/>

9. The Global Competitiveness Report 2014–2015 Rankings [Web resource] // World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 3 September 2014 – URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/report-highlights/>

10. World power assessment: a calculus of strategic drift / by Ray S. Cline. – Washington: Center for Strategic and International Studies, Georgetown University, 1975. – 173 p.

РОЗДІЛ 4

«УКРАЇНСЬКИЙ ПРЕЦЕДЕНТ» ДЕМОНТАЖУ ЯЛТИНСЬКО-ПОТСДАМСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

На думку багатьох аналітиків-міжнародників, на початку ХХІ ст. світ увійшов у зону нестабільності з руйнацією сталих форм управління і міждержавних відносин з тенденціями посилення хаосу. Наразі українська військово-політична криза і шляхи її вирішення стали знаковими у запобіганні подібним викликам своєрідним патерном вирішення тих чи інших конфліктів. На практиці неймовірне стало реальністю, тому доцільно говорити про початок нового історичного періоду. Події в Україні можуть вважатися знаковими. Вони свідчать про те, що постбіполярний світ починає жити за своєю власною системною логікою. Доцільно говорити про початок третього періоду історії постбіполярної системи міжнародних відносин. Сьогодні ж мова йде вже про остаточне розмежування з попередньою системою, тобто про деградацію та демонтаж Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин. Швидше за все, в найближчому майбутньому слід очікувати ще більшого свавілля з боку деяких великих держав, які реалізовуватимуть власні інтереси, незважаючи на міжнародні правові норми.

Після розпаду Радянського Союзу США зайняли провідні позиції у світовому порядку. Домінування США базується на дієвості суспільно-політичного механізму управління і високому рівні демократичних інституцій, підкріплених популярними ідеями лібералізму. США є беззаперечним лідером у світовій фінансовій та економічній системах. Також передові позиції зберігає їхня потужна інформаційна політика. Та незважаючи на нібито усталені пріоритети людських цінностей, головним чинником домінування серед світової спільноти є

мілітарне лідерство США з швидкою динамікою впровадження високотехнологічних новітніх видів озброєння.

У 1990 р. відомий американський журналіст Ч. Краутхмер у статті для журналу «Foreign Affairs» заявив про настання так званого періоду однополярності (The Unipolar Moment), коли США будуть домінуючою державою у світовій системі, а вже в 2014 р. В.Р. Мід на сторінках цього ж журналу заявив про повернення геополітики (в однойменній статті). На практиці це означає перехід протистояння між великими державами з латентної форми, у якій воно перебувало протягом останніх 25 років (непомітним для звичайного жителя), до більш активного протистояння. На сьогодні, хоча економічні показники в США продовжують зростати, в КНР ці показники зростають швидкими темпами, лише за період 2005–2010 рр. частка Піднебесної у світовому ВВП зросла з 5 до 9,5% (тобто майже у 2 рази). Високі темпи розвитку ВВП в Індії і Бразилії. І хай навіть у відносних показниках частка їхніх економік у світовому ВВП змінилася не кардинально, абсолютні показники є вражаючими. Зрозуміло, що такі економічні результати мали й зовнішньополітичні наслідки. Великі держави тому й стали великими, що прагнуть лідерства в міжнародно-політичній ієрархії. Росія теж прагне конвертувати навіть екстенсивні економічні успіхи у статус лідера на просторах колишнього СРСР, наприклад, з уст Путіна з приводу анексії Криму звучали аргументи щодо справедливості і «дотримання міжнародного права» в питаннях територіальних надбань Російської імперії.

Від Другої світової війни США теж вибудовували певну систему міжнародних відносин на основі однополярності під прикриттям біполярності. Та світові кризи, управлінський менеджмент не могли сприяти усталеності цієї традиції, і вже за президентства Д. Буша, незважаючи на деякі успіхи, економічний спад дав тектонічні зломи у зовнішній політиці, глобальна американська гегемонія наштовхнулася на спротив багатьох країн. 11 вересня 2001 р. означило не тільки втрату гегемоністичних спрямувань США, а і тотальне перетікання економічних та ідеологічних ресурсів на боротьбу про-

ти тероризму. Залучення світової спільноти до хрестових походів супроти спільного ворога сприяло зміцненню незалежних центробіжних устремлінь у світовій політиці – європейського, євразійського і латиноамериканського. Поліцентрична система нового світового устрою зруйнувала однополярну потугу США. Потужна економічна криза 2008 р. остаточно закріпила status quo регіональних суспільно-політичних ареалів впливу. Намагання президента Б. Обама віднайти точки геополітичних дотиків, налагодження балансу між наявними ресурсами і відповідними міжнародно-політичними зобов'язаннями під узгодженим керівництвом із США на теренах зовнішньої і внутрішньої політики не дали очікуваних результатів. Щоправда, США отримали зиски у вигляді скорочення витрат на зовнішню і внутрішню політику, завершення війни в Іраку, виведення військ з Афганістану, що привело до економії бюджету і посилення державної міцї із шансами на відновлення світового панування.

Та передчасне виведення військ США з Іраку хоч і дало тактичні зиски, стратегічно потягнуло геополітичні втрати, аж до зміни політичного пейзажу, сприяючи утворенню «Ісламської Держави», що тягне за собою у майбутньому розширення сфери впливу ісламського фундаменталізму і розпалення світової війни. Наразі США на ці виклики відреагували більш ніж стримано, як і на те, що трапилося в Україні, де православний фундаменталізм під личиною «русского міра» становить не меншу загрозу світопорядку з розпалюванням людиноненависницьких ідей в згарищі «гібридних метастазів ненависті». На прохання від України про допомогу, бодай нелетальною зброєю, Держдеп відмовчується, посилаючись на неосвіченість українських вояків і нездатність унтерменшів уберегти від агресора засоби захисту. Очевидним фактом є те, що Б. Обама боїться радикальних рішень і глобальних реформ, і така політика невтручання провокує світових агресорів до ескалації конфліктів і унеможливлення у подальшому спинити переділ сфер впливу. Багатовекторність політичних ареалів сприяє розстановці нових шахових ігрищ, замісом яких стануть багатомільйонні жертви геополітичних етюдів. Москва

як самостійний гравець вже зробила виклик Вашингтону на офіційному рівні, щодо сфер впливу у Східній Європі, розпочала перекроювання «ялтинського коцика» під свої непомірні імперські запити, поспіхом перехопивши ініціативу на Близькому Сході килимовими бомбардуваннями сирійських міст із нарощуванням плідного ноу-хау «зелених чоловічків», «громадян Новосирії». Болісне сприйняття Кремлем «статусу молодшого партнера», який був запропонований Б. Обамою в процесі реалізації «політики перезавантаження», призвів до конфлікту, де однією з постраждалих сторін стала Україна. РФ, проводячи провокативно-агресивні дії, намагається стати врівень зі США та ЄС у питаннях безпеки в Євроатлантичному регіоні, що, викликає в останніх відторгнення через диспаритет у силових і економічних потенціалах. Безпосереднім вираженням цього процесу стали події, що ми спостерігаємо із фейковими народними республіками Донбасу. Власне, як зазначив К. Гедді (Brookings Institute), трагічні події в Україні, є наслідком недалекоглядності Заходу, коли Брюссель і Вашингтон протягом 1990-х років сприймали слабкість Росії як належне, фінансово допомагаючи останній вижити. Але як тільки розрив в силовому потенціалі РФ і Заходу скоротився, баланс сил порушився, і світ отримав агресора, що руйнує усталені принципи світопорядку.

Свого часу З. Бжезинський у книзі «Strategic Vision» попереджав про зміщення геополітичних акцентів у сучасних міжнародних відносинах з Європи на Азію. Звісно, зважаючи на динаміку розвитку КНР та Індії. Москва, враховуючи міць КНР і послаблення США, захоплює стратегічні «майданчики впливів» для розповсюдження експансійних намірів. КНР як єдиний потенційний конкурент США в цьому регіоні потурає «домінуванню» РФ, витискаючи сильнішого, щоб потім посунути слабшого. Стрімке зростання економіки КНР вивело, за даними агентства Bloomberg, цю супердержаву в 2014 р. на перше місце у світі за обігом експорту та імпорту і зростанням ВВП. Успішне політичне керівництво Генерального секретаря ЦК Комуністичної партії Китаю, Голови КНР Сі Цзіньпіна вивело Китай у світові лідери, із правом зміню-

вати головні принципи і установки в глобальній політиці з жорстким відстоюванням національних інтересів країни, нарощуванням не тільки економічного, а і військового потенціалів. Зона китайського впливу простягається не тільки у межах Азійського континенту, а надзвичайною потужністю в Африці і проникненням капіталу і політичних інтересів до Південної Америки.

Отже, роль Росії в Україні не є значущою для США, бо не можна брати за основу побоювання від дій ослабленої імперії, все одно її впливи будуть обмежені. Особливості цього періоду окреслила О. Дашевська: «Щодо геополітичних наслідків кризового розвитку України можна зазначити таке: в перше десятиріччя незалежності, попри очікування, українське суспільство так і не отримало запрошення від Євросоюзу стати його повноправним членом. Крім того, Європа була не зацікавлена у становленні нової потужної держави в європейському просторі, якою могла б стати Україна. У той же час, оговтавшись від втрати імперської влади, Росія розпочала масштабну геополітичну гру щодо її відновлення (СНД, ЄЕП, ЄврАзЕС тощо)» [5, с. 390]. Російські експерти опосередковано теж доходять подібних висновків: «Найбільш важливо те, що вперше американські експерти погоджуються з тим, що архітектура європейської безпеки потребує додаткових обговорень і обґрунтувань. Об'єктивно назріла криза в Україні дає свої перші позитивні результати – протверзіння і визнання необхідності діалогу Заходу з Росією. Сфери нових життєво важливих інтересів США переміщуються в Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР). Барак Обама підкреслив, що США готові без вагань і будь-якими засобами, в тому числі застосуванням військової сили, підтримати своїх союзників у разі виникнення зовнішніх загроз. Подібна заява дозволяє висунути гіпотезу про те, що в довгостроковій перспективі саме АТР стане тією сферою, де США в дійсності можуть вдаватися до застосування військової сили. Виходячи з цього для Вашингтона вельми важливе якнайшвидше вирішення української, сирійської та близькосхідної криз як нагальних. За справедливим зауваженням глави Білого Дому,

єдиною силою, яка сьогодні може дійсно послабити США, є Адміністрація Барака Обами» [8, с. 18]. Потенційну ж загрозу домінуванню США в Євразії становлять не Росія з її намірами і претензіями до панування, а ті країни, що мають відповідну економічну міць для того, щоб їх реалізувати. Виходячи з цього аналізу, – це може бути тільки КНР з широко-масштабною політикою модернізації та інтенсифікацією виробництва через новітні технології, а не екстенсивний, сировинний придаток Європи – РФ. Китай і, потенційно, Індія є можливими конкурентами США в Азії і світі. Роль Росії цікава для супердержави хіба що у постачанні вуглеводнів, корисних копалин і переробці продукції на застарілому промисловому обладнанні для власного споживання. Бажання РФ «домінувати» у світі може вітатися супердержавами з огляду на кількісний потенціал та низьку ефективність збройних сил РФ, що можуть застосовуватися в тих регіонах нестабільності, де нерентабельно використовувати високотехнологічну, дорожку техніку супроти примітивних збройних формувань, з високою вірогідністю втрат людських ресурсів воюючих сторін. Як відомо, для Росії людські втрати і цінність життя громадян не є моральними запобіжниками.

Зростання міжрегіональних зв'язків, панування інформаційного суспільства перешкоджають домінуванню окремих держав, з високою ймовірністю відбудеться перехід до мультиполярної системи або навіть бімультиполярної, бо, крім Китаю, зростатимуть інші центри глокалізації, як от: неурядові організації, міжнародні організації, транснаціональні корпорації. І традиційні гравітаційні устремління держав у Європі і Азії до світових лідерів теж нестимуть стабілізуючий фактор апробованих зв'язків і напрацьованих економічних і політичних об'єднань. Звісно, роль Японії, Китаю, США і країн Європи, незважаючи на геополітичні зміни, збережеться і в найближчому майбутньому, навіть через зміни – залишаться ключовими гравцями у міжнародних відносинах. Навіть Росія може себе тишити своєю високою роллю союзника Китаю: «В основі зближення КНР і РФ лежать дві речі: поперше, величезні вигоди, які обіцяють обом країнам нарощу-

вання взаємної торгівлі та реалізацію спільних проектів у галузі транспорту та енергетики, а по-друге, необхідність спільної протидії зовнішній політиці США та американській претензії на світову гегемонію» [8, с. 20]. А Україні варто користатися впливами та інтересами, враховуючи зиски від географічного розташування, і роллю держави у світовій спільноті, але це вже питання до Уряду, очільників держави і народу, який їх обирає.

Намагання Пекіна конвертувати економічне домінування у регіоні в політичне посилює напруження в Східно-Китайському та Південно-Китайському морях. Чергове розкручування великодержавного протистояння постійно порушує баланс сил між провідними політичними центрами цього світу. Неспроможність, помножена на нерішучість Б. Обама до створення нового альянсу демократій, усе більше штовхає політичні сили Індії і Бразилії до співробітництва з БРІКС, посилюючи Китай і опосередковано Росію. Окрім того, не можна виключати подальшого занепаду системи альянсів США, що склалися в період «холодної війни», а отже, й утворення нових центрів сили, які можуть займати як нейтральну, так і ворожу позицію щодо Вашингтона. Так, стратегія РФ у протистоянні з Атлантичним альянсом базується значною мірою в прагненні спровокувати напруження відносин між США і ЄС (у першу чергу ФРН) і домовитися сепаратно з європейцями. Це якоюсь мірою РФ вдається, що є головним вираженням підтримки Європою Мінських угод, фактичним спонуканням незалежної країни до умиротворення з агресором через територіальні і політичні втрати на угоду стабільності у Європі, де ФРН разом із Францією здійснюють перекроювання повоєнної мапи з денонсацією Ялтинських угод. Усе це відбувається через наявність у офіційного Берліна власного, якісно відмінного від американського, бачення щодо розвитку ситуації у сфері безпеки в Євроатлантичному регіоні. В ідеалі такий курс Кремля міг би привести до ведення ЄС незалежної зовнішньої політики, що значно підірвало б існуючий лад, який тримається на потрійному союзі ЄС – США – Японія. Так чи інакше, на період 2014–2015 рр. для міжнародних відносин і

світової політики знову постав характерний класичний процес — активне міждержавне протистояння. У ньому виокремилося три групи держав: ревізіоністи (РФ, КНР), нейтральні (Бразилія, Індія) та держави, що намагаються підтримати існуючий status quo, при можливості й далі змінювати його на свою користь (США й існуюча система альянсів).

Як говорив Вінстон Черчілль: «Ми озброюємося для того, щоб вести переговори». Виходячи з цього визначення — Західний альянс втратив домінуючий статус у зовнішній політиці і, незважаючи на потужний мілітарний потенціал, зайняв вичікувальну позицію, яка є завжди програшною. Така поведінка може вказувати на відсутність політичної волі у світовому домінуванні з усвідомленням розуміння на перспективу наявної біполярності чи просто відсутності критичної переваги над РФ, яка дала б змогу повністю знівелювати взаємне гарантоване знищення. Наявне протистояння між Заходом і РФ у питанні економічної блокади через події в Україні є ключовим у намаганні вирішити конфлікт виключно дипломатичним шляхом і за рахунок втрат для України. Це підтверджує тезу, що у військових потенціалах між провідними державами Заходу є проблеми. Бо ж в період «холодної війни» ніхто не церемонився у питаннях державницької доцільності. Тобто Вашингтон через пацифізм і умиротворення намагається упокорити агресора, який не переймається лібералістичними сентиментами у реанімації «поновлення історичної справедливості» — СРСР.

Натомість Америка в протистоянні з РФ робить ставку на побудову самодостатньої і ефективної економічної моделі, яка б удруге витримала нове змагання з квазі-СРСР й призвела до доконечної самоліквідації новітньої Російської імперії. Власне, це не лише змагання економічних моделей державного будівництва, але й креативне моделювання, згідно із викликами часу в доцільній потребі розвою світової спільноти. Тобто мова йде про синергію міждержавних альянсів в узгодженій дії світового синхрону ціннісного потенціалу, але не через мілітарні потуги і фінансові оборудки, а в пасіонарному сплеску використання новітніх технологій і можливос-

тей людства побудувати гармонійний світопорядок. Україна, маючи потужні потенції творчої і технічної інтелігенції мала б скористатися шансом зайняти гідне місце серед інших держав. У цій ситуації варто робити ставку на співдружність із США, модель яких виявилася набагато більш життєздатною в економічному і політичному плані, у тому числі через можливість генерувати креативні ідеї розбудови самодостатніх міждержавних інституцій взаємного коригування економічних моделей із стабільними політичними інституціями. Так чи інакше, прийдешні покоління зіштовхнуться із глобалізаційними викликами аж до спільного вирішення назрілих проблем, нове міждержавне протистояння ставить проблему економічного розвитку й синергії політичних альянсів на перше місце, де лідерство за кордоном означає економічне зростання вдома із використанням міждержавних зв'язків. Тобто перемога належатиме тим державам, економіка яких зможе не просто проявити міць, а і гнучкість до викликів й налаштуванні до потреб і запитів світової спільноти, оберігаючи одночасно національні інтереси, розбудовуючи армію, забезпечуючи гідний рівень життя населення, прораховуючи усі прийдешні виклики і переваги.

У цьому випадку відбудеться кардинальна зміна самого середовища, для якого характерне протистояння між державами, аж до можливого краху всієї екосистеми. Країни будуть просто не спроможні далі змагатися, адже зникне матеріальна база для подальшого економічного зростання. З іншого боку, загострення екологічних проблем, можливо, змусить великі країни перейти до більшого співробітництва для їх вирішення. Як зазначав З. Бжезинський, у майбутніх протистояннях і конкурентній міждержавній боротьбі виклики будуть породжувати не корпоративні чи національні інтереси, а прірва між Північчю і Півднем, за лінією протистояння ситого і голодного, зростаючого розриву у прибутках між багатими та бідними у світі, який прогресує з початку 1980-х, що означає зростання внутрішньодержавної та міжнародної нестабільності. Тому можливо, що великі держави перетворяться з антагоністів на союзників, які намагатимуться спільно

утримати своє місце під сонцем у міжнародному поділі праці. «Як свідчить історія, міжнародне ж домінування досягається через результати і порядки, які фіксують реальне співвідношення сил сторін, на які поширюється порядок. Домовленості (які визначають порядок), що ігнорують цей момент, рано чи пізно перетворюються на «фікцію», яка веде до дестабілізації усєї міжнародної системи. Сила руйнує норму, якщо норма не відповідає силі» [3, с. 134]. Важливо зазначити, що під світовим порядком потрібно розуміти не загальні принципи, правила й усталені норми, яких дотримуються учасники міжнародних відносин, а особливий порядок міжнародної системи, при якому вони ефективно відіграють роль регулятора та справді організують політичні процеси. Оскільки система міжнародних відносин враховує розстановку сил та їх учасників, то усі зміни і події відбуваються, зважаючи на баланс інтересів, з визначенням у постійній динаміці напрямів, правил та принципів існуючого міжнародного порядку.

Розгортання сучасних подій викликає багато суперечок і суджень, аж до того, що йде поступове занурення в «холодну війну», з панічними рухами в бік жорсткого придушення лівацьких настроїв і політичних груп як новітньої «десоветизації», що постала на часі, для усунення загрози реваншу з боку Росії. В реміксі від минулої епохи намагаються використовувати з того ж періоду інструментарій боротьби, з перенесенням і економічних моделей (боротьба за ринки, території, сфери впливу). Звісно, така боротьба з «вітряними млинами» через імплантацію проблеми на політичну мапу сучасності, з подібним аналізом і способами вирішення жодних позитивних результатів не дасть і не вирішить через віртуалізацію структурованих фантомів з минулого. Навала прогнозів продукує хаотичні висновки з навіюванням невідворотності перманентних катастроф, криз в міжнародних відносинах, де події в Україні розкладаються геополітичним пасьянсом, що виходять за рамки регіональної кризи і є початком світового колапсу, предтечі світової війни: «Політики та міжнародники-політологи з усього світу усвідомлюють, що українсько-російське протистояння не є черговим локальним

конфліктом, воно знаменує собою, можливо, ймовірну точку біфуркації в загальному процесі формування нового світового порядку. Тобто існує висока ймовірність того, що битва (одна з битв) за «новий світовий лад» – на наше чи то горе, чи то щастя – відбувається саме на українській території, а «українська криза» перетворилася на глобальну за умови участі всіх великих держав» [16, с. 67]. Навіть, якщо напозір реальність не дає приводів до політичних катаклізмів, висуваються тези про поступове нарощування і розгойдування маятника конфліктів із далекосяжними наслідками для всієї системи міжнародних відносин. Більш прагматичні аналітики прогнозують цивілізаційне перетасування головних гравців з географічним зміщенням центрів впливу й вибудовування на основі компромісів інших конфігурацій впливу. «Українська криза» набуває особливого значення і як окремих акт глобального переходу, і як драма незалежної держави, що змушена виживати та робити свій вибір в умовах «конфліктної трансформації» світу. Україна стала викликом світовому порядку й ризикує перетворитися на простір нового геополітичного розколу. У цьому розумінні Україна стала лише зручним приводом для більшого геополітичного розкладу» [7, с. 30].

Світове експертне співтовариство щодо ситуації в Криму зауважує, що поліцентрична епоха завершилася, і країни, згідно з «теорією спіралі», знову повертаються до егоїстичних національних інтересів, полишаючи в ім'я держави загальнолюдські цінності та ідеї всезагального щастя. Головним трендом стало: «США втрачають своє панування на світовій арені, а криза в Україні є втіленням нової, хаотичної системи, що тільки починає формуватися» [15].

Таке становище України, полігону для ще не апробованих проєктів ліберальної європеїзації, – на категоріальній межі розколу ідентичності культур незрозумілого політичного дискурсу з домінуванням економічних цінностей консюмеризму. Міжнародне фінансово-економічне, правове, інформаційне лобі прощтовхує культурно-цивілізаційні лекала нового порядку, заперечуючи усталену Бреттон-Вудську систему повоєнного устрою, виставляючи фактор «української

кризи» як основу інтенсифікації перегляду міжнародного порядку в цілому і налаштування регіональних викликів на глобальні зміни. Таким чином, Україна не тільки започаткувала світовий переділ, а стала майданчиком для зацікавлених у зміні точок біфуркації і впливів через інспіровану ескалацію конфлікту на сході України і в Криму, що призвело не тільки до політичних зміщень, реконфігурації політичного простору, а й зміни векторів модернізації з перетіканням економічних потоків на потребу нових ринків збуту відповідної конфігурації зацікавлених сторін. Велика кількість держав, що утрималися від голосування на Генеральній Асамблеї ООН, показує, що багато країн розглядають це як боротьбу між силовими блоками, а не як основне питання міжнародного порядку, тим більше ліберального [12].

Поведінка В. Путіна зламала усталені нормативи дійсності, нанісши подвійний удар міжнародному праву. Дії Росії за час президентства В. Путіна є двостороннім нападом на західні принципи міжнародного порядку: а) підміна ліберальних цінностей авторитарним способом правління із жорстким нав'язуванням правил і методів зміни міжнародно-правової конструкції; б) порушення Ялтинсько-Потсдамської, чи навіть постбіполярної міжнародної системи на основі суб'єктивних претензій до США і Європи, корисливе порушення останніми світового порядку під личиною лібералізму, грубе порушення суверенних прав Косово, Іраку, Лівії та потужний тиск на держави Африки, Латинської Америки, Близького Сходу й Азії із втягуванням цих регіонів під контроль американо-європейських інституцій. Подібні дії, за логікою Кремля, відкривають коридор можливостей для Росії як світового лідера до здійснення подібних дій в інтересах великої і успішної держави, яка знову вертається в міжнародне лоно і вважає, що, ігнорування її інтересів порушує баланс сил, є принизливим і несправедливим. Власне, Крим, і східні регіони України для Москви не є жертвами експансії, а є ключовими маркерами встановлення «рівних можливостей і торжества справедливості» у відносинах з Європою і Америкою. У зв'язку з цим умовно можна констатувати, що сучас-

на боротьба між Росією та Сполученими Штатами є спробою здійснити ключові перестановки у міжнародному порядку силовими методами без застосування останніх з боку Заходу на користь Кремля, ініціатора потрясінь. Споглядальна позиція розгубленої світової спільноти не стала викликом й каталізатором бодай якихось дій, а явила собою феноменальний успіх В. Путіна, незважаючи на економічні санкції. Що стали теж провалом, бо імперія, яка через насильство зберігає свою міць, тільки посилюється під зовнішньоекономічним тиском, оскільки її державний апарат і методи управління ніколи не функціонували задля соціуму, і те, що для Заходу є «священною коровою» – економічна стабільність, консюмеризм, для Кремля – симулякр загниваючого Заходу, неприйнятні для «духовних скреп» «русского міра». Україна на цьому політичному полі цивілізаційних бойовищ – тільки майданчик боротьби тиранів за місце під сонцем. Зробити для західних експертів висновки на основі «української кризи» з визначенням оптимальних стратегій на майбутнє не є можливим через нездатність провідних учасників подій оцінити виклики, не вийшовши із своїх мушель традиціоналізму, що у свій час зробило їх лідерами. Часи змінилися, а ключові гравці і досі намагаються ментальними лекалами минувшини керувати постінформаційною спільнотою будущини. Що характерно, обидві протиборчі сторони є зворотними боками однієї медалі: Росія в імперських ілюзіях візантизму намагається диктувати свої претензії на світове панування згідно з міфологічними уявленнями про свою місію провідної спільноти; Захід в прагматично-утилітарному пориві вітальних цінностей намагається егоцентрично-гастрономічні рефлексії видавати за рефлексії віртуального суспільства (нової генерації «людинел» – вебпокоління), у якого немає запитів ні від однієї, ні від іншої сторони. Вони вже змістили акценти свого сутнісного воління і не потребують боротьби задля їхніх інтересів, бо, за допомогою безмежних можливостей Інтернету, ця спільнота ладна самостійно зорганізуватися задля становлення і самореалізації, де немає місця старим конструкціям епохи модернізму.

Звичне уявлення, що міжнародний порядок є сукупністю латентних (таємних і прихованих) правил в замісі із публічністю (міжнародно-правових і політичних) на основі непорушних принципів міжнародних відносин завжди є прямим наслідком закріплення ситуативного компромісу між потужними акторами міжнародного дійства (на сучасному етапі: Китай, США, Європа), не є правильним, оскільки з'явився фактор зміни внутрішнього наповнення інтеграційного світобачення на основі миттєвого перетікання-обміну інформації і ефективних можливостей генерувати-керувати цими потоками через Інтернет, який став не додатком до людської діяльності, а багатократно посилив її через кластеризацію і потужні можливості організованих спільнот налаштовувати матрицю дій на основі своїх ціннісних пріоритетів. Україна не випадково стала майданчиком потрясінь, на її теренах зіштовхнулися цивілізаційні виклики раціоналістичного, класичного способу правління та ірраціональних проявів генерації вебпокоління. Динамічний політичний дискурс нового покоління не потребує міжнародного лідерства, структурованого управлінського апарату, боротьби за сфери впливу, фінансово-олігархічних корпорацій. У віртуальному просторі все відбувається негайно, зараз, тут, незалежно від місця дислокації. Економічні потрясіння, циклічні кризи віднині не становлять небезпеку чи бодай зацікавлення, оскільки вирішуються у безкінечній синергії усіх представників спільноти в їхніх же інтересах. Усі «особливі феномени» у сучасних міжнародних потрясіннях, що видають себе за окремі фактори трансформацій балансів сил, провокуючи приводи «стратегічних» переглядів принципів сучасного міжнародного порядку, не є закономірним продовженням тенденцій і трансформацій міжнародних відносин, а є фантомами, ілюзією вирішення питань, тим інструментарієм, який не може навіть впливати чи налаштуватися на якісні зміни постмодерної спільноти. В Україні йде не громадянська війна, бо в єдиній національності немає двох протилежних форм самовизначеності, ідеологічних шаблонів виходу із кризи. Є стара модель, яка не працює, і нова система саморганізації, яка не потре-

бує структуризації чи моделювання, бо прилаштована до вічної змінної ментального пейзажу і запитів. Представники першої спільноти — пострадянського реалізму, за фактом, загнані в копанки патерналістичного інфантілізму — не спроможні не те що ідентифікувати іншу частину спільноти, а й якось оприявити, звідси демонізація і абсолютно недоладні кліше на кшталт «фашистів», «головорізів», «вбивць». Останні теж несамоідентифікуються, але, за фактом, є представниками посилено інформатизованої, соціалізованої спільноти, що гнучко реагує на виклики і часові запити. В конкурентній боротьбі «реалісти» приреченні до загання не тільки в маргінальні закутні життєскіння через нездатність імплантуватися до інформаційної спільноти, а й фізичного витіснення «іраціоналістами», аж до знищення, як неефективного підвиду гомо сапієнс, що вийшли на прю з гомо люденс. Єдиний спосіб — відгородитися, залучитися підтримкою потужної наддержави, що теж застрягла в соцреалістичних ілюзіях сталінізму, і там, в Донецько-Луганському гетто, якось на соціалці до-виживати. А ще краще, зі зброєю в руках знищити ненависну Укропію, розширивши квадратуру сталих злиднів і безвиході. Єдина надія, що у цій безвиході є деяка надія, «адже, згідно з теорією циклів, після кризи завжди настає період якісного оновлення та «відлиги», і саме ці періоди повинні створювати майданчик для нового» [5, с. 390].

Дуже важливе значення має самоідентифікація України та її імідж в глобальному інформаційному просторі, що визначається суперечливою низкою чинників внутрішнього і зовнішнього походження і суттєво впливає на сприйняття України як актора міжнародних відносин. Вступаючи між собою у причинно-наслідкові зв'язки, ці чинники формують політико-дипломатичне і зовнішньоекономічне підґрунтя для розвитку української держави і суспільства, з одного боку, а з іншого — стають об'єктом підвищеної уваги зовнішнього світу, впливаючи на рівні та глибину відносин із владними структурами, бізнесом, організаціями громадянського суспільства України. Оскільки український політикум і суспільна думка були тривалий час ідеологічно розколотими у став-

ленні до стратегії реформ політичної системи, економічних трансформацій та зовнішньополітичних орієнтацій України, зарубіжний світ не мав можливості чітко бачити перспективи національного розвитку країни. Відповідно, до ознак іміджу України відносили такі чинники: домінування в органах державної влади олігархату, сформованого на розподілі державної власності індустріальної пори, переважно сировинної економіки (видобувної, металургії); рейдерство; корупція; нехтування конституційними принципами поділу влади; нехтування правами громадян; невиконання органами влади законодавства щодо соціального захисту населення, згортання конституційних прав найманих працівників роботодавцями; значне збільшення економічного розриву між багатими і бідними тощо.

Ліберальний теоретик С. Хоффман визначає «неспробними» ті держави, що не можуть (або не хочуть) відповідати певним стандартам стабільності розвитку та безпеки внаслідок їхньої слабкості, роздрібненості та корумпованості [14, с. 37]. Тому нагальним є для України створення позитивного іміджу відповідно до «певних стандартів стабільності розвитку та безпеки» задля розв'язання проблемних завдань і реалізації стратегічних пріоритетів розвитку, в такий спосіб продемонструвавши відповідність політичного устрою держави визаним демократичним стандартам з подальшою перспективою приєднання до товариства розвинутих країн і використання апробованих моделей розвитку. На допомогу Україні можуть прийти міжнародні організації, навіть через запрошення їх задля налагодження комплексної програми виходу із кризи. В міжнародній практиці саме стосовно таких країн допускається застосування зовнішнього втручання міжнародними силами для встановлення контролю над нестабільною територією та управління соціально-політичними процесами, для цього функціонують міжнародні інституції під егідою ООН, а також не варто відмовлятися від допомоги регіональних організацій, економічної допомоги від фондів окремих країн. На одинці проблему окупації, під яким би соусом вона не подавалася, потужною країною-агресором не вирішити, оскільки силове зовнішнє втручання, як свідчить історичний досвід і

логіка розвитку сучасних подій, здатне надовго законсервувати конфліктне протистояння, і його вирішення стає більш проблематичним навіть у відстроченій перспективі, бо на загальній шахівниці світових інтересів Україна має багато точок перетину, і ніхто, окрім України, не зацікавлений у позитивному вирішенні проблеми, занадто багато звабливих зисків. Отож, нашій державі потрібно здійснити складні, багатогодві дипломатичні комбінації, щоб використати потенції інтересів для своєї користі.

Другий сценарій – зупинка ескалації конфлікту та новий поштовх до інтеграції – наразі має незначні шанси на реалізацію. Втім ще залишається вірогідність переведення ситуації у русло діалогу та відновлення руху у площині співробітництва, а не конфронтації. Сучасна система національних інтересів України передбачає, зокрема, збалансованість інтересів особистості, суспільства й держави в економічній, внутрішньополітичній, соціальній, міжнародній, інформаційній, військовій, прикордонній, екологічній та інших сферах. Ці інтереси мають довгостроковий характер і визначають основні цілі, а також стратегічні й поточні завдання внутрішньої й зовнішньої політики держави. При цьому, як вбачається, важливо не послідовно, а одночасно робити внутрішні перетворення в Україні та кроки до нормалізації відносин у трикутнику ЄС – Україна – РФ. Серед таких пріоритетів для України є розширення ефективнішого співробітництва з європейськими країнами та відновлення поміркованого та прагматичного діалогу з Росією. Російсько-українська криза порушила стан рівноваги і викликала значний резонанс у світі, що становить загрозу цілям, репутації, іміджу як РФ, так і держави – жертви агресора. Україна проявила спроможність до збройного спротиву агресору, виявляючи патріотизм, відданість громадянського суспільства ідеям державної незалежності. Це робить можливим формування позитивного іміджу України за умови внутрішньої консолідації, кардинальних реформ та зовнішньої підтримки.

Сучасний стан функціонування загальної системи міжнародного права поставлено під загрозу. Характер міжнародних

відносин і розвиток світового ладу поступово переходять у нову, якісну змінну: «від глобалізації — до глокалізації», коли світовий геополітичний простір не розповсюджується вшир, концентруючись у точках біфуркації потужних наддержав, а розходиться на периферію з дещо урівноваженою стабілізацією між великими державами з перерозподілом сфер впливу, з утвореннями нових векторів напруженості між зонами стабільності усталеного порядку на основі закону і міжнародного права, з потужними пріоритетами свобод особистості і прав людини та зонами невизначеності, де порушені будь-які права громадянина, зневажається закон та право, і напозір постає не тільки право сили, а абсолютне нівелювання законів з проголошенням і дією «війни всіх проти всіх» (*bellum omnium contra omnes*). Вогнище проявленої дії війни, коли нівелюються напрацьовані тисячоліттями етичні імперативи і запити соціуму зводяться до розгулу найпримітивніших звіриних інстинктів, — спалахнуло в Україні від анексії Криму, перекинувшись на довгі десятиліття у «замордовану зону», пост-депресійний шахтарський регіон, до успішно, інспірованої з Росії «дії поверненої справедливості», «підняли руских з колін» — опустивши світовий порядок і всю систему сучасного міжнародного права до примітивних рефлексів суспільних покидьків, маргіналів, панування права буцегарні і льохів, де катують незгідних із бандитськими «ціннісними» установками імперських квазіутворень. Подальше пасивне спостереження міжнародним співтовариством порушення Росією норм та принципів міжнародного права щодо України — в очікуванні, що якимось усе з часом врегулюється, насправді призведе до посилення хаосу в системі міжнародних відносин, аж до перекидання пожарищ «низинної агресії знахабнілих од безкарного панування покидьків» на стабільні регіони «традиційної демократії» (бо право сили у короткотерміновій перспективі завжди знищує цивільні інституції, оскільки у будь-якому суспільстві є соціальні низи і критична маса невдоволених), із позитивним розвитком й успішними проявами подальшої інспірації конфлікту в Україні — стане каталізуючим фактором тектонічних розломів усталеного порядку із некерованими і

слабо прогнозованими наслідками у майбутньому. Враховуючи розвиток Інтернету, сучасна криза матиме тенденції до блискавичного розгортання із потужними можливостями координації дій через електронні бази комунікації із подальшим посиленням кардинального підвищення ступеня взаємної залежності суб'єктів міжнародної політики. Такі виклики вимагають підвищення рівня міжнародної відповідальності від учасників системи міжнародних відносин. Подальше нехтування міжнародними зобов'язаннями із захисту стабільності і миру інфантильним захопленням Росії, її агресивних намірів призведе до непередбачуваних наслідків на регіональному та глобальному рівнях, підриваючи можливості сталого економічного та культурного розвитку в Європі та світі.

Росія порушила міжнародні угоди про базування Чорноморського флоту, низку двосторонніх угод (про дружбу і співробітництво, угоди з прикордонних питань), норми загального міжнародного права, зокрема норми Статуту ООН. Порушені основоположні Гельсінські угоди 1975 р., що забезпечували стабільність відносин між Заходом і Сходом на основі гарантій незастосування сили, поважанню кордонів і суверенітету держав, і Будапештський меморандум від 1994 р., підписаний кількома великими державами, включаючи Росію, що забезпечував незалежність і територіальну цілісність України в обмін на знищення її ядерного потенціалу. Наразі постає нагальне питання про безпекові заходи і нарощування ядерного потенціалу державами, розширення ядерного клубу як запоруки стабільності і стримуючого фактора для держав-агресорів. Цьому сприяє слабка реакція Заходу на порушення цих договорів, і з високою ймовірністю варто очікувати відновлення й нарощування розповсюдження ядерної зброї, бо, як показала практика, такий спосіб самозахисту є найефективнішим.

Продукування Росією «моделі анархії», де супердержава може переключитися кордони згідно зі своєю виключною доцільністю, є несприятливим для усіх учасників міжнародних відносин, у тому числі й для Москви (особливо, якщо східний кордон РФ з Китаєм не буде реальним кордоном). Від-

кидання Росією принципів міжнародного права й нехтування суверенітетом незалежних держав (неодноразово президент В. Путін робив це у своїх заявах) має посилення в пролонгації подібних дій, не тільки з подіями в Криму і на сході України, а й розширення зони впливів російської міліарної потуги. Усілякі ситуативні міжнародні компроміси, що виникають навколо інтерпретації цих «уроків», не мають жодних позитивних рішень і тільки сприяють посиленню агресивних намірів Росії. Усі без винятку держави прагнуть до стабільного забезпечення власних національних інтересів, але водночас не зацікавлені у такій кризі міжнародної системи, що суттєво погіршить їхні шанси на забезпечення цих інтересів. Тобто неспроможність створити безпековий пояс супроти агресора через свої егоїстичні інтереси підводить світову спільноту до межі самознищення.

Більшість міжнародних інститутів та організацій, попри численні декларації про необхідність модернізації системи міжнародних відносин, намагаються продовжити застосовувати усталені прийоми розв'язання міжнародних проблем дещо вдосконаленими правовими механізмами та інструментами, що притаманні старій парадигмі світового порядку, заснованих багато десятиліть тому, без врахування сучасних загроз і швидкоплинних динамічних викликів. Такі статичні тренди не тільки унебезпечують спільноти, а заганяють у глухий кут міжнародні відносини і з самого початку не можуть вирішити конфлікт адекватними відповідями і ефективними алгоритмами спільних дій.

Давно забуті «гібридні допомоги» сторонам Корейської війни 1950–1953 рр., в Ємені, Лівії, Іраку, М'янмі – оприявилися діями Росії в Криму, Сирії, на сході України. «Гібридизація» міжнародних відносин означає, що такий внутрішньополітичний дискурс перетворюється у міжнародний, а внутрішні політичні суб'єкти починають отримувати «гібридну підтримку» від інших учасників міжнародної системи.

«Гібридизацією» також можна вважати й створення терористичних організацій (окремі з яких навіть претендують на нові форми псевдодержав) для досягнення окремих гео-

політичних, економічних, інформаційних цілей (яскравими прикладами є Ісламська Держава, Боко Харам, Аль-Шаабаб та інші утворення). Окрім застосування практики «гібридних війн» сюди також варто додати і ведення «гібридної політичної війни» (як приклад, фінансування Росією Національного фронту М. Ле Пен та створення Кремлем у ЄС системи «троянських коней»: Угорщини, Греції, Кіпру та ін.). У цьому сенсі «гібридизація» міжнародних процесів йде «нога в ногу» з хаотизацією міжнародних відносин, а її системними наслідками стають зменшення ролі міжнародних інститутів та міжнародного права як такого. На додачу до цього «українські уроки» спричиняють і трансформацію порядків інших типів (інформаційного, економічного), оскільки інформаційно-пропагандистська зброя та економічні санкції, енергетичний тиск, торговельні обмеження стають інструментами ведення постійної «гібридної війни» та «гібридної політики». Український конфлікт — це яскравий прецедент сучасної «гібридної війни», що може або підтвердити її унікальну нищівну дію, або навпаки — стимулюватиме результативний пошук заходів протидії «гібридним» технологіям. Український прецедент може бути тиражований як спеціальна операція з руйнування державності, у ході якої підрив здійснюється через ескалацію внутрішніх політико-економічних протиріч (країн, регіонів, міжнародних блоків). У рамках обмеженого конфлікту не можна судити про військові дії з військової точки зору, оскільки більшість військових операцій часто мотивовані не досягненням перемоги у війні, а політичною необхідністю. Головною метою є не знищення армії противника, а політичний сигнал, який одна сторона конфлікту намагається у відповідний спосіб передати іншій. Під конфліктами таких політичних сигналів можна розуміти великий комплекс міжнародних суперечностей держав у культурно-цивілізаційній та ідеологічній площинах [7, с. 30].

Також так звані ігри неурядових та індивідуальних суб'єктів додаються до «міждержавних шахових партій», реанімуючи ідеї «державоцентризму», хоча це не є класичний середньовічний державоцентризм, та йдеться про деякий ре-

мікс, певне сповільнення, чи то пак набуття нового змісту тенденцій щодо «приватизації» сучасних міжнародних відносин з відтінком класики, але з абсолютно іншим застосуванням відповідно до викликів часу. Результати «гібридизації» міжнародних відносин можуть спричинити реанімацію «державоцентризму» самих міжнародних відносин, де домінуючі ролі займуть супердержави з нав'язуванням патернів поведінки підлеглим сателітам.

3. Дан констатує, що ситуація стосовно міжнародної безпеки є нестійкою, а міжнародний порядок, як видається, – в процесі розплавлення. Україна – країна, територіальну цілісність і державний суверенітет якої гарантували США, Франція, Великобританія і Російська Федерація. Унаслідок агресії Росії в Криму, а згодом – на сході України зруйновано систему міжнародних договорів, післявоєнну систему безпеки. Позиціонування країн з українського питання розділило світ на дві опонуючі групи, а Україна стала уособленням загрози світової війни. Д. Дженсен зазначає, що агресія Росії щодо України має більш широкі наслідки для європейської та міжнародної політики. Кремль хоче здобути міжнародне визнання російської сфери впливу на території колишнього Радянського Союзу і змістити географічний баланс євроатлантичного впливу, зменшивши, таким чином вплив Сполучених Штатів. Переслідуючи такі цілі, Росія намагається дистанціюватися від міжнародного порядку, який відкрито вважає несправедливим. Як зауважують у Москві, непопулярний «новий світовий порядок», який встановився після розпаду Радянського Союзу, підійшов до кінця. Глобальне домінування США і Заходу загалом зменшується, а в лідери висуваються такі країни, як Китай, Індія та Бразилія. С. Телботт з цього приводу відзначив, що, якщо В. Путін безкарно порушить територіальну цілісність України, він подасть приклад іншим світовим лідерам, які можуть бути більш агресивними, наприклад Китаю. Досить влучно з приводу конфлікту між Заходом та РФ висловився і колишній президент Польщі Л. Валенса. Він заявив, що Європа сьогодні не має консолідованого потужного керівництва перед загрозою з боку Росії, на яку треба від-

повідати силою. Л. Валенса вважає, що Кремль відстає на 30–50 років і у свідомості, і в структурі організації держави, тому використовує методи, які вже давно залишилися в минулому. В. Путін почав війну з усім розвинутим світом, зламав угоди, домовленості, гарантії. «Як тут грати, як перемагати, коли Путін боксує, а Захід грає в шахи», – зауважує він. На тлі зниження ефективності та впливовості глобальних інститутів безпеки загострюється проблема мілітаризації світу. Зокрема все більш очевидними є ознаки початку нової «гонки озброєнь», у тому числі в її найбільш небезпечному ядерному компоненті. Нинішня система міжнародної безпеки майже не здатна реагувати на кризи, ініціаторами яких виступають терористичні, екстремістські та фундаменталістські рухи. Допомога країнам у боротьбі з тероризмом та екстремізмом здебільшого відбувається у двосторонніх або блокових форматах [6].

Сьогодні можна говорити про те, що тези стосовно мілітаризації стають реальністю. Для підтвердження цього можна навести факти щодо процесів нарощення темпів озброєнь, до прикладу, сучасна політика мілітаризації Японії, вихід Саудівської Аравії на перше місце за показниками імпорту озброєнь, динаміка збільшення військових бюджетів окремих держав та регіонів, можливі негативні наслідки від укладення нової «ядерної угоди» з Іраном; переозброєння армій США та Росії на фоні зростання інтенсивності військових навчань між НАТО та РФ у Східній та Північній Європі. Як ніколи актуальною стає «дилема безпеки» Г. Герца, яка полягає у тому, що загрози безпеки для одних держав породжують необхідність нарощення озброєнь, що, у свою чергу, викликає ланцюгову реакцію у вигляді нарощення озброєнь іншими державами. Процес нарощення озброєнь триває до забезпечення безпеки усіх гравців. Єдина проблема полягає в тому, що в процесі такої серйозної трансформації міжнародного порядку є загроза зіткнутися з «переломом дилеми безпеки», що замість забезпечення безпеки призведе до реального великого конфлікту. Одним з найбільших викликів для Азії в безпековому вимірі є стрімке зростання вій-

ськових потужностей Китаю. А. Фройнд зазначає, що впродовж останнього часу Китай проявляє дедалі більшу самовпевненість і, можна навіть сказати, більш агресивно. Для Пекіна стоїть питання не тільки оборони, але вже тривалий час і агресивного захисту своїх інтересів. За тією ж логікою в усій Азії відбувається широкомасштабне озброєння, адже нині поряд з Китаєм активно озброюються також Індія та Японія, Філіппіни, Індонезія, В'єтнам – загалом майже усі. В аспекті безпекової політики Китай позиціонуватиме себе по-новому. У цей курс вкладається також і новий антитерористичний закон, який має дозволити Пекіну військове втручання за кордоном у разі загрози китайцям або їхнім інтересам. Така серйозна зміна безпекової парадигми Китаю свідчить про подальші серйозні зміни засад міжнародного порядку, що значною мірою забезпечувався ліберальністю зовнішньої політики Китаю. Недарма міністр закордонних справ Китаю Ван І відзначив: «Сучасний міжнародний порядок і міжнародна система потребують перезавантаження, але це не означає їх перевороту, а, скоріше, пошук нових ідей для їх покращання» [13].

Усе це свідчить про те, що безпекова та військова інтеграція набуватимуть нового значення, через нові проекти особливої та ситуативної інтеграції, спричиняючи серйозні переформатування інтеграційних процесів, глобальних наслідків, геополітичних викликів. А створення збройних сил швидкого реагування стане нагальним трендом союзної армії у ЄС. Частиною цього тренду є ініціювання тісного військового співробітництва України з НАТО і арміями ЄС у відповідь на агресивні дії РФ.

Таким чином, «українська криза» є важливим фактором трансформації міжнародного порядку («швидкоплинної» трансформації), вона стала «каталізатором» міжнародного протиборства глобальних гравців (Росія, США, ЄС, Китай) та регіонів (Близький Схід, Латинська Америка, Східна Азія) щодо конструювання та інтерпретації нового міжнародного порядку. «Український прецедент» гібридної агресії Росії проти України в Криму та на сході України спричинив

появу цілої низки «українських уроків», що лягли в основу кризи публічних принципів сучасного міжнародного порядку (зменшення ролі міжнародного права та інститутів міжнародної безпеки) та кристалізації нових латентних та напівлатентних принципів оновленого міжнародного порядку («гібридизація» міжнародних відносин, посилення агресивності держав). Кристалізація, або становлення, окремих принципів оновленого міжнародного порядку свідчить про поступове «розправлення» попереднього, початок чи вже міцний розрив з попереднім, а отже, фактичний демонтаж Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин та порядку. Наслідками такого «оновлення» є послаблення регуляторної функції міжнародного права (як мінімум права міжнародної безпеки) та міжнародних організацій, що покликані забезпечувати міжнародну безпеку (ООН, ОБСЄ). Послаблення регуляторної функції міжнародного права означає неофіційний перегляд міжнародних зобов'язань державами одна щодо одної. Це, у свою чергу, посилює загрози «гібридизації» міжнародних відносин, що полягають в інтенсифікації зовнішніх військових, політичних, економічних, інформаційних втручань одних держав у внутрішні справи інших з метою повалення небажаних режимів чи зміни внутрішніх політичних конфігурацій окремих держав. Реанімація «нації-держави» відроджує державоцентристські тенденції міжнародних відносин на противагу їх «приватизації». У результаті збільшення загальної агресивності дій держав, подальшої мілітаризації (посилення гонки озброєнь, темпів військово-політичної інтеграції, перегляду військово-політичних концепцій державами та міжнародними організаціями) світ вступає у фазу посилення хаотичності міжнародних відносин на фоні зменшення їх безпечності. Повернення військової сили в роль одного з основних регуляторів міжнародних відносин та фактора сили їх учасників означає загальне зростання загрози «запалювання» нових внутрішньодержавних та міжнародних конфліктів, що ставлять перед світом загрозу нової світової війни (нового чи класичного типу). Росія, Китай і їх політичні союзники в Азії та Латинській Америці намагаються здій-

снити кардинальну ревізію засад міжнародного порядку, що склався після краху біполярної системи міжнародних відносин. Кремль вимагає, насамперед, визнання його як потужного центру (полюсу), а також рівноправного учасника міжнародно-політичного дискурсу. Проявом цього визнання, на думку Москви, повинен стати застарілий принцип (який, здавалося б, уже пішов у небуття разом з привидом «холодної війни») розподілу сфер впливу між найпотужнішими гравцями міжнародної системи. Похідним намаганням, відповідно, виступає принципове прагнення РФ змістити географічний баланс західного впливу, зменшивши таким чином вплив США [9, с. 939].

Отже, можна зробити висновок, що В. Путін, здійснюючи політику «умиротворення трактористами» України, намагається нав'язати міжнародному співтовариству нову модель поліцентричного світу, у якій найважливішу роль буде відігравати Росія у співдружності з Південно-Східним блоком – Китай, Індія, Бразилія. Звісно, що Євroatлантичний світ, відмовляється грати за дискримінаційними і нічим не наповненими правилами шантажу, ігноруючи модель силового розв'язання міжнародних конфліктів, посягання на національний суверенітет і зміну кордонів відповідно до національних інтересів тієї чи іншої держави і в той же час здійснюючи політику невтручання щодо дій агресора. Такий розклад світових інтересів і дій є на руку не тільки Росії, а й усім державам, що мають зиск від подібної поведінки, а таких більшість. Отже, глобальна криза невпинно тяжіє до ескалації.

Анексія Криму та воєнний конфлікт на сході України, викликані збройною агресією Росії, стали відправною точкою трансформації економічної й політичної площин сучасного геополітичного простору нашої держави. Питання захисту національної цілісності та суверенітету української держави як у зовнішньому середовищі, так і всередині країни, набули світового значення. Дослідження вступу України до НАТО як платформи формування оптимальної моделі національної безпеки та стабільного розвитку набуло актуальності з погляду стримування агресивних і тоталітарних тенден-

цій, що виразно проявляються з боку Російської Федерації. Тому посилення ролі НАТО у вирішенні багатьох принципових проблем розвитку Європи перетворили Альянс не тільки на ключову ланку низки інститутів регіональної безпеки, а й на один з вирішальних факторів становлення системи колективної безпеки на Європейському континенті. Маючи потужний воєнний потенціал і значний досвід у врегулюванні широкого спектра кризових ситуацій, НАТО повинне розширити сферу своїх повноважень. Г. Перепелиця констатує, що розширення і трансформація Північноатлантичного Альянсу є одним з найбільш фундаментальних зрушень у міжнародній безпеці, пов'язаних з формуванням нової постбіполярної системи міжнародних відносин. Цей процес, без перебільшення, доленосний для європейських країн, оскільки не лише остаточно закріплює результати минулого біполярного протистояння, але й окреслює контури єдиної європейської цивілізації в межах євроатлантичного простору. Належність до цієї цивілізації є прагненням багатьох країн Європи, у тому числі й України. Вступ України до Альянсу остаточно вирішив би геостратегічну дилему в Європі, пов'язану з відновленням геополітичного суперництва, адже відносини України з НАТО мають важливе значення для розвитку миру та стабільності в євроатлантичному регіоні, враховуючи стратегічну позицію України як «моста між Сходом та Заходом» [4, с. 45].

Л. Валенса робить висновок, що «Росія повертається до ревізйонізму XIX ст., використовуючи сучасні методи й тактики». Як ми спостерігаємо сьогодні, суверенітет, територіальна цілісність і незалежність України надалі порушуються Російською Федерацією. Незважаючи на спростування уряду Росії, російські збройні сили беруть участь у прямих військових операціях в Україні; Росія підтримує тисячі боездатних військ на кордоні з Україною та продовжує поставляти зброю російським бойовикам. Ці події підривають безпеку України й несуть серйозну загрозу стабільності всього євроатлантичного регіону. Вихід України з пострадянського простору та перехід до українсько-європейського проекту став тестом на силу та життєздатність імперської влади в Росії. Однією з цілей Ро-

сії є протидія інтеграційній політиці України в західному напрямку, оскільки її членство в НАТО робить саму ідею відродження російської неоімперії нездійсненною. Геополітичні переваги, які дає контроль над Україною, для агресора переважають ризики, якими супроводжується силовий тиск проти України. Тому для Росії важливість контролю над Україною варта війни [10].

Ключові позиції займають провідні держави світу, які домінують у глобальних економічних процесах та впливають на вирішення проблем міжнародної безпеки. Окреслюючи провідну роль США, З. Бжезінський відзначає, що «сучасна міжнародна система не зможе запобігати конфліктам, якщо Америка не захоче чи не зможе захистити держави, які вона колись підтримувала через національні інтереси чи з доктринальних міркувань». Дж. Фрідман вважає, що головний стратегічний інтерес США — не допустити гегемонії Росії, а мета РФ — не підпускати США до своїх кордонів. Відтак, найважливішою в стратегічному плані для США і НАТО стала необхідність реагувати на виклик європейській системі безпеки, що йде від агресивної політики Кремля. У процесі ескалації української внутрішньополітичної кризи чітко виявилися особливості європейських держав до відносин з Україною, Росією та до поточних проблем європейської безпеки. Незважаючи на членство в ЄС та політичні зобов'язання дотримуватися засад спільної європейської зовнішньої та безпекової політики, уряди окремих країн — членів Євросоюзу не забувають про власні партикулярні інтереси й не мають намірів діяти всупереч інтересам ділових кіл, зацікавлених у розвитку економічних відносин з Росією. Тому питання про вступ України до НАТО варто розглядати в контексті російсько-європейських відносин [1, с. 76].

Ставлення Німеччини до «української кризи» можна простежити за допомогою трьох факторів: вдячність Росії за підтримку возз'єднання Німеччини в 1990-х роках; тісні торговельно-економічні зв'язки між державами; тверда прихильність до міжнародного права, що змушує німецький уряд засуджувати територіальну анексію. Міністр закордон-

них справ Німеччини Ф.-В. Штайнмайєр засудив російську «спробу розколоти Європу», але заявив, що не бачить Україну членом НАТО в майбутньому. Зі свого боку, США не готові активно втручатись у європейські справи, якщо Німеччина буде вороже налаштована щодо збільшення американських військ у країнах Центрально-Східної Європи. Америка спостерігає за розвитком подій з боку і, на відміну від РФ, має достатньо можливостей для диверсифікації політичних процесів. Особливе занепокоєння дії російського уряду викликають у Балтійських держав, кожна з яких має етнічні російські меншини. Географічне розташування та енергетична залежність пострадянських Естонії, Латвії та Литви роблять їх вразливими до Росії. Якщо РФ розпочне проведення військових навчань поблизу прибалтійських республік, існує загроза військового зіткнення сил швидкого реагування НАТО та російських військ, що може вийти з-під контролю. Тому Литва надає військову допомогу Україні та підтримує її євроатлантичний курс. Президент Литви Д. Грібаускайте запевнила, що Литва допоможе Україні вступити в НАТО. За словами колишнього міністра закордонних справ Польщі Р. Сікорського, «ми були розділені Росією у XVIII ст., наша країна була окупована, і це було також зроблено під приводом захисту національних меншин, так що це стара історія», він також додав, що «в Європі не існує країни, яка не має національних меншин, і якщо б ми почали змінювати кордони під приводом їх захисту, то повернулися б у пекло XX ст.». Історично сформована неприязнь Польщі до Росії впливає на її позицію щодо інтеграції України в євроатлантичний простір: польський уряд закликає до розширення підтримки України шляхом нарощування військової потужності в країнах – членах НАТО та впровадження спільних заходів покарання Росії за її протиправні дії в Україні. Президент Польщі Б. Коморовський визнав, що наразі немає умов прийняття України до НАТО, але дав зрозуміти, що він виступає проти того, щоб зачиняти двері до Альянсу перед Україною [17].

Для країн – членів Союзу бажані б були бодай-якісь, окрім економічного тиску, дії в мілітарному плані, бо не мож-

на вести перемовини з убивцею, лякаючи його гіпотетичними санкціями, коли перед ним ласий шмат Європи (світу) та інфантильна жертва, що провокує своїми діями нападника. У ситуації, що склалася сьогодні, кожна з країн, особливо учасниць ЄС, повинна чітко стати на чийсь бік. На ранніх етапах конфлікту ще можна було запобігти розширенню ескалації, та брак спільного розуміння західними партнерами рівня загрози з боку Росії став наслідком їхньої неспроможності оперативно сформувавши узгоджену стратегію протидії агресору.

Росія, використовуючи нові методи «гібридних війн», успішно реалізуючи свої імперські цілі супроти України на територіях Донецької та Луганської областей, а також активно здійснюючи бомбардування Сирії, демонструє міць Сполученим Штатам і країнам – учасникам НАТО, не потребує закликів до пацифікації чи припинення своїх агресивних намірів. У В. Путіна мета – вивести Росію у світові лідери, домінувати, впливати на міжнародне співтовариство, і у його планів немає пункту підкорятися будь-кому чи ефемерній світовій спільноті. Людство за всю історію не виробило більш ефективних способів зміни світу і панування, як через жорстку силу. Агресивні наміри не гасяться жертвним умовлянням, їх топлять, у власній крові агресора, інших методів просто не існує. А те, що колишній *Генеральний секретар НАТО А.Ф. Расмуссен* охарактеризував військову агресію Росії як «найбільш серйозну кризу в Європі після падіння Берлінської стіни» і заявив, що НАТО не може в подальшому не реагувати у відповідь на російську агресію, насправді, як показують події і розвиток ситуації, є тільки імітацією і пустими фразами, бо НАТО ніяк і надалі не реагуватиме, бо зайнята позиція «непорушного балансу сил» приводить до уникнення провокацій, бо очільники НАТО вважають, що «запас міцності» на їхньому боці, а територіальні втрати України тим більше на це не впливають, бо Україна ніколи і не виходила із сфери впливу Росії. Щоправда, є надія, що це вичікувальна позиція, допоки агресор ослабне. Ціна – мільйони невинних жертв. Але це ще більший цинізм, аніж «зелені чоловічки» з воєнторгу Путіна, бо у цій ситуації бодай хтось виживе, хоч і

через колабораціонізм. А провокування Західним світом агресора, аж до повного винищення аборигенів, щоб потім на вичищеній території, без росіян і українців, розбудувати своє консюмеристське диво, є не тільки верхом зневаги до загальнолюдських цінностей, а й ще більшим злочином.

В умовах зростання небезпеки повномасштабних воєнних дій та їх неконтрольованого розвитку «українська криза» набуває особливого значення. Збройна агресія Росії в Україні становить для трансатлантичного співтовариства найбільш серйозну загрозу безпеці за останні 30 років. Дослідження вступу України до НАТО як основи європейської системи захисту стало ключовим фактором політичної перебудови Альянсу. Євроатлантичний курс держави викликав тривогу уряду РФ щодо можливості утвердження російської гегемонії над Україною, а також здобуття впливу на міжнародній арені. Вторгнення російських військ в Україну з одночасним порушенням її суверенітету, територіальної цілісності та незалежності уповільнює процес вступу країни до НАТО та створює явну загрозу європейській безпеці, Північноатлантичному співтовариству та сусідам Росії в Євразії. Це стало викликом для міжнародної спільноти до пошуку нових шляхів зміцнення єдності стосовно «українського питання» та прагнення до колективного захисту східних кордонів з метою забезпечення безпеки в регіоні. Територіальна анексія є важливим геополітичним розривом і показує, що Росія більше не грає за встановленими всезагальними правилами. Актуальним сьогодні став вислів К. Непота: «Хочеш миру – готуйся до війни» [2, с. 236]. Тому Україна, попри всі намагання стати державою, яка пов'язує, а не розділяє Європу з Росією, змушена використовувати недипломатичні важелі впливу для врегулювання ситуації на сході країни. Україна закликає США та НАТО гідно прийняти виклик Росії європейській безпеці в післявоєнний час.

Сьогодні Україна та Сирія є двома найболючішими точками дотику, в яких перетинаються інтереси США, Росії та Європи (Китай ще не демонструє відповідного рівня активності, лише починає поступово втягуватися, та наразі діє пе-

реважно в тіні). Виходячи з цього, ситуації в Україні та Сирії є взаємопов'язаними. Якщо є конфлікт інтересів, то рано чи пізно починаються переговори та взаємні поступки, тим паче, що є проблема, яка потребує спільних зусиль (принаймні так подається), – це ІДІЛ. Для нас ці «торги» є критично важливими, оскільки від того, як великі держави визначать свої пріоритети в тому чи іншому регіоні, залежить вирішення проблем Донбасу та Криму. За результатами зустрічі міністрів закордонних справ країн «нормандської четвірки» 12 вересня 2015 р., були зроблені такі коментарі: Ф. Штайнмайер зазначив, що переговори «значно просунулися вперед», але залишилися невирішені питання; С. Лавров оцінив процес «достатньо позитивно», проте також згадав про спірні деталі, в яких «диявол»; П. Клімкін сказав, що є розбіжності майже з усіх питань. Цікавим є факт, який підмітила аналітик М Кобриневич у своєму дослідженні: «Більшість західних ЗМІ подали коментар Штайнмайера, трохи менше Лаврова, та майже всі залишили поза увагою слова Клімкіна. Виходячи зі змісту повідомлень, можна зробити висновок, що Європа подає цей конфлікт своєму суспільству в кращому вигляді та, можливо, у зв'язку з проблемою біженців намагається посунути його на задній план». Порядок денний на саміті в Парижі підняв на загальне питання місцевих виборів на території сепаратистів, договір про відведення озброєнь калібром менше 100 мм, а також проблему того, що буде після закінчення строку дії Мінських домовленостей (1 січня 2016), якщо вони не будуть продовжені.

Ми маємо констатувати, що реальні інтереси України не збігаються з інтересами жодної з інших зацікавлених сторін. Якщо дозволити ситуації розвиватися відповідно до інтересів США, Європи та Росії, то будь-який зі сценаріїв тією чи іншою мірою буде негативним для нас. На сьогодні ситуація рухається до замороженого конфлікту, з невеликими шансами на поступове «злиття» Росією самопроголошених республік. Якщо так, то Росія досягла своїх цілей, і Донбас вже є нашим Придністров'ям з огляду на те, як від нього залежать позиції нашої влади. Ймовірність того, що Європа повністю

закрие очі на проблему українського сходу через Сирію існує, але вона незначна через те, що це серйозні репутаційні втрати. Також певні кроки Росії демонструють готовність до компромісу, який, однак, не відповідатиме інтересам України повною мірою. Усе це говорить про те, що Україна має змінювати свою стратегію зовнішньої політики від повного погодження її зі своїми «стратегічними партнерами» до самостійних кроків, спрямованих на захист наших національних інтересів.

Враховуючи світові виклики, Україна може розраховувати тільки на власні сили, розбудовувати сильну армію для свого захисту, а для цього потрібно вибудовувати найефективнішу модель розвитку економіки, так звану «Стратегію сталого розвитку», з головними векторами сталого розвитку нашої країни через проведення структурних реформ, за рахунок яких відбудеться підвищення стандартів життя. Україна має стати державою із сильною економікою та з передовими інноваціями.

Враховуючи вищезначене, Україні потрібно робити: найперше – не займати вичікувальну позицію, а творити нову стратегію зовнішньої політики, аж до повернення Криму через потужні міжнародні юридичні агенції і неспинний дипломатичний тиск за всіма напрямом; по-друге, розгортання продуманої стратегії зовнішньої політики щодо спільних дотичних із державами-сусідами, світовими організаціями, економічними і політичними ареалами союзних спільнот, випереджальних заходів з припинення і уникнення подальших конфліктів; по-третє, загальний набір високих проєктів та імітація спонукальних дій мають бути замінені конкретними рішеннями щодо шляхів виходу із кризи, з врахуванням апробованого досвіду «азійських-європейських див» якісного інноваційного прориву до успішної держави. Тільки власними зусиллями твориться успішна держава, яка адекватно реагує на виклики глобалізації, гнучко підлаштовується під соціально-економічні зміни, продуктивно розвивається із створенням не тільки соціальних стандартів високого рівня життя громадян, громадських інституцій, а й розвитку зброй-

ної потуги, що унебезпечує від злочинних проявів зовнішньої агресії і створює синергійний ефект держав-партнерів з регіонального і світового захисту міжнародної стабільності.

Список використаних джерел до розділу 4

1. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза глобальної влади / З. Бжезінський; пер. з англ. Г. Лелів. — Львів: Літопис, 2014. — 168 с.

2. Власюк О.С. Україна в системі міжнародної безпеки: монографія / О.С. Власюк; Національний інститут проблем міжнародної безпеки. — К.: НІПМБ, 2015. — 450 с.

3. Давыдов Ю.П. Норма против силы. Проблема мирорегулирования / Ю.П. Давыдов. — М.: Наука, 2002. — 287 с.

4. Даниленко Л.І. Перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України: навч.-метод. матеріали / Л.І. Даниленко, І.В. Поліщук. — К.: НАДУ, 2014. — 132 с.

5. Дашевська О.В. Геополітичні наслідки циклічності політичних криз в Україні / О.В. Дашевська // Гілея: науковий вісник. — 2015. — Вип. 98. С. 386–391.

6. Дженсен Д. Украинский кризис и место России в системе международных отношений [Электронный ресурс] / Д. Дженсен // Вашингтонский дневник. — 2014. — Режим доступа: <http://blogs.voanews.com/russian/donald-jensen-washington-diary>

7. Єрмолаєв А. Український конфлікт і майбутнє світової та європейської безпеки [Електронний ресурс] / А. Єрмолаєв, С. Денисенко, О. Маркеєва, Л. Поляков // Нова Україна. Інститут стратегічних досліджень — Київ, 2015. — 30 с. — Режим доступу: http://newukraineinstitute.org/media/news/501/file/crisis_security%20UKR.pdf

8. Киреев А.А. Россия, США и Китай в современном мире: взаимные представления российской, американской и китайской молодежи / А.А. Киреев [и др.]; общ. ред.: Д.В. Кузнецов. — Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2015. — 210 с.

9. Мережко О.О. Наслідки агресії РФ проти України для світопорядку та системи міжнародного права / О.О. Мережко // Українська Революція гідності, агресія РФ і міжнародне право: колективна монографія / Упорядник О. Задорожній. – К.: К.І.С., 2014. – С. 938–941.

10. Cohen G. Global forecast. Crisis and opportunity [Electronic resource] / G. Cohen, J. Gabel // Center for strategic and international studies, 2015. – 102 p. – Available at: http://csis.org/files/publication/141110_Cohen_GlobalForecast2015_Web.pdf

11. Belkin P. NATO: Response to the Crisis in Ukraine and Security Concerns in Central and Eastern Europe [Electronic resource] / P. Belkin, D.E. Mix, S. Woehrel // Congressional research service, 2014 – 23 p. – Available at: <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R43478.pdf>

12. Buras Ten global consequences of the Ukraine crisis [Electronic resource] / P. Buras, A. Dworkin, F. Godement, M. Leonard, D. Levy, K. Liik // European Council of foreign relations, 2014. – Available at: http://www.ecfr.eu/article/commentary_ten_global_consequences_of_ukraine272

13. Dan Z. The Ukraine Crisis and the «breakdown» of world order [Electronic resource] / Z. Dan // CCTV, 2015. – Available at: <http://english.cntv.cn/2015/02/10/ARTI1423564627206740.shtml>

14. Hoffmann S. The Politic sand Ethics of Military Intervention / S. Hoffmann // Survival. – 1996. – Vol. 37. – № 4. – P. 27–37.

15. Furukawa E. Ukraine crisis reveals changing global order [Electronic resource] / E. Furukawa // Nikkei Asian review, 2015. – Available at: <http://asia.nikkei.com/Politics-Economy/International-Relations/Ukraine-crisis-reveals-changing-global-order>

16. Magen Z. The Ukrainian Crisis and the Middle East [Electronic resource] / Z. Magen, O. Bagno-Moldavsky, S. Fainberg // Strategic assessment. – 2014. – Vol. 17. – No 2. – P. 65–76. – Available at: [http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/adkan17_2ENG4\)Magen,%20Bagno-Moldavsky,%20Fainberg.pdf](http://www.inss.org.il/uploadImages/systemFiles/adkan17_2ENG4)Magen,%20Bagno-Moldavsky,%20Fainberg.pdf)

17. Larsen H.L. Great Power Politics and the Ukrainian Crisis: NATO, EU and Russia after 2014 [Electronic resource] / H.L. Larsen // Copenhagen: Danish Institute for International Studies, 2014. – 48 p. – Available at: http://en.diis.dk/files/media/publications/import/rp182014_lindboe_nato_forweb.pdf

РОЗДІЛ 5

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКА КРИЗА ЧИ БОРОТЬБА ЛІДЕРІВ ЗА КОНТРОЛЬ НАД СВІТОВИМ ГЕОПОЛІТИЧНИМ ПРОСТОРОМ?

Лютий 2015 р.: після переговорів у Мінську (Мінськ-2) чекаємо воєнного стану. Це війна, нарешті, всі з цим погоджуються, але... Росія заявляє про «геноцид» власного народу українською владою, Європа – про внутрішній конфлікт за підтримки Росії, США обмежуються формальними звинуваченнями російської влади. Але ніхто не наважується пояснити людям, що ж насправді відбувається.

Інтернет рясніє думками політологів, представників влади та військових експертів різних країн світу про події на Україні. Одні ґрунтуються на досвіді та вивченні участі у міжнародних конфліктах, інші посилаються на «високопосадовців». Водночас всі ці гіпотези не можуть пояснити причини або передумови виникнення воєнного конфлікту та об'єкт самого конфлікту.

Необхідно відзначити, що питання міжнародних конфліктів є актуальним для досліджень. Згідно з останніми міжнародними даними кількість конфліктів щороку зростає, і на початок 2014 р. їх було близько 400¹, з яких біля 40 – війни. За критеріями дослідного проекту *Correlates of War* університету Мічигану, робочої групи з дослідження причин війни університету м. Гамбурга, дослідного інституту міжнародних конфліктів при університеті м. Гейдельберга, Міжнародного інституту стратегічних досліджень Великобританії, те, що відбувається в Україні належить до категорії воєн або воєнних конфліктів:

- участь офіційних збройних сил України у протистоянні;
- тривалість конфлікту більше 6 місяців;

¹ За даними Гейдельберзького інституту досліджень міжнародних конфліктів.

- кількість загиблих бійців тільки з української сторони перевищує тисячу осіб;
- широке застосування важкої зброї, включно з авіацією та артилерією;
- більше п'яти з половиною тисяч жертв конфлікту серед мирного населення;
- більше одного мільйона біженців.

Українські дослідники погоджуються з цим, водночас обмежуються лише загальними коментарями, віддавши цю проблематику для оцінювання депутатам та військовим командирам. Більшість публікацій звинувачує «попередню владу» на чолі з В. Януковичем, імперські амбіції Російської Федерації на чолі з В. Путіним та військові помилки командування української армії.

На нашу думку, такі суто «популістські» пояснення не мають під собою ґрунтовного змісту причин та шляхів виходу з конфлікту. Воєнний конфлікт в Україні вже переріс у міжнародний, який визрівав не один рік. Вважається за необхідне розглядати його з позицій провідних наукових течій міжнародних відносин, воєнної справи та конфліктології.

Серед світових науковців, які досліджували питання збройних конфліктів, необхідно виділити К. Боулдінга, А. Рапопорта, К. фон Клаузевіца, Л. Козера, К. Райта та ін. Міжнародним конфліктам присвячено праці і вітчизняних вчених Б. Бузана, Н. Дороніної, Г. Перепелиці, Ш. Султанова, Д. Шеренговського. Розглядаючи різні аспекти виникнення конфліктів, шляхів їх вирішення, поза увагою автори залишають аналіз та обґрунтування збройних конфліктів з позицій теорії міжнародних відносин.

Спроби осмислення українського воєнного конфлікту в контексті теорії міжнародних відносин робить молодий науковець М. Белесков, який пропонує аналізувати причини конфлікту крізь призму реалістичної, лібералістичної та конструктивістської концепцій [1].

Також можна навести проект «Війна 2014 р.» від газети «Український тиждень» (№24 від 23.10.2014 р.) [2], в якому ґрунтовно проаналізовано воєнний, дипломатичний, юри-

дичний та міжнародний виміри російської політики в Україні під час конфлікту. Деякі передумови конфлікту пояснюють відомі політичні експерти Ю. Фесенко, Д. Джангуров, О. Соскін та ін.

Поняття конфлікту у міжнародних відносинах закріпилося досить давно. Західні вчені віддають перевагу використанню терміна «конфлікт» замість «війна». У зв'язку з цим можна навести загальну теорію конфлікту К. Боулдінга, позитивно-функціонального конфлікту Л. Козера, конфліктну модель суспільства Р. Дарендорфа, теорією міжнародного конфлікту як особливого роду суспільного конфлікту К. Дойча, К. Мітчела, Б. Броді, Р. Патнема, М. Хермана тощо. Конфлікт у політичній науці – це соціально-політичне явище, що «служить засобом вирішення важливих для його суб'єктів політичних питань, відповідно оцінених ними як взаємовиключні інтереси, наслідком чого є конфронтаційний характер різного ступеня та масштабу і спеціальні процедури його вирішення» [3].

Цікавим з точки зору українсько-російських відносин є тлумачення конфлікту К. Боулдінгом – розуміння несумісності позицій сторонами конфлікту. Український дослідник М. Головатий дає таке визначення: «Конфлікт політичний – надмірне загострення взаємовідносин сторін у політиці або їх зіткнення, пов'язане з відмінностями їх становища в суспільстві» [4, с. 69].

Можна сказати, що конфлікт в українському суспільстві та українсько-російських відносинах виник вже давно, задовго до 2014 р. – початку збройного протистояння. Вираженням конфлікту всередині України було різносприйняття суспільством зовнішньої та внутрішньої політики, яке спостерігалось і на горизонтальному рівні (між різними регіонами України та між різними політичними силами), і на вертикальному рівні (між громадою і владою, між гілками влади, між різними верствами населення). У міжнародній площині спостерігалася суперечка між геополітичними цілями України та Російської Федерації, між цілями Росії, США та Євросоюзу стосовно України. Так, розбіжності у проєвропейських поглядах західної України з проро-

сійськими східної та південної України, обумовлені географічними кордонами, виробничою інфраструктурою та історичними процесами переносяться і у політичну владу, яка представляє різні регіони. Такі наймасштабніші протистояння спостерігались у 2004 р. – Помаранчева революція та у 2013 р. – Революція гідності. Декларуючи європейський вектор інтеграції, Україна тим самим сповістила Росію про початок виходу з-під її контролю, а це означає і переорієнтацію виробництва (доволі дешевого) на інші ринки, і виведення російського флоту з Чорного моря, і перехід на самостійну (не завжди проросійську) зовнішню політику. Проявами такої конфліктної ситуації в українсько-російських відносинах можна назвати «газові війни», «продовольчі війни», відповідна інформаційна політика. Крім того, Україна на світовій арені виступає транзитною або буферною державою, що відображається у геополітиці провідних країн світу – США, ЄС, Росії. Так, для країн ЄС Україна є постачальником дешевої сировини, робочої сили і транзитером російських енергоносіїв. Крім того, незалежна Україна є великим територіальним «шматком», який розділяє ЄС та Росію, при цьому для країн Євросоюзу Росія потенційно несе військову загрозу, особливо для країн Прибалтики, Польщі. Незважаючи на закінчення холодної війни, і США, і Росія зберігають тенденцію до конфронтації. Підтримуючи в Україні проєвропейську, позицію США, тим чином, послаблює територіальний вплив Росії, російську економіку через ряд галузей важкої промисловості.

Внутрішні проблеми молодого держави, які підігрівалися відповідною інформаційною пропагандою як з боку Росії, так і з боку західних країн, загострили конфлікт інтересів, що перейшов у відкриту конфронтаційну стадію – воєнний конфлікт із зовнішньою підтримкою.

Відзначимо, що сьогодні серед науковців немає єдиної думки щодо віднесення кризової ситуації до збройного конфлікту, військового протистояння чи війни. Часто ці категорії використовуються як синоніми. На наш погляд, можна відокремити поняття «збройний конфлікт» від поняття «війна» (воєнний конфлікт), при цьому війна може бути різною

за масштабами, учасниками, предметом та об'єктом. Збройний конфлікт має більш локальний характер, не передбачає участі регулярної армії держави, використання важкої зброї і авіації. Збройним конфліктом можна назвати події у січні-лютому 2014 р. у Києві, коли під час масових протестів було застосовано зброю проти демонстрантів, бійців МВС та спецпідрозділу «Беркут».

Класичне визначення війни – «організована збройна боротьба між державами, націями (народами) або соціальними, етнічними та іншими групами» [5]. Більшість авторів погоджуються з думкою, що війна є соціально-політичним явищем, яке являє собою найгострішу форму вирішення конфлікту. Ю. Бадах зазначає, що воєнний конфлікт, як сучасна форма вираження категорії «війна», містить такі обов'язкові характеристики:

- воєнно-політичні та оперативно-стратегічні цілі;
- масштаби війни і способи її розв'язання;
- сили й засоби, що використовуються;
- форми і методи збройної боротьби;
- тривалість та інтенсивність бойових дій;
- методи політичного врегулювання;
- підсумки й результати [6].

Виходячи з цих характеристик, пропонується й різна класифікація воєнних конфліктів:

1. За цілями: колоніальні, торгові, національно-визвольні, патріотичні, революційні.
2. За масштабом: світові, регіональні, локальні.
3. За методом боротьби: наступальні, оборонні, регулярні, партизанські, позиційні.
4. За місцем ведення: на суші, на морі; повітряні, польові; у місті; гірські та ін.;
5. За ступенем інтенсивності: конфлікти високої, середньої та низької інтенсивності.
6. За тривалістю: швидкі та затяжні.
7. За засобами боротьби: ядерні та без'ядерні.
8. За учасниками: міжнародні, внутрішні.
9. За характером участі в конфлікті: пряма участь, опосередкована участь.

10. За якістю протиборчих сил: регулярні війська, іррегулярні чи змішані, бандформування, терористичні групи.

11. За способом розв'язання: раптові, ескалація непрямой агресії, оголошення війни.

Цю класифікацію можна продовжити, але необхідно відзначити декілька важливих особливостей:

— різне розуміння війни конфронтуючими сторонами;

— визначення учасників воєнного конфлікту.

Зупинимось на деяких моментах, що безпосередньо стосуються української ситуації. Так, частина населення України війну на сході країни розуміє як патріотичну, інша частина — що безпосередньо перебуває у зоні конфлікту — як визвольну (від «київської хунти»). Крім того, є третя частина населення держави, в основному мешканці центральних та південних регіонів, сприймає цю війну як боротьбу цивілізацій або двох наддержав — США та Росії. Розуміння українсько-російської кризи у світі також різне: Росія та її сателіти вважають війну в Україні громадянською або внутрішнім конфліктом; країни ЄС, США, Австралія, Японія та ряд інших — вважають цю війну прихованою, а після Мінська-2 вже і не прихованою агресією Росії. Незрозумілою для населення України та інших країн світу є позиція української влади, яка не називає війну війною, а лише дипломатично «антитерористичною операцією», тому що військові дії точаться вже більше ніж півроку, а процедуру визнання самопроголошених республік «ДНР» та «ЛНР» терористичними організаціями розпочато лише у січні 2015 р.

Щодо суб'єктів та безпосередніх учасників конфлікту, то за Р. Дарендорфом, суб'єктами будь-якого конфлікту можуть бути:

— прями учасники;

— непрямі, які безпосередньо не виступають конфлікту-ючими сторонами, але підтримують тим чи іншим способом учасників конфлікту;

— «треті сторони», які опосередковано зацікавлені у вирішенні конфлікту або є посередниками [7].

Таким чином, суб'єктів воєнного конфлікту в Україні можна визначити так:

1. Безпосередніми учасниками конфлікту в Україні виступають, з одного боку, сама Україна (Збройні сили, Національна гвардія, добровольчі батальйони), з іншого – народне ополчення самопроголошених республік ЛНР та ДНР;

2. Непрямими суб'єктами конфлікту виступають, з одного боку, США та ЄС, які економічними та дипломатичними діями підтримують Україну як учасника конфлікту, з іншого – Росія, яка економічними, військовими та іншими діями підтримує ополчення самопроголошених республік;

3. Посередниками можна назвати міжнародні організації, серед яких провідну роль відіграє ОБСЄ, що проводить моніторингову місію в зоні конфлікту, також ПАСЄ та ООН. До цієї групи суб'єктів також можна віднести і Республіку Білорусь, яка надає свою територію для проведення переговорів щодо мирного врегулювання конфлікту.

Разом з цим не можна не враховувати анексію Росією АР Крим, що прямо порушило територіальну цілісність України та її суверенітет і вказує на пряму участь Росії у воєнному конфлікті в Україні.

Ще одним важливим моментом є об'єкт та предмет воєнного конфлікту. І якщо з об'єктом все більш менш ясно – вся територія України або частина території та її населення, то з предметом складніше. З точки зору української держави, предметом виступає процес розбудови демократії, який включає боротьбу з корупційним минулим і звільнення від зовнішнього впливу Росії на соціально-політичне життя країни. З боку ЛНР та ДНР – процес боротьби за самовизначення населення Донбасу, за право бути представленими в українській владі та певну самостійність у прийнятті рішень. З боку Росії, як і з боку США – процес захисту державних інтересів, які є протилежними у цих двох державах. З боку ЄС – унеможливлення розгортання воєнних дій безпосередньо біля кордонів Євросоюзу.

І, нарешті, останнє – мета воєнного конфлікту. Зрозуміло, що мета є у тієї сторони конфлікту, яка його спрово-

кувала. У сторони, яка обороняється, в даному випадку це Україна, одна мета – захист. Тут згадуються слова Н. Маккіавеллі, який був реалістом, про те, що мета всіх тих, хто коли-небудь розпочинав війну, завжди полягала в тому, щоб збагатитися самому і зробити ворога біднішим. Ці слова нашттовують на думку про те, а хто ж насправді розпочав війну в Україні? Україна, в особі нової влади – навряд чи, адже українська казна і так залишилася порожньою; самопроголошені ЛНР та ДНР – ні, окрім відсутності (якщо відкинути підтримку з боку Росії) потужностей для ведення бойових дій, війна на власній території навряд чи збагатить їх. Євросоюз, на нашу думку, з власної ініціативи не розпочинав би військових дій біля своїх кордонів, а тим більш не вв'язувався б у війну з Росією з огляду на економічні інтереси. Крім того, ми можемо спостерігати негативний вплив санкцій проти Росії і на економіку країн ЄС, згадати лише загальновідомі Містралі. Щодо Росії, то тут також важко говорити про її збагачення, адже штучне зниження ціни на нафту та санкції обвалили російську економіку, і невідомо скільки ще вона зможе витримати при збереженні або навіть посиленні санкцій. Щодо США, то тут поки що ми спостерігаємо лише незначне підвищення витрат на зовнішню політику та посилення військових навчань.

З метою більш повного розуміння ролі Росії та США варто повернутись до початку розгортання конфлікту – до Майдану і розглянути поведінку обох держав (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Порівняльна характеристика політичної поведінки Росії та США під час розгортання конфлікту в Україні (2013–2015 рр.)*

РОСІЯ	США
<i>Початок: відмова України від асоціації з ЄС, розгін малочисельних протестувальників на Майдані Незалежності у м. Києві 30.11.2013</i>	
Підтримує політику української влади. Офіційно говорить про занепокоєння силовим розгоном	Засуджує відмову від асоціації. Офіційно говорить про занепокоєння силовим розгоном. Дистанціюється від України, перекладаючи право коментувати події на країни ЄС

Закінчення табл. 5.1

РОСІЯ	США
<i>Загострення: закони 16 січня 2014 р., збройний конфлікт на Майдані, загибель людей, втеча В. Януковича – 19-22.02.2014 р.</i>	
Підтримка діючої влади кредитом у 15 млрд дол. (викуп боргових зобов'язань України). Заклики до переговорів з опозицією та переходу у правове поле вирішення кризи. Участь представників у переговорах В. Януковича з опозицією. Відсутність при підписанні Угоди між владою та опозицією. Заклики до дотримання Угоди	Приїзд офіційних представників на Майдан (В. Нулланд), телефонні переговори з Джо Байденом. Приїзд на Майдан союзників з Європи. Участь представника союзної держави Польщі у переговорах В. Януковича з опозицією. Підписання Угоди між владою та опозицією Д.Туском. Заява Білого дому про те, що мова про поєдинок між США та Росією не йде. Недотримання Угоди
<i>Продовження: масові протести у регіонах, на сході та півдні – Антимайдан, трагедія 2 травня в Одесі</i>	
Захоплення АР Крим, незаконний референдум, анексія. Наймасштабніші військові навчання на кордоні з Україною. Фактична відмова від Будапештського меморандуму щодо територіальної цілісності та політичної незалежності України	Заклик до проведення демократичних виборів, вітання з «перемогою» опозиціонерів на Євромайдані, декларування всебічної підтримки, в тому числі і фінансової. Фактична неможливість забезпечити гарантійні зобов'язання за Будапештським меморандумом
<i>Пік: початок війни на сході України</i>	
Підтримка незаконного референдуму про самопроголошення ЛНР та ДНР, поширення російського телебачення з одночасним відключенням українського, постачання зброї ополченню ЛНР та ДНР, вогнева підтримка ополчення з прикордонних районів Росії	Підтримка фінансових вливань в економіку України з боку МВФ, декларування всебічної підтримки, в тому числі зброєю. Санкції проти Росії, дипломатична блокада Росії, формування європейської коаліції проти Росії

*Укладено автором.

У табл. 5.1 наведено основні тези, які відомі загалу, щодо політичної поведінки цих двох країн стосовно України. Далі були мінські домовленості, переговори у різних форматах та... ескалація конфлікту.

Що змушує замислитися про участь США у воєнному конфлікті на Україні? Адже з Росією і так все зрозуміло. Те, що і Росія, і США намагаються звинуватити один одного в

ескалації конфлікту. США всебічно підтримує звинувачення проти Росії про її безпосередню участь у військових діях, а Росія – про участь США у внутрішній політиці України, що і призвело до війни. Якщо абстрагуватися від України, а зосередити увагу лише на міжнародному дипломатичному фронті, стає зрозумілим, що все ж таки війна йде між двома великими наддержавами за перерозподіл світового впливу, а Україна лише територія, на якій ведуться безпосередні бойові дії і яка використовується тією чи іншою стороною для міжнародних спекуляцій.

Таким чином, є всі підстави розглядати український воєнний конфлікт як міжнародний, метою якого є реалізація геополітичних інтересів усіх суб'єктів цього конфлікту. На нашу думку, такі геополітичні інтереси можна подати у вигляді схеми (рис. 5.1).

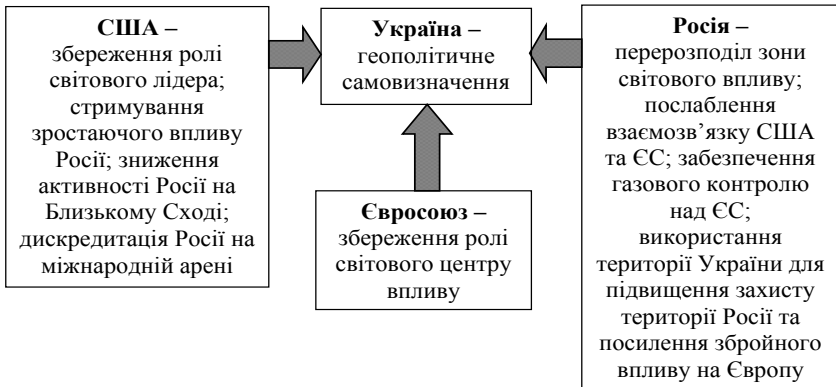

Рис. 5.1. Взаємозв'язки геополітичних інтересів учасників воєнного конфлікту в Україні (укладено автором)

Аналіз наведеної схеми свідчить, що головною метою протистояння є можливість пріоритетного впливу на міжнародні відносини та підтвердження або набуття ролі світового лідера.

Усе вищевикладене дозволяє говорити про те, що для України є лише два шляхи розв'язання воєнного конфлікту:

мирний – запропонувати сторонам домовитися; воєнний – воювати за власне, дійсно самостійне майбутнє. Водночас реалізувати ці варіанти на теперішньому етапі не уявляється можливими. Мирний план передбачає пряму участь всіх сторін конфлікту: України, Росії, США та Євросоюзу, при тому, що троє з них не визнають себе учасниками конфлікту. Воєнний план Україна наразі не може реалізувати з декількох причин: по-перше, немає достатньої військової потужності щоб протистояти російській армії у випадку її прямої агресії; по-друге, звернення по допомогу до Європи та США поки що не принесли результатів і навряд чи принесуть, адже тоді прийдеться визнавати свою безпосередню участь у війні, а це вже зовсім інший міжнародний політичний «розклад». Тут можна сподіватися лише на оборонну зброю. Крім того, отримавши військову допомогу з боку інших країн, Україна втратить самостійність у прийнятті геополітичних рішень і знову опиниться «поміж двох вогнів». Можливий третій варіант – «заморожування» конфлікту. Зараз лідери країн ЄС (Німеччини та Франції) роблять спробу дипломатично врегулювати деякі питання щодо припинення вогню та запобігання гуманітарній катастрофі у зоні конфлікту. Водночас «заморожування» конфлікту також не вирішує проблеми, адже, окрім постійної військової загрози, Україна повинна буде ще фінансово утримувати та відбудувувати цю територію, що за теперішніх умов призведе до повного економічного занепаду країни. Крім того, такий варіант розв'язання воєнного конфлікту не дозволить реалізувати цілі перед собою учасники свого конфлікту, а отже, рано чи пізно знову буде ескалація.

Українській воєнний конфлікт оголив всі проблеми міжнародних відносин і світової політики, які не зникли після Другої світової війни. Розвиток подій в Україні свідчить, що боротьба цивілізацій триває і поки що в біполярному світі. Можна очікувати новий етап холодної війни, яка не закінчувалася, а було лише тимчасове перемир'я. Крім того, не можна не враховувати й інші центри сили, насамперед Китай та арабські країни.

Список використаних джерел до розділу 5

1. Белесков М. Українсько-російська війна як виклик для теорії міжнародних відносин [Електронний ресурс] / М. Белесков // Молодіжний інформаційно-аналітичний журнал «Штрих-code», 19.10.2014 р. — Режим доступу: mskod.com/ukrainsko-rosiyska-viyna-yak-viklik-dlya-teoriyi-mizhnarodnih-vidnosin/
2. Війна 2014 року / газета «Український тиждень», № 24. — 2014.
3. Шеренговський Д.В. Поняття та сутність міжнародного конфлікту в науці про міжнародні відносини [Електронний ресурс] / Д.В. Шеренговський. — Актуальні проблеми політики. — Режим доступу: www.stattionline.org.ua/politilogiya/30-politika/1345-ponyattya-ta-sutnist-mizhnarodnogo-konfliktu-v-nauci-pro-mizhnarodni-vidnosini.html
4. Головатий М.Ф. Політичний менеджмент: навчальний посібник для вузів / М.Ф. Головатий. — Київ: МАУП, 2005. — 264 с.
5. Война / Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vedu.ru/bigencdic/11800/>
6. Бадах Ю. Причини виникнення та класифікація воєнних конфліктів. / Ю.Бадах // Воєнна історія. — 2004. — № 3–4. — С. 25–32.
7. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // Социологические исследования. — 1994. — № 5. — С. 142–147.

РОЗДІЛ 6

ПІСЛЯ ТЕРОРИЗМУ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАВЕРШЕННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ КАМПАНІЙ ТА ЙОГО ВИВЧЕННЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КРИЗИ

Випробування, через які сьогодні проходить Україна, при усіх своїх тяжкості та трагізмі, не є абсолютно унікальними. Світовий досвід містить величезну кількість прикладів протиборства між урядовими силами та незаконними збройними формуваннями, що використовували чи використовують терористичні методи. В одних випадках це швидкоплинні спалахи політичного насильства, в інших — багатолітні криваві конфлікти, з яких, здається, немає виходу. Однак якими б не були параметри тих чи інших конфліктів, не слід втрачати з поля зору важливу, хоча й дуже просту обставину: жодна терористична кампанія не триває нескінченно довго; так чи інакше, протистояння закінчується. У переважній більшості випадків воно закінчується на користь урядів; у деяких зникаюче рідкісних випадках, за дуже специфічних обставин та у дуже специфічних формах, — на користь антиурядових угруповань, що вдавалися до тероризму. Звичайно, не слід перебільшувати той ефект, що може мати вивчення цього досвіду. Хибною та небезпечною буде надія на можливість «пересадити» на вітчизняний ґрунт ті уроки, що було здобуто під час далеких чужих конфліктів. З іншого боку, аналіз деяких окремих чинників та комплексних сценаріїв завершення політичних протистоянь, що колись точилися із застосуванням терористичного насилля, може полегшити пошук того шляху, який приведе до скорішого переможного закінчення ще одного конфлікту — українського.

Декілька облич перемоги над терористами

В обговоренні питання про протидію тероризму центральне місце, як правило, посідає накреслення шляхів до *перемоги над терористами*. Незрівнянно менше уваги приділяється тому, що може відбуватися *після перемоги*, тому, що у цьому розділі визначається як «післяпереможна стадія протидії тероризму». Однак досягнута перемога залишає відкритими (чи породжує вже безпосередньо на післяпереможній стадії) цілу низку проблем, від вирішення яких залежить, наскільки послідовними й повними будуть припинення насильства та реабілітація суспільства, що зіштовхнулося з викликом тероризму. Якщо ці проблеми не отримують належного вирішення, то різко зростає ймовірність рецидивів терористичного насильства чи виникнення інших форм політичної напруженості. З огляду на це вивчення феномену післяпереможної стадії протидії тероризму набуває не лише суто академічної, але й прикладної значущості — і далеко не в останню чергу в Україні.

Якщо враховувати велетенський обсяг літератури, присвяченої проблемам тероризму, то категоричні висновки щодо маловивченості тих чи інших питань можуть здаватися ризикованими. І все ж таки є підстави вважати, що проблема післяпереможної стадії боротьби з тероризмом перебуває на периферії дослідницького інтересу. Серед найцитованіших терологічних досліджень немає жодного, цілком або значною мірою присвяченого їй. Можна було очікувати, що суттєву увагу цьому питанню буде приділено в працях, де розглядаються сценарії закінчення терористичної діяльності (деякі з цих праць вже стали класикою терології), але й там воно було розглянуто у кращому випадку поверхнево [6; 7; 15; 38]. Виходи на поставлену проблему можна зустріти у дослідженнях, що висвітлюють конкретні епізоди, методи чи результати боротьби проти тероризму [8; 14; 31; 34; 39]. Однак усі ці доволі вузько сфокусовані праці за визначенням, охоплюють лише окремі сторони питання. Наскільки може судити автор, праця, в якій воно б розглядалося глибоко і всебічно, ще не написано. Зрозуміло, не може бути й мови про те, щоб заповни-

ти цю лакуну розділом монографії. Тут пропонується лише в першому наближенні розглянути параметри, фактори і сценарії, що утворюють «рамку» та зміст післяпереможної стадії протидії тероризму, а також проаналізувати притаманні їй ризики та можливості.

Останнім часом регулярно з'являються твердження, що тероризм набув нових, безпрецедентних форм і масштабів (див., наприклад: [28]). На цьому тлі залишається поза увагою те, що терористичні методи, в кінцевому підсумку, є малоефективними, а організації, що застосовують їх, — в переважній більшості виявляються недовговічними [7, с. 210; 15, с. 19; 38, с. 31, 38]. Порівняно швидка невдача — таким є найбільш вірогідний результат терористичних кампаній. Але для правильного розуміння специфіки післяпереможної стадії боротьби з тероризмом недостатньо загальних міркувань про перемогу над терористами «як таку» або простого протиставлення її тим ліченим випадкам, коли терористам вдалося домогтися успіху [38]. Те, що відбувається на післяпереможній стадії, форматується характером досягнутої урядом перемоги. Тому перш за все необхідно чітко позначити основні різновиди *сценаріїв перемоги*, в рамках яких складаються комбінації подальших можливостей та ризиків.

Проглядаються три варіанти подібних сценаріїв, першим з яких є саморозпуск терористичних угруповань, повна їхня *дезінтеграція* під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників (тиск з боку уряду, низька або нульова підтримка з боку населення, відсутність сильних лідерів, розчарування самих терористів у можливості досягти поставлених цілей та ін.). Особливістю цього сценарію є його «природний», інкрементальний характер (західні дослідники використовують для його опису термін «вигорання» (burnout)). Зрозуміло, в усіх епізодах, що вкладаються у цей сценарій, уряди застосовують проти терористів певні силові заходи, однак відмова терористів від насильства спричинюється тут не низкою нищівних ударів, а неухильним виснаженням ресурсів терористичних груп та звуженням кола їхніх можливостей. Найімовірнішим таким розвиток подій є там, де владі протистоять угрупован-

ня, які з самого початку не отримують відчутної підтримки і не мають сил, достатніх для того, щоб серйозно дестабілізувати ситуацію. Перше-друге покоління терористів, що гуртуються навколо харизматичних лідерів, ще можуть сподіватися на успіх, але відповідно до того, як ці малосилі організації втрачають своїх «історичних» лідерів та рядових членів і усвідомлюють власну відчуженість навіть від тих соціальних шарів, чий інтереси вони нібито репрезентують, в їхніх лавах починають зростати безнадійність та апатія, що, нарешті, призводить до фактичного визнання поразки і саморозпуску. Ще однією важливою передумовою цього сценарію є демократичний характер правлячих режимів, яким протистоять терористи. Відповідь диктаторського режиму, який зіштовхується з терористичним викликом, майже негайно набуває характеру повномасштабної каральної кампанії. Демократії, хоча вони аж ніяк не настільки стримані у використанні проти терористів свого репресивного апарату, як це традиційно змалюється (про що йдеться нижче), усе ж набагато рідше, ніж диктатури, вдаються до гранично жорстких заходів, тим самим залишаючи критично ослабленим терористичним угрупованням шанс «розчинитися». Наочним прикладом такого сценарію слугує розпад італійських «Червоних бригад» (БР) на початку 1980-х рр. або німецької «Фракції Червоної армії» (РАФ) в 1998 р. [5; 33].

Другий сценарій – добровільне роззброєння терористичних угруповань з подальшою їхньою *трансформацією* в легальні політичні партії. Подібне можливо в тих випадках, коли терористичні організації, вже значно ослаблені, ще зберігають деякий «капітал» (збройну силу, політичний вплив), достатній для того, щоб, поки ще дозволяє ситуація, виторгувати для себе відносно вигідні умови припинення насильницьких дій. Саме такої трансформації зазнало, наприклад, колумбійське угруповання «Рух 19 квітня» («М-19»), яке наприкінці 1980-х рр. стало основою партії «Демократичний альянс М-19» [10]. На перший погляд, цей сценарій взагалі не є програшним, оскільки в його межах терористичні організації не лише продовжують існувати (хай і в зміненому вигляді),

але й отримують офіційне визнання як учасників політичного процесу. Більш того, зовні схожий випадок Ірландської республіканської армії (ІРА), яка припинила насильство і «демобілізувалася» в кінці 1990-х – на початку 2000-х рр., що дозволило партії «Шинн Фейн» («Ми самі по собі»), політичному крилу ІРА, на законних засадах зайняти одне з чільних місць в політичному житті Ольстера, деякі дослідники називають частковим успіхом терористичної кампанії [38, с. 73–74]. Проте слід розуміти, що в Ольстері був досягнутий фундаментальний компроміс, який відчутно змінив баланс сил на користь ірландських націоналістів, тоді як у випадку «М-19» і в аналогічних йому випадках компроміс поширювався виключно на долю самих угруповань, але не на їхні стратегічні цілі та вимоги. Терористи, які визнають свою нездатність навіть частково досягти успіху шляхом насильства, отримують не більше ніж шанс досягти неминуче урізаних цілей вже мирним шляхом. Як і в першому сценарії, необхідною передумовою подібного розвитку подій є демократичний характер режиму. Переговори та компроміси з терористами є вкрай небажаними для будь-якої влади. Проте якщо демократії в окремих випадках можуть вдаватися до таких кроків (прагнути знайти мирний вихід з силового протистояння та/або позбавити своїх громадян від тягара затяжного конфлікту), то диктаторські режими в принципі відкидають саму можливість будь-яких поступок.

Нарешті, третім сценарієм перемоги є *розгром*, який не залишає уцілілим терористам іншого вибору, крім визнання своєї поразки та прийняття призначеного для них покарання. Зрозуміло, силовий компонент присутній і в контексті інших сценаріїв, але під час розгрому терористичних угруповань він за визначенням відіграє головну роль. Розгром терористів із залученням будь-яких засобів – це курс, який практично «інстинктивно» обирають диктаторські режими. Демократії, навіть якщо вони не мають наміру вести перемовини з терористами, можуть залишати бойовикам усілякі стимули для відмови від насильства (наприклад, пом'якшені вироки для розкаяних терористів), що послаблює терористичні угруповання

зсередини, створюючи умови для їхнього «вигорання». Проте за певних обставин розгром терористів може стати й результатом антитерористичних заходів, вжитих демократичними режимами. Найчастіше це відбувається в тих випадках, коли великі терористичні угруповання не йдуть на поступки, ба навіть намагаються посилити тиск на уряд; коли правлячі режими, формально зберігаючи демократичний характер, починають зісковзувати до авторитаризму або від самого початку демонструють риси т. зв. «неліберальної демократії» [1; 41]; коли малосилі угруповання здійснюють резонансні теракти, чим викликають жорстку реакцію уряду, але при цьому виявляються не в змозі витримати зворотній удар. (Додатковим чинником, що підвищує впертість та агресивність терористів і, як наслідок, – жорсткість зворотних заходів, є іноземна підтримка, одержувана терористичними угрупованнями.)

До того ж передумови «розгромного» сценарію спрацьовують як індивідуально (розгром в 1970–71 рр. карликового «Фронту визволення Квебеку» (ФЛК) після вбивства квебекського віце-прем'єра П. Лапорта [11, с. 117–136]), так і в різних поєднаннях (уругвайське угруповання «Тупамарос», розгромлене в 1971–73 рр.²; перуанське угруповання «Сендеро Луміносо» («Сяючий шлях»), розгромлене на початку 1990-х рр.; організація тамільських сепаратистів «Тигри визволення Таміл-Іламу», розгромлена в 2006–09 рр.) [8, с. 483–519; 11, с. 85–108, 143–171]).

Як вже зазначалося, ці сценарії являють собою зовнішні рамки, що форматують перебіг подій на післяпереможній стадії. Проблеми ж, які виникають безпосередньо на цій стадії, можуть виглядати таким чином. У першу чергу, це *врегулювання конфліктів*, що лежали в основі терористичних кампаній. Перемога над терористами зовсім не означає автоматичного усунення або, принаймні, послаблення тих протиріч, які підживлювали нещодавнє насильство. Отже, ситуація може вимагати від уряду готовності та вміння налагодити

² Назва «Тупамарос» походить від імені Тупак Амару II, ватажка індіанського повстання проти іспанців у XVIII ст.

політичний діалог хоча б з деякими з колишніх супротивників, сприяти формулюванню нових, конструктивних програм в опозиційних колах та, зі свого боку, забезпечити канали для законного висловлення політичного невдоволення. Від цього, вочевидь, залежить, наскільки плавним та продуктивним буде проходження післяпереможної стадії.

Найменш ризикованим, з цієї точки зору, є «вигорання» терористичних організацій з їхнім подальшим саморозпуском. Вже було зазначено, що цей сценарій здійснюється, коли владі протистоять невеликі угруповання політичних маргіналів, які не користуються значною підтримкою населення (подібні до БР або РАФ). Протиріччя, що виливаються в терористичну кампанію, ніколи не набувають тут системного характеру, а безрезультатний сплеск насильства, який скорочує кількість озброєних супротивників режиму, деморалізує їх і політично дискредитує їхні методи, відсуває радикалів ще далі на політичну периферію [4, с. 216, 219–220, 264–266]. Більш того, оскільки «вигорання» здебільшого відбувається в умовах ліберальної демократії, яку вирізняє найбільша толерантність до противників режиму, можливості для законного вираження опозиційних думок існують в такому випадку ще до початку терористичних кампаній і приймаються переважно більшістю громадян.

Добровільне роззброєння терористів і трансформація їхніх організацій у політичні партії являє собою набагато суперечливіший сценарій. З одного боку, «кооптація» вчорашніх бойовиків дозволяє говорити про створення механізму врегулювання протиріч, що залишилися після завершення терористичних кампаній. (Подібні трансформації відбуваються лише з великими угрупованнями, що виникають на ґрунті масштабних конфліктів, тому можна з упевненістю говорити, що само по собі припинення вогню не призводить в цьому випадку до зняття усіх політичних суперечностей.) З іншого боку, не будучи критично ослабленими до моменту досягнення компромісу з владою, зберігши порівняно широку базу прихильників та організаційний потенціал (про що свідчить створення ними власних політичних партій), колишні

збройні противники режиму у разі розчарування результатами та перспективами укладеної з урядом угоди, можуть використати наявні ресурси для початку нової кампанії насильства [10, с. 28].

Але найбільші проблеми пов'язані з третім сценарієм – розгромом терористичних організацій. За визначенням розгром є безумовною перемогою уряду, і вже це може нести в собі небезпечну ілюзію того, що всі суперечності було усунуто силою зброї, і тому будь-якого діалогу з розгромленим противником (його політичними прихильниками, одновірцями, собратами по крові тощо) не потрібно. До того ж розгромом терористів, як водиться, завершуються масштабні конфлікти, під час яких рівень насильства з обох боків досягає піку, створюючи в суспільстві клімат підозрливості, страху й ненависті, що може зберігатися і по завершенні гарячої стадії протистояння. Нарешті, поразка, якої було завдано терористичним групам, не супроводжується добровільним визнанням з їхнього боку безперспективності подальшої збройної боротьби; не відбувається повільного «вигонання», так само як і погодженого з владою роззброєння терористів. Потенційно розгром терористичних угруповань може залишати після себе деяку кількість колишніх терористів, готових при першій нагоді відновити насильство.

Усе це надзвичайно ускладнює постконфліктне врегулювання і вимагає від влади особливої політичної гнучкості. Додаткову проблему тут створює те, що розгром терористичних угруповань нерідко є справою рук диктаторських режимів та «неліберальних демократій», які демонструють авторитарні тенденції чи вже зісковзують до неприкритої диктатури. З деякими варіаціями усі ці режими є закритими до діалогу з політичними супротивниками, тим паче – після перемоги, здобутої над найрадикальнішими з них. І якщо, як показує ліквідація ФЛК у Канаді, стала ліберальна демократія в змозі впоратися з політичними наслідками розгрому терористичного угруповання та нормалізувати постконфліктну ситуацію [11, с. 117–136], то у випадку диктаторських та «неліберальних» режимів найбільш вірогідним варіантом розвитку подій виявляються спроби так чи інак-

ше проігнорувати або насильно законсервувати протиріччя, що залишилися після перемоги над терористами [11, с. 85–108; 17; 23; 26], що може бути чревате новими сплесками політичної конфронтації.

Другою проблемою, яка виникає на післяпереможній стадії, є «закриття» конфлікту — обговорення питань, пов'язаних із жертвами насильства (скоєного як терористами, так і урядом); соціально-політична реінтеграція колишніх терористів; примирення сторін протистояння. Від постконфліктного врегулювання, з яким вона утворює один вузол, проблема «закриття» конфлікту відрізняється своїм політико-часовим вектором: якщо постконфліктне врегулювання спрямоване на уникнення рецидивів насильства, то «закриття» має ретроспективний, реабілітаційний характер.

Цілком передбачувано, що вплив різних переможних сценаріїв відчувається тут, по суті, у той самий спосіб, що і в площині постконфліктного врегулювання. Найменш проблематичним «закриття» виявляється в контексті «вигорання» та дезінтеграції терористичних груп. Незначні за масштабами конфлікти, що завершуються «вигоранням» (і в яких, як вже підкреслювалося, терористам найчастіше протистоять ліберальні демократії з їхніми дотриманням закону та гуманністю), не залишають по собі ані великої кількості колишніх бойовиків, ані великої кількості жертв, ані різкої поляризації суспільства. Отже, якими б драматичними не були окремі епізоди нещодавнього протистояння, у цих умовах не виникає системної потреби в реабілітації жертв політичного насильства, у загальносуспільних зусиллях щодо правової оцінки дій сторін та примирення вчорашніх ворогів. Реінтеграція порівняно нечисленних терористів розпадається на індивідуальні життєві сценарії, які за рідкісними винятками [13; 24] не викликають у суспільстві помітного інтересу. Цей процес спрощується тим, що багато хто з членів «вигоряючих» угруповань добровільно здаються владі та/або дають згоду співпрацювати з нею (наприклад, pentiti, або «розкаяні», з БР [9, с. 80]). Помірність у застосуванні сили до терористів (навіть у розпалі протистояння), що характеризує ліберальну демо-

кратію, а також надання терористам можливості добровільно скласти зброю обертаються в контексті «закриття» конфлікту політичними «інвестиціями» у подальше оздоровлення суспільства.

«Закриття» конфлікту в ході перетворення терористичних організацій на політичні партії пов'язане з більш серйозними труднощами. На перший погляд, саме в контексті цього сценарію, який передбачає «кооптацію» колишніх терористів у політичний процес як його повноправних учасників, відбувається максимально повне – у певному сенсі знакове – подолання минулого. Але оскільки трансформаціями завершуються масштабні й тривалі конфлікти, зусилля по «закриттю» минулого розгортаються на тлі глибоко укорінених підозр і давніх рахунків [10, с. 21]. До того ж «кооптація» передбачає значні поступки з боку уряду (скасування надзвичайних законів, що слугували основою боротьби проти збройної опозиції, амністію для учасників незаконних збройних формувань, надання їм гарантій безпеки тощо). У розколотому суспільстві повернення колишніх екстремістів у легальну політику і взагалі – в нормальне життя, що означає, по суті, «обнуління» взаємних претензій, вимагає від уряду поєднання гнучкості та жорсткості для одночасного продовження діалогу із замиреною опозицією та збереження своєї легітимності в очах численних противників будь-яких домовленостей з терористами (останнє – шляхом верифікації роззброєння колишніх терористів, забезпечення їхньої сумлінної участі в законній політичній боротьбі тощо).

Успіх «закриття» в контексті трансформації залежить від того, чи буде створено баланс потенційно взаємовиключних інтересів. Однак третій переможний сценарій – розгром терористів – природним чином призводить до різкого дисбалансу між переможцями та переможеними, який майже неминуче перетворює «закриття» конфлікту на складне, якщо взагалі здійсненне в осяжному майбутньому, завдання. Як показує приклад квебекських сепаратистів, найбільші шанси на успішне «закриття» існують тоді, коли розгромом закінчується протиборство між ліберально-демократичним

режимом і малосилим терористичним угрупованням. У цьому випадку розгром не супроводжується планомірним знищенням озброєних супротивників режиму і перетворенням тих, хто вцілів, та їхніх прихильників у політичних «паріїв». Незважаючи на більш жорсткі умови завершення протистояння, траєкторія подій тут, по суті, збігається з тією, що складається при «закритті» конфлікту після «вигорання». Але якщо розгромом терористів завершується їхня боротьба з диктаторськими або неліберально-демократичними режимами — тим більше, боротьба масштабна, що супроводжується чисельними жертвами і порушеннями прав людини, які систематично кояться обома сторонами (наприклад, збройний конфлікт в Перу в 1980–1994 рр. або громадянська війна на Шрі-Ланці в 1983–2009 рр.), — логіка реінтеграції, відновлення справедливості та примирення вступає в гостре протиріччя з природою режимів-переможців. Насильно консервуючи проблеми, що залишаються після перемоги, ці режими у кращому випадку здійснюють косметичні заходи, спрямовані не стільки на реінтеграцію колишніх терористів і реабілітацію суспільства в цілому, скільки на те, щоб «зняти тему» (насамперед — тему злочинного застосування владою надлишкової сили в ході конфлікту) [1; 17; 26; 29]; в гіршому випадку вони — вже з метою «профілактики» — продовжують репресії й після розгрому збройних противників режиму, роблячи справжнє «закриття» конфлікту неможливим. (Воно може відбутися вже після падіння диктатури — в контексті загального соціально-політичного оновлення суспільства.)

Отже, успішне для влади завершення боротьби з терористами аж ніяк не є «розв'язкою справи» (the end of the affair) [38, с. 15], відкриваючи особливу — післяпереможну — стадію протидії терористичній загрозі. Розуміння специфіки цієї стадії має починатися з усвідомлення того, що не існує «перемоги над терористами як такої». У кожному окремому випадку перемога набуває однієї з трьох форм («вигорання» і повільна дезінтеграція терористичної організації; її добровільне роззброєння і трансформація в політичну пар-

тію; її розгром). Кожен з цих сценаріїв впливає на те, яким чином вирішуються проблеми, що постають перед владою вже безпосередньо на післяпереможній стадії. У цьому розділі визначено два комплекси таких проблем: по-перше, врегулювання політичних протиріч, які залишаються після завершення гарячої фази конфлікту; по-друге, остаточне «закриття» конфлікту – відновлення справедливості у відношенні до його жертв, реінтеграція колишніх терористів та загальна соціально-політична реабілітація.

На цих сторінках лише у першому наближенні окреслено проблему і тезисно окреслено основні підходи до її подальшого аналізу. Але навіть на такому рівні дослідження можна стверджувати, що головним викликом, який постає перед урядами у зв'язку з проходженням післяпереможної стадії боротьби з тероризмом, є досягнення оптимального поєднання силових заходів та політичної гнучкості. Невиправдана поблажливість до колишніх терористів або прагнення умиритворити їх без врахування інтересів більшості можуть не лише дискредитувати уряд, але й дестабілізувати загальну політичну ситуацію в країні. З іншого боку, зайва жорсткість до противників режиму (як до переможених терористів, так і до їхніх прихильників) і небажання звертати увагу на ті проблеми, що призвели до сплеску насильства або були породжені ним, можуть «загнати хворобу всередину», що також загрожує новою конфронтацією та рецидивами насильства.

Недосяжна мета? Чи бувають терористи переможцями?

Спроби проаналізувати постконфліктну долю терористичних організацій, що належать до табору переможної опозиції, можуть здаватися малозмістовними пошуками очевидного: досягнута перемога означає владу, докорінну зміну ситуації на користь переможця, набуття нових можливостей та нового статусу. Але насправді роль та місце терористичних організацій в ситуаціях, що складаються після перемоги опозиційних сил, аж ніяк не однозначні. Хибним є вже змальовування успіхів опозиції виключно як «здобутку» терористич-

них організацій. Відповідно, зовсім не зайвими виявляються питання про те, *що саме* здобута перемога може означати для самих терористів та якою може бути подальша — післяпереможна — доля їхніх організацій. Без відповіді на ці питання наше розуміння природи тероризму та оцінка його наслідків будуть далеко не повні.

Для аналізу відібрано три конфлікти, які найчастіше називають прикладами досягнення стратегічного успіху опозиційними силами, що вдавалися до терористичних методів: боротьба за створення єврейської держави в Палестині, 1930–40-ві рр.; повстання проти британської влади на Кіпрі, 1955–59 рр.; боротьба проти режиму апартеїду в ПАР, 1961–90 рр. [7; 15; 38]. Антиурядовими збройними формуваннями, які безпосередньо вживали терористичні методи під час цих конфліктів, були відповідно: «Іргун» («Національна військова організація») і «Лехі» («Борці за свободу Ізраїлю»); «Національна організація бійців-кіпріотів» (ЕОКА); «Умконто ве сізве» («Спис нації», МК) і «Визвольна армія азанійського народу» (АПЛА)³.

Палестина. З перших кроків сіоністського руху Палестина розглядалася його учасниками як єдиний «дім» для єврейського народу. Найбільш категорично ці настрої виражалися в прагненні до створення незалежної єврейської держави на всій території «історичної Палестини» (включаючи землі на схід від Йордану), яка в результаті Першої світової війни опинилася під контролем Великої Британії [4, с. 89]. Однак в кінцевому підсумку після складних політичних маневрів, сплесків насильства та міжнародних переговорів до держави Ізраїль, створеної в 1948 р., відійшла тільки частина палестинських земель. Решта мала дістатися арабській державі, яку планувалося створити одночасно з єврейською (для Єрусалима передбачався особливий міжнародний режим управління). Існує чимало трактувань тих причин, що спонукали керівництво сіоністського руху погодитись на розділ Палестини. Та навіть якщо цей компроміс дійсно розглядався по-

³ «Азанія» — термін, який використовували деякі противники апартеїду для позначення Південної Африки.

міркованими сіоністами лише як тимчасова поступка, покликана прискорити здобуття незалежності, він у будь-якому разі залишався зрадою в очах радикалів, для яких єдиним прийнятним рішенням було створення «єврейської держави на обох берегах Йордану» [25, с. 34]. Своєю чергою, неприйнятним визнала розділ Палестини і арабська сторона. Протиріччя вилилися у збройні сутички між євреями та палестинцями (1947–48 рр.), а згодом – у першу арабо-ізраїльську війну (1948–49 рр.). Таким чином, радикали-сіоністи і араби продемонстрували цілковиту «одностайність» у неприйнятті розділу Палестини, внаслідок чого виникло два взаємопов'язані конфлікти – між'єврейській та арабо-ізраїльський. Постконфліктна динаміка «Іргун» і «Лехі» була визначена взаємонакладенням цих конфліктів.

Кіпр. Першопочатковою двоєдиною метою тих сил на Кіпрі та в Греції, які ініціювали повстання 1955–59 рр., були незалежність острова від Великої Британії та енозис – об'єднання з Грецією [16]. Проте конфлікт, до якого разом із греками-кіпріотами, Британією та Грецією було неминуче втягнуто турок-кіпріотів і Туреччину, завершився компромісом. Усвідомивши неможливість енозису перед обличчям опору турецької сторони, а також намірів Британії утримати контроль над своїми військовими базами, грецька сторона погодилася на створення незалежної кіпрської держави (1960 р.) з розподілом політичних повноважень між грецькою та турецькою громадами і збереженням на острові британської військової присутності (зберігається й дотепер). Але відмова від енозису, що стала найважливішою передумовою успіху опозиційних сил, ніколи не була одностайною, як не був міцним і створений в 1960 р. механізм співіснування двох етнічних громад. Протягом наступних чотирнадцяти років зростаючі міжгромадські суперечності (що посилювалася втручанням Греції та Туреччини), а також протиріччя між прихильниками і супротивниками енозису серед самих греків розхищували кіпрську державу. Ці ж протиріччя створили зовнішні рамки постконфліктної динаміки угруповання ЕОКА.

ПАР. Незважаючи на те, що керівництво Африканського національного конгресу (АНК) – провідної політичної сили

чорних південноафриканців — займало двоїсту позицію з приводу антиурядового насильства і намагалося зберегти можливість політичного діалогу, результат конфлікту з самого початку бачився противникам апартеїду як рішуча перемога над білим режимом [21, с. 13]. Проте оскільки до кінця 1980-х рр. протистояння набуло патового характеру, погрожуючи громадянською війною, лідери АНК і уряд ПАР визнали необхідність компромісу, який, зокрема, вимагав від керівництва чорного опору відмови від ідеї радикального демонтажу расистського режиму та прийняття більш гнучкої стратегії передачі влади, що передбачала перехідний період, наявність тимчасових елементів спільного врядування, інкорпорацію значної частини кадрового складу силових структур старого режиму до силового блоку нерасової ПАР і, нарешті, можливість амністії для військовослужбовців і співробітників сил безпеки білого режиму, які не скоїли тяжких злочинів і визнали свої провини. Замість проголошення рішучої перемоги над апартеїдом та негайного викорінення всіх його інститутів опозиція, прийшовши до влади, була змушена налаштовувати складний механізм співіснування зі вчорашніми ворогами, включаючи співіснування колишніх бойовиків з МК і АПЛА і тих, хто раніше стояв на захисті білого режиму [36, с. 5–6].

Наступне завдання полягає в тому, щоб позначити те конкретне місце, яке терористичні організації посідали в контексті розглянутих конфліктів до моменту їх завершення.

«Іргун» і «Лехі». У 1930-х рр. сіоністський рух розкололося на помірковану більшість, яка поєднувала сіонізм і соціалізм, та ревізіоністську меншість, яка обіймала праворадикальні позиції. Саме агресивною меншістю (М. Бегін, А. Штерн та ін.) було сформовано терористичні організації «Іргун» (1931 р.) та «Лехі» (1940 р.), які почали боротьбу з палестинцями та британською владою. Однак їхні дії, досягаючи своїх оперативних цілей, зі стратегічної точки зору були лише побічним подразником, але аж ніяк не головною причиною уходу Великої Британії з Палестини [7, с. 84–85]. Більш того, одіозні акції «Іргун» і «Лехі» (як-от політичні вбивства чи вбивства випадкових цивільних осіб) завдавали серйозної шкоди репу-

тації сіоністського руху та перешкождали спробам його керівництва досягти домовленості з британським урядом. За винятком кількох місяців у 1945–46 рр. помірковані підкреслено дистанціювалися від екстремістів з «Іргун» і «Лехі», ба навіть у 1944–45 рр. співпрацювали з британцями у розшуку і затриманні членів «Іргун».

Виникнувши як породження самоізолюваної радикальної фракції в сіонізмі та своїми діями поставивши себе поза законом в очах британської сторони, ці організації аж до проголошення незалежності Ізраїлю в 1948 р. залишалися на політичній периферії [32, с. 39–40]. Ніхто з їхніх представників не брав участі в обговоренні остаточних умов створення Ізраїлю і не увійшов до складу його першого уряду. Подальша траєкторія «Іргун» та «Лехі» відображає спроби продовжити попередню агресивну лінію стосовно як поміркованих сіоністів, так і палестинців і всіх тих, хто з точки зору екстремістів був перешкодою на шляху до створення єврейської держави на всій території Палестини.

ЕОКА. На відміну від «Іргун» і «Лехі», кіпрська ЕОКА (утворено в 1955 р.) була ударним елементом опозиційного фронту. Однак результати її діяльності є неоднозначними. Ані ЕОКА, ані британські сили не змогли домогтися вирішального успіху, і в кінцевому підсумку конфлікт був вирішений компромісним шляхом. З іншого боку, ЕОКА вдалося, незважаючи на беззаперечну перевагу супротивника, створити ті політичні умови, за яких остаточний компроміс став можливим [12, с. 139–140].

Повстання 1955–59 рр., яке вирросло з давньої ідеї «збирання грецьких земель», користувалося значною підтримкою як на Кіпрі, так і в Греції. Про її рівень свідчить те, що роль політичного й одночасно духовного лідера руху взяв на себе очільник Кіпрської православної церкви архієпископ Макарій III. Керівництво ЕОКА (полковник Г. Гривас та ін.) цілком визнавало Макарія як виразника інтересів греків-кіпріотів. Проте відповідно до того, як конфлікт наближався до свого фіналу, відносини між Макарієм і керівництвом ЕОКА ускладнювалися. Готовність Макарія відмовитися від

енозісу викликала невдоволення з боку Гриваса, але керівник ЕОКА не мав можливості перешкодити виконанню укладених у 1959 р. компромісних угод. (Оголошений британцями у розшук Гривас не брав участі в переговорах — так само як і ніхто інший з представників ЕОКА.) Виступ під гаслом енозісу водночас проти популярного серед греків-кіпріотів Макарія і проти грецького уряду, що також відмовився від ідеї возз'єднання, означало б для ЕОКА втрату підтримки як на Кіпрі, так і в Греції [16, с. 18–19], тому Гривас підкорився прийнятним рішенням та оголосив про розпуск своїх сил.

Таким чином, на відміну від єврейських терористичних організацій, ЕОКА припинила своє існування відразу по завершенні конфлікту, незважаючи на те, що її основна мета не була досягнута. Але головна особливість постконфліктної динаміки ЕОКА полягає не в цьому і не в її тимчасовому «розчиненні» в політичних інституціях незалежного Кіпру, а в її пізнішому відродженні для боротьби вже з кіпрською владою. У 1959 р. однастайність Макарія та грецького уряду у відмові від енозісу змусила ЕОКА змиритися з компромісом. Прихід до влади в Греції військової хунти (1967 р.), що вороже ставилася до Макарія, надав прихильникам енозісу підстави розраховувати на реванш.

МК і АПЛА. Створення МК і АПЛА (1961 р.) віддзеркалило загострення міжрасового конфлікту в ПАР, яке було обумовлене кривавим придушенням мирних протестів проти апартеїду та заборонаю чорних політичних організацій — Африканського національного конгресу та Панафриканського конгресу, — кожна з яких сформувала своє збройне крило. Панафриканісти з АПЛА, які боролися за «африканську» Південну Африку, бачили в білих законну мішень і були готові до кровопролиття. Дії МК стримувалися прагненням АНК до створення нерасової демократії, тож вони зводилися спочатку до безкровного саботажу, покликаного «протверезити» владу [21, с. 11]. Наприкінці 1970-х рр. МК стала агресивнішою. Але навіть після цього насильство залишилося лише одним з чотирьох пунктів загальної стратегії АНК поряд з організацією масових протестів, нелегальною політичною діяль-

ністю та розгортанням міжнародної кампанії з ізоляції расистського режиму [21, с. 13]. Відповідно, її успіх, досягнутий опозицією, головний елемент якої завжди становив АНК, аж ніяк не був результатом виключно насильницьких акцій МК або його союзників/опонентів з АПЛА [7, с. 88–89].

Дії МК і АПЛА під час розпочатих у 1990 р. переговорів між урядом і опозицією були продовженням політичної лінії їхніх «материнських» організацій. Вступивши у переговори з владою, керівництво АНК взяло на себе зобов'язання припинити збройні акції МК (1990 р.), і хоча окремі елементи МК були причетні до того загального сплеску насильства, який ПАР зазнала напередодні скасування старого режиму, АНК в цілому залишився вірний раніше даним зобов'язанням. Своєю чергою, керівництво панафриканістів бойкотувало переговори, і АПЛА не тільки продовжувала атаки проти білих, але й змістила їхній фокус з військових та поліцейських на пересічних громадян. Провокації скоювала також і протилежна сторона (наприклад, у 1993 р. білим вбивцею було застрелено начальника штабу МК К. Хані). Однак демонтаж апартеїду успішно завершився виборами 1994 р., що принесли перемогу АНК та його президенту Н. Манделі (Панафриканський конгрес, який, зрештою, прийняв умови мирної зміни влади, отримав трохи більше ніж 1 % голосів [2].) Схвалена ще у 1993 р. Тимчасова Конституція передбачала включення загонів МК і АПЛА до складу оновлених Сил оборони Південної Африки. 27 квітня 1994 р., у день виборів, МК і АПЛА офіційно припинили своє існування. Нарешті, в 1995 р. почала працювати Комісія правди і примирення, покликана дати оцінку величезній кількості порушень прав людини, скоєних у ході багаторічного конфлікту як представниками силових структур білого режиму, так і членами МК і АПЛА.

Динаміка МК і АПЛА протягом всієї їхньої історії зазнавала вирішального впливу з боку керівництва їхніх «материнських» організацій. Незважаючи на періодичні випадки свавілля окремих осередків – цілком природні з урахуванням того, що і політичні лідери опозиції, і власне командування МК і АПЛА перебували за кордоном (Замбія, Танзанія), –

політичне керівництво зберігало контроль над своїми збройними формуваннями. Припинення діяльності МК і АПЛА та включення їх до складу Збройних сил також були обумовлені політичними рішеннями, прийнятими напередодні передачі влади або безпосередньо після неї і виконаними практично беззаперечно. Якщо постконфліктна динаміка «Іргун», «Лехі» або ЕОКА відображала їхні політичні амбіції, розбіжності та конфлікти з іншими елементами опозиційних сил, то динаміка МК і АПЛА являла собою рух уздовж заздалегідь накресленої для них лінії. В Ізраїлі та на Кіпрі колишні терористичні організації ставили нове керівництво перед політичними викликами та загрозами. У ПАР колишні збройні формування не претендували на самостійну роль і поготів не були силою, ворожою до нової влади. Проблеми, пов'язані з цими формуваннями, полягали не у протидії їм або заграванні з ними, а в максимально ефективному та безболісному виконанні раніше узгоджених рішень щодо їхнього майбутнього.

Позначивши загальний контекст та відправні точки постконфліктних траєкторій, можна перейти власне до процесу їхнього формування.

Постконфліктна траєкторія «Іргун» і «Лехі». На початку протистояння з арабами, яке розгорнулося в 1947 р. як внутрішньопалестинський конфлікт і потім переросло в повномасштабну міждержавну війну, «Іргун» і «Лехі» дали згоду увійти до складу утворених у травні 1948 р. Сил оборони Ізраїлю. Але остаточного плану інтеграції вироблено не було. Більш того, радикали, як вже зазначалося, відкидали сценарій розділу Палестини. Їхні окремі загони зберігали самостійність (жертвою одного такого загону «Лехі» став посол ООН граф Бернадот, який намагався запропонувати рішення арабо-ізраїльського конфлікту у вигляді територіальних поступок з обох сторін). Гострі розбіжності, взаємна недовіра та самовільні й провокаційні дії радикалів призвели до того, що Ізраїль, який перебував у стані війни з шістьма арабськими країнами, опинився також перед загрозою збройної міжусобиці.

У підсумку «Лехі» було оголошено поза законом вже урядом Ізраїлю, її керівників і багатьох рядових членів — засу-

джено до тривалого тюремного ув'язнення, а «Іргун» в останній момент виконала ультиматум з вимогою здати зброю Силам оборони і підкоритися їхньому командуванню⁴. Цей результат не можна пояснити впливом якоїсь однієї причини. Безумовно, «Іргун» і «Лехі» були слабшою стороною конфлікту, і, незважаючи на войовничу риторику лідерів «Іргун», які заявляли, що їхня організація здатна відбити будь-які атаки на свої бази [19], радикали не мали шансів у відкритому зіткненні з ізраїльською армією. Разом з тим у них вже був досвід довгої підпільної боротьби із сильнішим противником — Британією. Тому відмову «Іргун» і «Лехі» від подальшого протистояння важко пояснити тільки їхньою слабкістю. У той же час єдиною причиною цієї відмови не можна назвати й патріотичні мотиви радикалів (як це намагалися зробити ті ж самі лідери «Іргун», стверджуючи, що вони пожертвували своїми інтересами, аби «не проливати єврейську кров» [19]). Своє «самозречення» радикали продемонстрували лише після того, як їхні дії, продиктовані агресивною ідеологією та політичними амбіціями, створили реальну загрозу міжусобного кровопролиття. Найбільш імовірним видається поєднання декількох чинників — по-перше, слабкості «Іргун» і «Лехі»; по-друге, того, що по обидві сторони протистояння зберігалось розуміння, що зтяжна збройна міжусобиця поставить Ізраїль на межу поразки в арабо-ізраїльській війні; і, по-третє, можливості, яка залишилась у радикалів, незважаючи на загострення конфлікту, увійти — за умови підпорядкування уряду — до політичних та силових структур Ізраїлю.

Загони «Іргун» і «Лехі» влилися до складу ізраїльської армії в 1948 р. Але кінцевою точкою постконфліктних траєкторій цих організацій можна назвати участь у перших виборах до Кнесету (1949 р.) партій, створених на їх основі — «Херут» («Свобода») і «Список бійців» відповідно. «Іргун» і «Лехі», безумовно, відіграли певну роль у створенні

⁴ Цьому, однак, передували збройні сутички між «Іргун» та Силами оборони, спричинені спробами «Іргун» у червні 1948 р. ввести до Ізраїлю на борту вантажного судна «Альталена» чималу партію зброї та майже тисячний загін добровольців.

єврейської держави. Однак їм самим і партіям, які стали їхніми політичним спадкоємцями, проголошення незалежності Ізраїлю не принесло ані влади, ані значного впливу. В сумі на виборах 1949 р. «Херут» і «Список бійців» отримали менше 13 % депутатських місць [18]. Ніхто з їхніх представників не увійшов до уряду, сформованого поміркованими на чолі з Д. Бен-Гуріоном. Протягом кількох наступних років «Херут» залишалася маргіналом, третируваним правлячою більшістю [25, с. 36] («Список бійців», що здобув лише один мандат, не мав якої політичної ваги). Минуло майже тридцять років, перш ніж політичні сили, що виникли на основі «Іргун» і «Лехі», змогли сформувати свій уряд (1977 р.). І хоча ореол «борців за свободу» був частиною іміджу нового прем'єр-міністра М. Бегіна (колишнього командира «Іргун») або нового голови Кнесету І. Шаміра (у минулому – одного з лідерів «Лехі»), цей пізній прихід до влади колишніх терористів, які тривалий час перебували щонайбільше у другому ешелоні ізраїльської політики, ще раз нагадує, що перемога опозиційного табору, до якого належать терористичні організації, зовсім не означає автоматичної перемоги самих цих організацій та їхніх ватажків.

Постконфліктна траєкторія ЕОКА. Створена в 1955 р. «Національна організація бійців-кіпріотів» припинила своє існування в 1959 р. Попри те, що енозісу, за який боролася ЕОКА, не було досягнуто, архієпископу Макарію, обраному в 1960 р. президентом Кіпру, вдалося домогтися лояльності більшості колишніх керівників та рядових членів цієї організації. (До складу першого уряду Макарія входило п'ять міністрів, які раніше належали до ЕОКА чи були пов'язані з більш широкими колами прихильників енозісу.) Однак ще більше значення для нового режиму мало те, що сама перспектива злиття з Грецією, яка надихала багатьох під час повстання, втрачала свою привабливість відповідно до того, як на острові все виразніше усвідомлювалися переваги збереження незалежності [22]. У той самий час на Кіпрі залишалася певна кількість ветеранів ЕОКА, котрі продовжували виношувати плани енозісу. У випадку одних це була вірність

ідеалу, у випадку інших — завуальоване прагнення помститися уряду Макарія, який нібито не вшанував належним чином їхні заслуги часів боротьби з британцями. Зростанню агресивності цих елементів сприяло те, що, незважаючи на досягнуту угоду про розподіл влади між греками і турками, міжгромадська ворожнеча після проголошення незалежності лише підсилилися (аж до кривавих сутичок у 1963 р.). Фігурою, здатною очолити ворожих до Макарія прихильників енозісу, залишався колишній лідер ЕОКА Г. Гривас (в 1959 р. згідно з умовами мирних угод він залишив Кіпр і переселився до Греції). Однак найважливішою передумовою переходу радикальних супротивників Макарія у наступ стали не амбіції Гриваса, а різке охолодження відносин між Кіпром та Грецією після захоплення влади в Афінах у 1967 р. «хунтою полковників».

Невдовзі після перевороту хунта розгорнула на Кіпрі підривну активність, метою якої було якщо не негайне возз'єднання із Грецією, то принаймні усунення Макарія та встановлення контролю над островом заради «захисту інтересів грецького народу». Терористичні організації прихильників енозісу виникли на Кіпрі ще в 1960-ті рр. Нарешті, в 1971 р. під керівництвом Гриваса, який таємно повернувся на острів, було створено ЕОКА-Б («другу» ЕОКА). Ступінь самостійності Гриваса та характер його стосунків із грецьким урядом можуть викликати дискусії [3, с. 10; 22], однак безперечним є те, що після його раптової смерті (січень 1974 р.) створена ним організація повністю перейшла під контроль афінської хунти, яка перетворила ЕОКА-Б в один з інструментів повалення Макарія. Об'єктом атак ЕОКА-Б стали не лише турки, але й ті греки-кіпріоти, які не підтримували ідею енозісу. В липні 1974 р. ЕОКА-Б спільно з Національною гвардією Кіпру, яка з 1960-х рр. перебувала під командуванням грецьких офіцерів і постачала еоківцям зброю, здійснила переворот, змусивши Макарія втекти з острова. Новим президентом Кіпру став Н. Сампсон — ветеран «першої» ЕОКА і учасник зіткнень 1963 р. Переворот 15 липня призвів до турецького вторгнення на Кіпр і падіння грецької хунти та маріонеткового уряду Сампсона, що позбавило ЕОКА-Б її го-

ловної опори. Якщо ЕОКА зразка 1955–59 рр. користувалася широкою підтримкою греків-кіпріотів, то її «друге видання» залишилося ізольованою екстремістською організацією, яка з кожним роком дедалі цинічніше обслуговувала інтереси іноземної держави. У грудні 1974 р. владу Макарія було відновлено. У 1977 р. він помер, однак навіть смерть головного ворога, який до кінця своїх днів зберігав популярність серед греків-кіпріотів, не допомогла ЕОКА-Б хоча б трохи посилити свій вплив. У 1978 р. вона припинила своє існування.

Підсумок діяльності ЕОКА-Б відзначено очевидною трагічною іронією: організація, що діяла під гаслами «збирання грецьких земель» та «захисту інтересів грецького народу», стала одним з безпосередніх винуватців конфлікту, внаслідок якого 37 % території Кіпру з розташованими там 70 % природних ресурсів острова опинилося під контролем Туреччини, а 200 тис. греків-кіпріотів, що населяли ці землі до 1974 р., перетворилися на біженців [35]. Дії «першої» ЕОКА закінчилися компромісом і проголошенням незалежності Кіпру. Дії ЕОКА-Б та її союзників/господарів з Греції поставили Кіпр на межу катастрофи.

Постконфліктна траєкторія МК і АПЛА. Ще в 1992 р., будучи єдиним реальним претендентом на владу в новій Південній Африці, АНК прийняв програму повномасштабних реформ в усіх сферах життя країни — у тому числі й у сфері безпеки і оборони. Відтепер силові структури ПАР мали відбивати расовий і гендерний склад південноафриканського суспільства і бути політично нейтральними; всі ті, хто служив у силових відомствах старого режиму, отримували право залишитися на службі за умови прийняття ними нової конституції [30]. Однак реальний процес формування нового силового блоку, який передбачав, зокрема, злиття Сил оборони Південної Африки, МК і АПЛА, розпочався лише після виборів 1994 р., оскільки кожна із сторін бажала якомога довше зберігати наявні в її розпорядженні збройні формування. Як вже зазначалося, незважаючи на те, що АНК виступала як правляча сила, її політика стосовно білої меншості будувалася на компромісних засадах. Це було особливо поміт-

но в ході формування Збройних сил нової ПАР. Сили оборони старого режиму не зазнали поразки і не капітулювали; до 1994 р. вони зберегли свій потенціал і, безумовно, кількісно і якісно перевершували МК і АПЛА разом узяті. Тому, хоча представники АНК і МК і здійснювали політичний контроль над процесом інтеграції (Панафриканський конгрес і АПЛА самостійної ролі не відігравали), у вирішенні ключових практичних питань ініціатива залишалася в руках старого керівництва Сил оборони [20, с. 241].

У 1998 р. колишні члени МК і АПЛА становили лише близько 15 % від загальної кількості офіцерів і генералів оновлених Сил оборони [40]. Усього ж в Силах оборони в 1998 р. налічувалося 57 тис. військовослужбовців старої армії, близько 12 тис. колишніх бійців МК і близько 4 тис. бійців АПЛА [20, с. 243]. Строго кажучи, створення нової південноафриканської армії являло собою не стільки злиття різних компонентів, скільки включення МК і АПЛА до реформованих армійських структур, що залишилися від старого режиму (при повній зміні політичного і часткової зміни військового керівництва Силами оборони). У ході інтеграції чимало бійців МК і АПЛА було відсіяно як такі, що не відповідали суворим армійським критеріям. Більше того, значна частка бійців добровільно відмовилася від зарахування до армійських лав. Усього до цивільного життя повернулося близько 53 і 62 % бійців МК і АПЛА відповідно [20, с. 254]. Незважаючи на призначення пенсій та організацію програм професійного навчання, для багатьох з них цей перехід виявився досить складним. Чимало колишніх членів МК і АПЛА, які не зуміли адаптуватися до нових умов, влилися в злочинні угруповання, що призвело до різкого зростання як кількості злочинів, так і їхньої тяжкості [27, с. 29–31]. Болючість переходу до мирного життя підсилювалася ще й тим, що, визнавши виправданість збройної боротьби проти апартеїду, незалежна Комісія правди і примирення (1995–98 рр.) водночас поклала на АНК, Панафриканський конгрес та їхні збройні формування (так само, як і на уряд і силові структури ПАР) відповідальність за скоєння «кривичних порушень прав людини» [37, с. 325].

Очевидно, що у випадку МК і АПЛА слід вести розмову не про постконфліктні траєкторії цих організацій в цілому, а про траєкторії їхніх окремих елементів або навіть окремих членів. Керівники МК і АПЛА, пов'язані з політичними лідерами, які прийшли до влади в 1994 р., посіли низку ключових посад у Міністерстві оборони і в армії. Своєю чергою, рядові члени МК і АПЛА опинилися перед непростим завданням адаптуватися до життя в нових умовах, в яких, крім усього іншого, не всі їхні дії в ході нещодавнього конфлікту було визнано виправданими.

Окрім малоефективних ветеранських асоціацій, покликаних здійснювати лише функції соціальної допомоги, та деяких малочисельних партій, на основі МК і АПЛА не виникло жодних політичних організацій, які під тими чи іншими гаслами брали б участь у суспільному житті ПАР. Більшість колишніх бійців залишилися в сфері впливу старих політичних сил, і ті з них, хто був невдоволений своїм становищем, намагалися привернути увагу до своїх труднощів насамперед через внутрішньопартійні канали. Опозиційні до АНК дрібні «ветеранські» партії, що виникли вже в 2000-ні рр. («Народний конгрес», «Південна Африка понад усе»), не мали чи не мають ніякого реального впливу. У деяких випадках прояви політичного невдоволення серед колишніх бійців МК і АПЛА набувають форми стихійних протестів. І, нарешті, чимала кількість ветеранів взагалі відійшла від політики, віддавши кримінальній діяльності перевагу над петиціями і мітингами.

Будучи порівняно ефективними і швидкими, трансформація та «демобілізація» МК і АПЛА не були і – враховуючи масштаби цих організацій та складність конфлікту, яким їх було породжено, – не могли бути безболісними. Проте керівництву ПАР, яке зберегло контроль над колишніми бійцями МК і АПЛА, вдалося уникнути головного ризику – вибухонебезпечної політизації виниклих протиріч. Багато питань, пов'язаних з долею ветеранів МК і АПЛА, залишаються відкритими і донині. Але парадоксальним чином це може бути по-своєму обнадійливою обставиною. Гостра проблема подальшої долі багатотисячних збройних формувань, роз-

павшись на безліч приватних епізодів, сьогодні являє собою лише одну з хронічних проблем, що обтяжують ПАР.

Цілком очевидно, що постконфліктні траєкторії «переможних» терористичних організацій є більш різноманітними та складними, ніж може здатися після прочитання лаконічної фрази О. Кронін, яка пише про «невелику кількість випадків, коли терористичним організаціям вдається досягти своїх основних цілей, що дозволяє їхнім лідерам проголосити перемогу і розпустити організації (або прийти до влади)» [7, с. 82].

«Успіхи» терористичних організацій насправді виявляються успіхами коаліцій антиурядових сил, в яких власне терористичні організації відіграють в кращому випадку роль виконавця політичних рішень лідерів опозиції чи взагалі являють собою маргінальні елементи, які не стільки сприяють успіху, скільки віддаляють його своїми провокаційними діями. Так чи інакше, в жодному з розглянутих тут випадків звернення до тероризму не було вирішальним фактором успіху антиурядових сил. Сам формат цього успіху визначався в ході консультацій та переговорів, в яких представники терористичних організацій або зовсім не брали участі (з причини своєї ізольованості/одіозності/маргінальності), або брали участь як соратники/підлеглі, які входять до оточення політичних лідерів опозиції. Нарешті, в кожному з розглянутих випадків успіх антиурядових сил являв собою компроміс, тому навіть стосовно опозиції в цілому (не говорячи вже про найрадикальніші її елементи) вести розмову про досягнення «основних цілей» можна лише з істотними уточненнями.

Як показує проведений аналіз, за подібних умов постконфліктна траєкторія «переможних» терористичних організацій формується під впливом комбінації таких факторів: 1) ступінь ідейно-політичної близькості терористичної організації та інших опозиційних сил (насамперед – тих, що посідають чільне місце в антиурядовій коаліції); 2) ступінь політичної та оперативної самостійності терористичної організації; 3) ступінь залученості терористичної організації до процесу узгодження умов завершення конфлікту; 4) ступінь згоди/незгоди терористичної організації з умовами завершення конфлікту;

5) наявність або відсутність зовнішніх сил, зацікавлених в завершенні/продовженні конфлікту, а також характер їхніх інтересів, ступінь їхньої впливовості та характер пов'язаної з ними загрози. Проявляючись у різній формі та поєднуючись в різних комбінаціях, ці фактори дуже далеко одну від одної розводять траєкторії тих терористичних організацій, що, як правило, одноманітно маркуються як такі, що «досягли успіху».

У цілому, однак, зрозуміло: чим менша політична дистанція між терористами та їхніми союзниками, чим ефективніший контроль за терористами з боку політичних лідерів опозиції, чим слабший вплив тих зовнішніх сил, що підживлюють конфлікт, тим вища вірогідність того, що після завершення конфлікту терористична організація порівняно швидко «демобілізується» і в той чи інший спосіб впишеться в нові реалії. З іншого боку, чим різкіше розбіжності між терористами та їхніми союзниками, чим вільніше терористи у виборі власного курсу, чим відчутніший вплив на терористів з боку зовнішніх акторів, зацікавлених у дестабілізації ситуації, тим імовірніше, що успішне для опозиції завершення первинного конфлікту виявиться лише тимчасовим спадом хвилі політичного насильства. У всякому разі, розглянуті приклади свідчать, що не лише початок і розгортання терористичних кампаній, але й їх успішне закінчення являє собою серйозне випробування – цього разу для опозиції, що досягла успіху.

Список використаних джерел до розділу 6

1. Прошин Д.В. Неліберальна демократія та надмірна сила в протидії тероризму (на прикладі Перу та Шрі-Ланки) / Д.В. Прошин // Вісник Дніпропетровського університету. – Серія «Філософія. Соціологія. Політологія». – 2015. – № 1. – С. 169–175.

2. April 26-29, 1994 General Election Results – Republic of South Africa Totals: National Assembly [Electronic resource]. – Access mode: <http://electionresources.org/za/provinc-es.php?election=1994>

3. Aslim I. Greco-Cypriot Relations in 1960-1974 in the Light of American Diplomatic Documents / I. Aslim // ATINER'S Conference Paper Series. 2012. – P. 6–15.

4. Burleigh M. Blood and Rage: A Cultural History of Terrorism / M. Burleigh. – New York: HarperCollins Publishers, 2009. – 577 p.

5. Cowell A. Red Army Faction Disbands, Saying Its Cause Is “Now History” [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.nytimes.com/1998/04/23/world/red-army-faction-disbands-saying-its-cause-is-now-history.html>

6. Crenshaw M. Explaining Terrorism: Causes, processes, and consequences / M. Crenshaw. – Abingdon: Routledge, 2011. – 268 p.

7. Cronin A. How Terrorism Ends: Understanding the Decline and Demise of Terrorist Campaigns / A. Cronin. – Princeton: Princeton University Press, 2009. – 311 p.

8. Democracy and Counterterrorism: Lessons from the Past / [Solomon R., Art R., Richardson L. et al.]; ed. by R. Art and L. Richardson. – Washington: United States Institute of Peace Press, 2007. – 639 p.

9. Dhillon S. Government Responses to the Threat of Terrorism in the Liberal Democratic State: A Comparative Examination of Public Policy Efforts in the United Kingdom, Spain, Italy and the Federal Republic of Germany [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.digitalcommons.mcmaster.ca/opensdissertations/6417>

10. Durán M. The M-19's Journey from Armed Struggle to Democratic Politics / M. Durán, V. Loewenherz, O. Hormaza. – Berlin: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, 2008. – 42 p.

11. Freeman M. Freedom or Security: The Consequences for Democracies Using Emergency Powers to Fight Terror / M. Freeman. – Westport: Praeger Publishers, 2003. – 218 p.

12. French D. Fighting EOKA: The British Counter-Insurgency Campaign on Cyprus, 1955–1959 / D. French. – Oxford: Oxford University Press, 2015. – 334 p.

13. Germany Still Haunted by its Homegrown Terrorists [Electronic resource]. – Access mode: <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1862327,00.html>

14. Hughes G. *The Military's Role in Counterterrorism: Examples and Implications for Liberal Democracies* / G. Hughes. – Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, 2011. – 204 p.

15. Jones S. *How Terrorist Group End: Lessons for Countering al Qaida* / S. Jones, M. Libicki. – Santa Monica: RAND Corporation, 2008. – 225 p.

16. Karyos A. *EOKA and Enosis in 1955-59: Motive and Aspiration Reconsidered* [Electronic resource]. – Access mode: http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/4th_%20Symposium/PAPERS_PPS/HISTORY%20II/KARYOS.pdf

17. Keerawella G. *Post-War Sri Lanka: Is Peace a Hostage of the Military Victory? Dilemmas of Reconciliation, Ethnic Cohesion and Peace-Building* / G. Keerawella // International Centre for Ethnic Studies. – Research Paper N 8. – June 2013. – 21 p.

18. *Knesset Elections Results. Constituent Assembly (which later turned into the First Knesset)* [Electronic resource]. – Access mode: http://www.knesset.gov.il/description/eng/eng_mim-shal_res1.htm

19. Lapidot Y. *The Irgun: A Short Story* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.daat.ac.il/daat/vl/theirgun/theirgun01.pdf>

20. Le Roux L. *The Post-Apartheid South African Military: Transforming with the Nation // Evolutions & Revolutions: A Contemporary History of Militaries in Southern Africa* / [Rupiya M., Lero A., Sharp P. et al.], ed. by M. Rupiya. – Pretoria: Institute for Security Studies, 2005. – 390 p.

21. Maharaj M. *The ANC and South Africa's Negotiated Transition to Democracy and Peace* / M. Maharaj. – Berlin: Berghof Research Center for Constructive Conflict Management, 2008. – 38 p.

22. Markides K. *The Disloyal Opposition and the Fall of the Republic* [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.cyprus-conflict.net/disloyalty%20-%20Markides.html>

23. Marks T. *Sri Lanka and the Liberation Tigers of Tamil Eelam* / T. Marks // *Democracy and Counterterrorism: Lessons from the Past* / [Solomon R., Art R., Richardson L. et al.]; ed. by

R. Art and L. Richardson. — Washington: United States Institute of Peace, 2007. — P. 483–530.

24. Meinhof gang killer to be freed [Electronic resource]. — Access mode: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6352903.stm>

25. Mendilov J. Ideology, Party Change, and Electoral Campaigns in Israel, 1965–2001 / J. Mendilov. — New York: State University of New York Press, 2003. — 300 p.

26. Neal M. Five Years After: Illiberal Democracy and Potemkin Peace in Sri Lanka [Electronic resource]. — Access mode: http://foreignpolicy.com/2014/05/19/five-years-after-illiberal-democracy-and-potemkin-peace-in-sri-lanka/?wp_login_redirect=0

27. Nell M. No Place by the Fire: The Story of South African Ex-Combatants and the National Peace Accord Trust / M. Nell. — The Atlantic Philanthropies, 2012. — 57 p.

28. Neumann P. Old and New Terrorism: Late Modernity, Globalization and the Transformation of Political Violence / P. Neumann. — Cambridge: Polity, 2009. — 218 p.

29. Palmer D. Overcoming terrorism in Peru without negotiation and reconciliation / D. Palmer // Reconciliation after Terrorism: Strategy, possibility or absurdity? / [Renner J., Spencer A., Franks J. et al.]; ed. by J. Renner and A. Spencer. — Abingdon: Routledge, 2012. — P. 135–148.

30. Ready to Govern: ANC Policy Guidelines for a Democratic South Africa as Adopted at the National Conference [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.anc.org.za/show.php?id=227#Q>

31. Reconciliation after Terrorism: Strategy, possibility or absurdity? / [Renner J., Spencer A., Franks J. et al.]; ed. by J. Renner and A. Spencer. — Abingdon: Routledge, 2012. — 230 p.

32. Sprinzak E. Brother Against Brother: Violence and Extremism in Israeli Politics from *Altalena* to the Rabin Assassination / E. Sprinzak. — New York: The Free Press, 1999. — 384 p.

33. Sundquist V. Political Terrorism: An Historical Case Study of the Italian Red Brigades [Electronic resource]. — Access mode: <http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=jss>

34. Terror, Insurgency, and the State: Ending Protracted Conflicts / [Tirman J., O'Leary B., Heiberg M. et al.]; ed. by M. Heiberg, B. O'Leary, and J. Tirman. — Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2007. — 499 p.

35. The Events of July and August 1974: Two Official Views [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.cyprus-conflict.net/Greek%20v%20Turk%20narr%20-%201974.html>

36. Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report. — 1998. — Volume 1. — 509 p.

37. Truth and Reconciliation Commission of South Africa Report. — 1998. — Volume 2. — 710 p.

38. Weinberg L. The End of Terrorism? / L. Weinberg. — Abingdon: Routledge, 2012. — 156 p.

39. Western Responses to Terrorism / [Schmid A., Crelinsten R., A. Jongman et al.]; ed. by A. Schmid and R. Crelinsten. — London: Frank Cass, 1993. — 363 p.

40. Williams R. The Other Armies: A Brief Historical Overview of Umkhonto We Sizwe (MK), 1961–1994 [Electronic resource]. — Access mode: <http://samilitaryhistory.org/vol115rw.html>

41. Zakaria F. The Rise of Illiberal Democracy [Electronic resource]. — Access mode: http://www.closer2oxford.ro/uploads/2012/06/12/The_Rise_of_Illiberal_Democracy.gflruw.pdf

РОЗДІЛ 7

ПРОБЛЕМИ МИРОТВОРЧОСТІ ООН В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ БЕЗПЕКОВИХ ІНСТИТУТІВ

«Гібридна війна» Російської Федерації проти України, що супроводжувалася анексією Криму та дестабілізацією ситуації на Донбасі, внаслідок чого Україна втратила суверенітет на частині Донецької та Луганської областей, стала серйозним випробовуванням для сучасної системи міжнародних відносин та міжнародного порядку. Українська криза підтвердила неспроможність існуючих міжнародних безпекових інститутів впоратися з глобальними викликами та загрозами сучасного світу, серед яких — численні локальні та міжнародні етнічні, релігійні, політичні конфлікти, зростання нелегальної міграції, тероризм та ін.

Зростання числа внутрішніх та зовнішніх конфліктів та їх впливу на світову систему, різноманітність міжнародних акторів ускладнили процес врегулювання та попередження конфліктів та збільшили кількість його учасників. Міжнародні державні та недержавні організації, регіональні інтеграційні об'єднання та держави об'єднують свої зусилля для боротьби з причинами та наслідками конфліктів. Однак різноманітність мандатів, національні інтереси та протиріччя щодо методів попередження конфліктів обмежують можливості ефективної багатосторонньої діяльності.

Серед міжнародних акторів ООН — єдина організація, яка наділена повною правосуб'єктністю щодо комплексу заходів із попередження та подолання конфліктів у світі. ООН, утворена у 1945 р. як гарант сучасної системи універсальної колективної безпеки, чия мета, відповідно до Статуту полягає в «позбавленні прийдешніх поколінь від нещастя війни» [16, с. 5], має особливу відповідальність у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки. Протягом усього періоду існуван-

ня ООН миротворчість залишалась одним із пріоритетних напрямків діяльності організації.

Миротворча діяльність ООН має певні переваги перед іншими організаціями: легітимність, принцип перерозподілу відповідальності, можливості залучення додаткового потенціалу розгортання та забезпечення функціонування військових та поліцейських контингентів за рахунок країн-членів ООН та об'єднання їх зусиль із зусиллями цивільних миротворців з метою реалізації комплексних мандатів. Загальні основи миротворчої діяльності ООН містяться в Статуті. Терміни, пов'язані з миротворчими операціями, не зафіксовані в Статуті ООН, що викликає дискусії з приводу правомірності механізмів здійснення таких операцій.

Незважаючи на певну дискусійність питання, миротворчі операції здійснюються Радою Безпеки ООН відповідно до Статуту ООН та не потребують додаткового правового обґрунтування. Статут ООН є документом, який містить загальні декларативні положення, що передбачає широке позначення сфер регулювання без детальної регламентації окремих аспектів та не виключає додаткове тлумачення окремих положень. Статті 5, 39, 50 Статуту ООН передбачають здійснення превентивних або примусових заходів з використанням воєнної сили, зокрема у випадку констатації Радою Безпеки ООН загрози міжнародному миру та безпеці. Превентивні та примусові заходи з використанням воєнної сили можуть бути згодом подовжені прийняттям резолюції Ради Безпеки ООН про запровадження операції з підтримки миру або операції з примусу до миру [16].

Доктринальною основою миротворчої діяльності ООН є концепції превентивної дипломатії та гуманітарної інтервенції. Концепція превентивної дипломатії набула свого розвитку у другій половині XX ст. в межах системи ООН. Період 50-х – початку 60-х рр. XX ст. характеризується жорсткою конкуренцією антагоністичних суспільних систем, що визначалася політикою двох наддержав СРСР та США. Протириччя між полюсами післявоєнного світоустрою позначалися на політиці держав, які входили в блоки, очолювані СРСР і США,

та заважали ефективній результативній діяльності ООН з підтримання міжнародного порядку та безпеки. У 1960 р., доповідаючи на генеральній Асамблеї ООН, Генеральний секретар ООН Даг Гаммаршельд (1953–1961 рр.) констатував послаблення дієвості традиційних механізмів врегулювання міжнародних конфліктів в умовах загострення протиріч біполярного світу і висунув ідею щодо застосування методів превентивної дипломатії як нового інструменту забезпечення колективної безпеки. Під превентивною дипломатією Даг Гаммаршельд розумів дії спрямовані на недопущення переносу локальних конфліктів в глобальне протистояння двох військово-політичних блоків завдяки проведенню «операцій з підтримання миру» під егідою ООН в конфліктогенних зонах третіх держав для спостереження, припинення вогню, початку переговорів між супротивниками [11].

На початку 90-х рр. XX ст. система міжнародної безпеки з великими труднощами реагувала на зростання регіональних конфліктів у світі та їх переростання у збройні протистояння. Для оперативного реагування ООН вимушена була збільшувати контингент миротворчих сил, але фінансове та організаційне забезпечення миротворчого контингенту ООН зазнавало значних проблем. У таких умовах виникла критична необхідність пошуку шляхів і засобів врегулювання та розв'язання конфліктів, що призвело до відновлення в межах ООН пріоритетності концепції превентивної дипломатії, яка, за визначенням заступника Генерального секретаря ООН з політичних питань Лінн Паско, стала «рентабельним варіантом з урегулювання кризи» [14].

Розвиваючи ідею превентивної дипломатії в умовах зростання регіональних конфліктів початку 90-х рр. XX ст., Генеральний секретар ООН Бутрос Галі (1992–1996 рр.) присвячує цій проблематиці доповідь «Порядок денний для світу», що має значення концептуального документа і висвітлює питання, пов'язані з розширенням можливостей ООН з підтримання міжнародного миру та безпеки, і надає рекомендації щодо конкретних шляхів, методів та інструментів управління, врегулювання та розв'язання конфліктів. У доповіді ви-

значається зв'язок між етапами ескалації конфліктів та діями політичного характеру, які здатні виправити становище. Бутрос Галі наголошував на зв'язку превентивної дипломатії з дипломатичними методами, що застосовуються на ранніх стадіях конфлікту з метою «попередження виникнення розбіжностей між сторонами, недопущення переростання існуючих розбіжностей в конфлікти та обмеження масштабів конфліктів після їх виникнення» [1]. Остання дія відкриває можливість підходу, що теоретично обґрунтовує пряме стороннє втручання, яке здійснюється з метою обмеження ескалації конфлікту шляхом використання мирних засобів, або, за необхідності, засобами примусу.

Конкретизуючи завдання превентивної дипломатії, Бутрос Галі визначає її завдання, серед яких виділимо такі: застосовувати миротворчі зусилля спрямовані на вирішення проблем, що стали причиною конфлікту; сприяти виконанню угод про перемир'я; сприяти відновленню миру та встановлювати взаємовигідні відносини між націями, що ворогували; застосовувати заходи щодо глибинних причин конфліктів, а саме – економічної безвиході, соціальної несправедливості, політичних утисків [1]. Виходячи із цього, Бутрос Галі актуалізує поняття миротворчості, як дій спрямованих на те, щоб схилити конфліктуючі сторони до примирення за допомогою засобів, що передбачені главою VI «Мирне розв'язання спорів» Статуту ООН [16, с. 25–27].

Підтримання миру Бутрос Галі визначає як забезпечення присутності Організації Об'єднаннях Націй в конкретному регіоні, що здійснюється за згодою усіх зацікавлених осіб та пов'язане з розгортанням воєнного або поліцейського контингенту ООН, із можливим застосуванням цивільного персоналу [1]. Таким чином, окресливши завдання, що стоять перед світовим співтовариством із зміцнення миру та безпеки, Бутрос Галі визначив необхідний для реалізації цих завдань інструментарій.

В подальшому концепція превентивної дипломатії була доповнена Генеральним секретарем ООН Кофі Аннаном (1997-2006 рр.), який зазначив необхідність застосування пре-

вензивної дипломатії з метою подолання економічної, та соціальної нестабільності в різних державах та для ліквідації конфліктів в латентній фазі, додав до елементів превентивної дипломатії ядерне роззброєння, гуманітарну допомогу [11].

Виходячи із вищесказаного, термін превентивна дипломатія має дещо інше навантаження, ніж поняття дипломатія. Якщо дипломатія включає перемовини, підготовку та підписання міжнародних договорів, участь в міжнародних організаціях, то превентивна дипломатія охоплює як ці, так і інші напрями, а саме – заходи щодо зміцнення взаємної довіри міжнародних акторів, попередження, засноване на зборі інформації та встановленні фактів, превентивне розгортання, створення демілітаризованих зон, зв'язок з миротворчістю.

Завдання превентивної дипломатії, як і загальні завдання ООН щодо підтримання міжнародного миру та безпеки, здебільшого здійснюються в межах миротворчих місій. Миротворча місія (peacekeeping missions) є одним з інструментів сучасних міжнародних відносин. Її діяльність спрямована на підтримання/досягнення миру шляхом легітимного застосування міжнародного миротворчого контингенту на території країни, де відбувається військовий конфлікт. Традиційно метою миротворчих місій є подолання гуманітарної катастрофи, підтримання миру та безпеки в конфліктогенному регіоні. До функцій миротворчих місій, які проводились під егідою ООН, належали: спостереження за виконанням умов перемир'я (орган ООН за спостереженням виконання умов перемир'я на Близькому Сході – з червня 1948 р. до сьогодні); спостереження та збір фактів (група військових спостерігачів ООН в Індії та Пакистані – із січня 1949 р. до сьогодні); роз'єднання ворогуючих сторін (Збройні сили ООН з підтримки миру на Кіпрі – з березня 1964 р. до сьогодні); спостереження за виконанням домовленостей про припинення вогню [10].

В умовах зростання локальних та міжнародних конфліктів у сучасному світовому просторі, в яких задіяні країни з нестабільною політичною системою та нерозвинутими державними інститутами, відбувається суттєве розширення завдань

миротворчих місій, які доповнюються заходами, спрямованими на забезпечення ефективного функціонування структур державного управління в таких країнах.

Поняття миротворчої місії, як правило, застосовується до систематизованих, скоординованих державами миротворчих заходів, що здійснюються міжнародними міжурядовими організаціями, відповідальними за мир та безпеку. Більшість миротворчих місій відбувається в межах діяльності ООН, яка за історію свого існування була залучена до 69 миротворчих місій. Перша миротворча місія ООН розпочалася 1948 р. під час ізраїльсько-арабського конфлікту та набула назви Організації Об'єднаних Націй зі спостереження за виконанням умов перемир'я (ОСВУП). На 2015 р. розгорнуто 18 миротворчих місій ООН, керівництво якими здійснює Департамент операцій з підтримання миру (дод. 1).

Як зазначалося вище, Статут ООН не передбачає термінів «миротворча діяльність» або «операції з підтримання миру», тому ці поняття виходять з цілей і принципів діяльності ООН [13, с. 70]. Правовий статус миротворчих місій ООН визначається Статутом ООН, що покладає відповідальність за підтримання миру та міжнародної безпеки на Раду Безпеки ООН. Розгортання миротворчих місій ООН відбувається на основі мандатів, наданих Радою Безпеки. До миротворчих місій не належать легітимне втручання держави у внутрішні справи сторонньої держави на прохання її політичного керівництва та діяльність недержавних суб'єктів в конфліктних регіонах (навіть у випадках узгодження дій недержавних суб'єктів з миротворчою місією).

Різноманітність форм впливу міжнародного співтовариства на розв'язання конфліктів, специфіка воєнно-політичних дій та склад сил, що застосовуються у миротворчих місіях, є критеріями їх типологізації, відповідно до якої розрізняють: операції з підтримання миру, операції з примушення до миру та операції з відбудови миру.

Операції з підтримання миру (peacekeeping) забезпечують дотримання режиму припинення вогню після підписання угоди про перемир'я за допомогою методів мирного урегу-

лювання спорів та здійснюються відповідно до Глави VI Статуту ООН [16. – С.25-27]. Операції з підтримання миру, які здійснюються без використання військових сил, реалізуються на підставі ст. 11, ст. 24 та ст. 29 Статуту ООН та можуть проводитися на стадії, коли Рада Безпеки ООН не встановила загрозу міжнародному миру та безпеці, а тільки з'ясовує перспективи виникнення або ескалації цієї загрози. До подібних операцій часто належать місії військових спостерігачів. Операції з підтримання миру із використанням військової сили базуються на ст. 39 та ст. 42 Статуту ООН. До складу таких миротворчих сил зазвичай входить легкоозброєний військовий контингент держав, що дали згоду на участь в операції. Операції з підтримання миру можуть бути комбінованими – використання цивільного персоналу разом з військовими. Головною ознакою операцій ООН із підтримання миру є принцип незастосування сили й використання зброї тільки з метою самооборони. Операції «peacekeeping» належать до превентивних заходів міжнародного права, реалізація яких покликана запобігти ще більшому прояву насильства [15].

Через обмеженість у своїх можливостях, операції із підтримання миру виявляють себе недостатньо ефективними при спробах припинити локальні війни. Однак деякі подібні операції дозволили локалізувати конфлікт та створити умови для його врегулювання та вирішення мирними дипломатичними засобами. Це стосується операцій, що проводилися під егідою ООН в різні роки на Близькому Сході, в штаті Джаму і Кашмір, на Кипрі, в Афганістані, Анголі та інших регіонах. Перша операція ООН з підтримання миру була проведена 1948 р. з метою розв'язання військового протистояння між Ізраїлем та Палестиною. Цей конфлікт є найтривалішим в історії миротворчості і до теперішнього часу не врегульований. Далі були операції з розв'язання конфліктів між Індією та Пакистаном, в Лівані, Ємені, Західній Новій Гвінеї, Конго, на Кіпрі, в Анголі та ін. З 1948 по 1989 р. (коли була затверджена перша миротворча операція нового формату) було здійснено 16 операцій з підтримання миру.

З 1989 р., поряд з традиційними операціями з підтримання миру, ООН проводить комплексні операції, перевагою яких є багатофункціональність завдань, що вирішуються. Першою такою операцією стала місія в Намібії (Група ООН з надання допомоги в перехідний період, квітень 1989 р.). Далі були засновані місії в Західній Сахарі (1991 р.), Камбоджі (1992 р.), операції сил ООН на території колишньої Югославії, Сомалі (1993 р.), операція із залученням регіональних та міжнародних структур в Косово (1999 р.) та ін.

Операції з примушення до миру (peace enforcement operations) здійснюються за умов реальної загрози миру та безпеці в регіоні і світі в цілому та передбачають залучення міжнародних збройних сил, яким надається дозвіл застосовувати воєнну техніку не тільки задля самооборони, але і за прямим призначенням: знищення воєнних об'єктів, збройних угруповань тощо. Операції з примушення до миру потребують чіткої санкції Ради Безпеки ООН та застосовуються з метою відновлення миру та безпеки в ситуаціях, коли через загрозу миру Рада Безпеки приймає рішення щодо активних дій. За необхідності Рада Безпеки ООН має право використовувати регіональні організації та агентства з метою забезпечення застосування заходів під її керівництвом та відповідно до Статуту ООН.

Поняття підтримання миру та примушення до миру мають принципові відмінності як за своєю суттю, так і за масштабами втілення. Головна відмінність операцій з примушення до миру від операцій з підтримання миру полягає у відсутності або наявності згоди сторін, що конфліктують, однак подібна відмінність є результатом практичної реалізації миротворчої діяльності ООН. Операції з підтримання миру здійснюються за згодою та сприяння сторін, що конфліктують, як результат формальної угоди щодо припинення вогню. Тому вони потребують легкоозброєних сил, повноваження яких обмежуються контролем над дотриманням перемир'я, але не примушенням сторін до припинення насильства або здачі території, що захоплена силою. Миротворчі сили ООН з підтримання миру здійснюють переважно поліцейські функ-

ції з метою запобігання ескалації. Як частина мирного процесу підтримання миру є перехідною стадією до безпосереднього дипломатичного процесу та встановлення тривалого миру.

Операції з примушення до миру відповідно до глави VII Статуту ООН [16, с. 28–33] передбачають рішення щодо застосування політичних, економічних або воєнних санкцій з метою змусити агресора припинити дії, що погрожують міжнародному миру та безпеці. Воєнний примус є крайнім заходом, передбаченим для використання міжнародним співтовариством. Застосування сили проти агресора передбачає використання збройних сил, здатних вести ефективні бойові дії. Тобто миротворчі сили ООН мають перевершувати сили агресора. Примушення до миру доцільно застосувати як частину широкого комплексу економічних, дипломатичних та політичних зусиль з подолання конфлікту.

Кінцевою метою дій з примушення до миру повинно бути відновлення миру та встановлення «статусу проти війни». Операції з відбудови миру (post-conflict peace-building) є постконфліктною діяльністю з метою відновлення мирного життя, включаючи відбудову соціально-економічної інфраструктури зруйнованого регіону. Генеральний секретар ООН Бутрос Галі визначив відновлення миру як дії з виявлення та підтримки структур, які будуть сприяти зміцненню миру з метою запобігання рецидиву конфлікту [1]. До таких дій належать контроль над озброєнням та заходи із встановлення довіри, що ліквідують протиріччя між сторонами, що конфліктують.

Урегулювання конфліктів, особливо тих, де виникає небезпека для життя населення, вимагає дій, які можуть бути охарактеризовані як втручання. Миротворчі місії ООН часто застосувалися у випадках війни або субнаціональних конфліктів. Подібні операції мають багатоцільовий характер та спрямовані на забезпечення безпеки населення, але при цьому часто викликають критику на адресу ООН з приводу її втручання у внутрішні справи держави. Протиріччя між державами та політичними силами навколо миротворчих місій другої половини XX – початку XXI ст. (наприклад, мирот-

ворча місія в колишній СФРЮ за участю НАТО у 90-х рр. XX ст.) викликали дискусії щодо статусу та повноважень міжнародних організацій у здійсненні миротворчих функцій, механізмів досягнення консенсусу у світовому співтоваристві відносно завдань та форм миротворчих місій. Практичне трактування сучасної міжнародної миротворчості неоднозначне: з одного боку, миротворча місія є важливим дипломатичним та воєнно-політичним процесом, що виступає як легітимне кризове реагування на міжнародні проблеми, з іншого боку, миротворчі місії є втручанням в регіональні внутрішньополітичні проблеми, ефективність якого обумовлена співвідношенням інтересів провідних держав світу на міжнародній арені, а значить перед міжнародним співтовариством постає важлива проблема – наскільки доречно перетворювати примусові заходи на складову частину процесу подолання конфлікту.

У зв'язку з останнім твердженням актуальності набуває аналіз доктрини гуманітарної інтервенції, питання правомірності якої є предметом дискусій багатьох дослідників та політиків. Сутність проблеми, що привертає увагу, полягає в дилемі, коли і за яких обставин дозволено застосовувати державою або групою держав воєнну силу з метою втручання через причини гуманітарного характеру (наприклад, масові репресії, масштабні порушення фундаментальних прав людини) у внутрішні справи та юрисдикцію держави, свідомо порушуючи її територіальний суверенітет та політичну незалежність з метою захисту цивільного населення країни. Таким чином, концепція гуманітарної інтервенції має пряме відношення до проблем міжнародного миру та безпеки.

Гуманітарну інтервенцію необхідно відрізнити від агресії, якою, відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1974 р., є застосування державою збройних сил проти суверенітету, територіальної недоторканності, політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН. Законність та характер використання воєної сили з метою захисту фундаментальних прав людини визначаються Статутом ООН. Стаття 39 Статуту ООН наділяє

Раду Безпеки правом використовувати свої політичні повноваження для визначення «існування будь-якої загрози миру, будь-якого порушення миру або акту агресії» та надання рекомендації щодо дій з відновлення міжнародного миру та безпеки [16, с. 28]. Стаття 42 Статуту ООН дозволяє використання збройних сил, які можуть бути необхідними для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки. Такі дії можуть включати демонстрації сили, блокаду й інші операції повітряних, морських або сухопутних сил ООН [16, с. 29].

Термін гуманітарна інтервенція вперше ввели в обіг наприкінці 80-х рр. ХХ ст. професор міжнародного права Паризького університету Маріо Беттаті та французький політик Бернар Кушнер, засновник організації «Лікарі без кордонів» [18]. Під поняття гуманітарної інтервенції ООН потрапляють миротворчі операції ООН в Югославії 1992–1995 рр., Сомалі 1992–1994 рр., Гаїті 1993–1996 рр. та ін.

Відсутність чіткої дефініції гуманітарної інтервенції в міжнародному праві визначає існування різних підходів до трактування цього поняття. Частиною дослідників гуманітарна інтервенція визначається як акція, що відповідає таким обов'язковим вимогам: спирається на використання воєнної сили; має на меті зміну устрою або політики держави, яка є об'єктом гуманітарної інтервенції; здійснюється без згоди цієї держави [3].

Український дослідник Н.О. Горб, аналізуючи літературу з проблем гуманітарної інтервенції, виділяє два підходи до визначення цього поняття. Перше, «широке», трактування представлене в працях О. Рамсботхема, Д. Шеффера. Зокрема Д. Шеффер запропонував класифікацію видів гуманітарних інтервенцій. До першого належить примусова гуманітарна інтервенція як з використанням сили, так і без використання сили (дипломатичні й економічні санкції). Другим видом є непримусова гуманітарна інтервенція, яка представлена миротворчими операціями, що узгоджені з владою країни, в якій вони проводяться і поділяються на непримусову збройну гуманітарну інтервенцію (миротворчі операції) та непримусову гуманітарну інтервенцію без використання сили (гуманітарна допомога).

«Вузьке» тлумачення гуманітарної інтервенції розуміють як втручання у справи суверенної держави із застосуванням сили з гуманітарних причин (з метою захисту прав людини) без санкції Ради Безпеки ООН. Зокрема таке трактування наводиться в працях В.Д. Вервея, С. Мерфі, які при цьому не відносять до гуманітарних інтервенцій такі втручання, як: збройні втручання, здійснені чи санкціоновані Радою Безпеки ООН (у випадках, коли масові порушення прав людини були визнані загрозою миру і міжнародній безпеці); збройні втручання, узгоджені з урядом країни, до якої відбувається вторгнення; втручання у справи суверенної держави без використання збройних сил (економічні та дипломатичні санкції) [9, с. 104].

Більшість політологів і фахівців з міжнародного права розуміє гуманітарну інтервенцію як «застосування сили або загрозу силою, здійснювані державою або групою держав за межами своїх кордонів без згоди країни, на території якої застосовується сила, і спрямовані на запобігання або припинення масштабних і грубих порушень основних прав людей, які не є громадянами цих держав» [9, с. 103]. Таким чином, використання сили за певних обставин має вирішальне значення для ефективного запобігання конфліктам або успішного виконання мирних договорів.

Значне число миротворчих місій ООН здійснюється із залученням миротворчих сил ООН (UN peacekeeping forces), які являють собою спеціалізовані структури ООН, що складаються із військових контингентів держав-членів ООН, формуються відповідно до Статуту ООН з метою запобігання або ліквідації загрози миру та безпеки, мають право на застосування примусових дій у випадку вичерпання потенціалу заходів політичного та економічного характеру для припинення конфлікту.

Залежно від типу миротворчої операції та поставлених завдань миротворчі сили ООН поділяються на: місії воєнних спостерігачів, які здійснюють моніторинг дотримання досягнутих раніше угод; збройні сили з підтримання миру, що виступають буфером між сторонами конфлікту та мають легке

озброєння, яке застосовується як самооборона. Перші місії воєнних спостерігачів ООН були спрямовані в 1948 та 1949 рр. до Палестини та в район конфлікту між Індією та Пакистаном. Надзвичайні збройні сили ООН, призначені для операцій з підтримки миру, вперше були створені в 1956 р. в ході Суецької кризи на Близькому Сході.

З метою посилення ефективності ООН щодо розв'язання міжнародних конфліктів неодноразово розглядалася можливість створення постійних збройних сил. Наприклад, в 2000 р. при обговоренні доповіді Групи з операцій ООН на користь миру (довідь Л. Брахімі) Миротворчим силам ООН пропонувалося надати характер повноцінних збройних формувань з власною інфраструктурою [5]. Однак до теперішнього часу миротворчий контингент ООН створюється для кожного конкретного випадку окремо за рішенням Ради Безпеки.

У миротворчій практиці ООН сформовано базові принципи, дотримання яких легітимізує діяльність Миротворчих сил ООН: розгортання миротворчих операцій ООН здійснюється за згодою учасників конфлікту (винятки описано вище); неупередженість Миротворчих сил ООН у відносинах з учасниками конфлікту; незастосування сили миротворчим контингентом за винятком самооборони та захисту мандата. З кінця 80-х рр. XX ст. відбувається активізація миротворчої діяльності ООН та оновлення функцій персоналу, зокрема миротворці можуть застосовувати силу з метою захисту цивільного населення в зоні конфлікту, роззброєння учасників незаконних збройних формувань, розмінувань, здійснення обов'язків часткового прикордонного контролю [16]. Наслідком розширення завдань Миротворчих сил ООН стає збільшення їх чисельності та оновлення якісного складу — зростання частки цивільного персоналу у миротворчих контингентах. Якщо у листопаді 2012 р. в 15 операціях ООН з підтримання миру було задіяно 44 тис. військовослужбовців та цивільних поліцейських, то в березні 2004 р. — 51, 6 тис. військовослужбовців (при однаковій кількості операцій), а в серпні 2005 р. чисельність миротворців виросла до 66,9 тис. [4]

Важливою формою співробітництва України з ООН є участь нашої країни у формуванні Миротворчих сил ООН. Миротворча діяльність України в ООН почалася 1992 р. з розміщення українського миротворчого підрозділу у складі Миротворчих сил ООН на території колишньої Югославії. Серед миротворчих операцій ООН, в яких були задіяні українські військові – місії у Грузії, Демократичній Республіці Конго, Косово, Ліберії, Судані, Тиморі-Леште. З 1994 р. Україна є учасником Системи резервних угод ООН та виступає як контрибутор системи безпеки в межах ООН, надаючи Миротворчим силам ООН персонал, матеріально-технічні ресурси та послуги (дод. Д).

У цілому миротворчість являє собою складний механізм із підтримання та встановлення миру від імені світового співтовариства під егідою ООН.

Аналіз масштабних миротворчих місій за участю ООН 90-х рр. ХХ ст. українським дослідником С. Стасюком демонструє існування проблем, які пов'язані з неефективністю певних миротворчих методів ООН щодо досягнення стійкого міжнародного миру та безпеки. Першим випробуванням механізму гуманітарних силових операцій ООН після закінчення «холодної війни» стала операція з надання допомоги курдам і шиїтам, яка була санкціонована резолюцією № 688 Ради Безпеки ООН. Дії військ тринадцяти країн стали допоміжними в боротьбі з іракською агресією і відбувалися синхронно з військовою операцією «Буря в пустелі» у січні 1991 р. Самостійною гуманітарною силовою акцією ООН стала операція у Сомалі 1992 р. під час спроби врегулювати внутрішній збройний конфлікт, у якому тільки від голоду щодня гинуло близько 3 000 осіб. Відповідно до резолюції Ради Безпеки № 794, на підставі глави VII операція в Сомалі здійснювалася на розсуд Генерального секретаря ООН, а в практичному аспекті її виконували США. Подальші трагічні події в Сомалі показали, що жодна військова сила неспроможна відмінити обов'язковість використання всіма сторонами конфлікту міжнародних гуманітарних засобів, інакше «гуманітарна діяльність» втрачає сенс. Саме такий висновок підтвердили пе-

ребіг та наслідки силової операції ООН 1994–1995 рр. у Боснії та Герцеговині. Зокрема під час натівського бомбардування 30 серпня 1995 р. загинуло майже 350 сербів, сотні людей дістали поранення, руйнації зазнали суто цивільні об'єкти, що стало наочним свідченням порушення Женевських конвенцій 1949 р. стосовно захисту цивільного населення. Крім того, організатори силових операцій ООН, по суті, опинилися на боці однієї сторони в міжетнічному внутрішньому конфлікті, відкинувши принцип нейтральності [15]. Таким чином, миротворчість порушує такі складні проблеми сучасних міжнародних відносин, як самовизначення народів, державний суверенітет, міждержавна агресія, гуманітарна допомога, що свідчить про складність та багатоаспектність миротворчої діяльності ООН, особливо у випадку застосування військової сили.

В умовах сучасного багатополярного світу виявляється неможливим досягнення міждержавної згоди щодо глобальних проблем, що зменшує можливості світового співтовариства ефективно впливати на процес вирішення міжнародних конфліктів. Головним протиріччям є діаметрально протилежні підходи провідних держав світу, які є постійними членами Ради Безпеки ООН до необхідності здійснення миротворчих місій. Відповідно до Статуту ООН Рада Безпеки складається із 15 членів, із яких 5 постійних та 10 членів обираються Генеральною Асамблеєю ООН на дворічний термін за географічною ознакою. П'ять постійних членів – Китай, Франція, Росія (до 1991 р. – СРСР), Великобританія та США – на правах країн-переможців у Другій світовій війні мають спеціальний статус, що обумовлений правом вето. Відповідно до ст. 27 Статуту ООН Рішення Ради Безпеки з процедурних питань вважаються прийнятими, якщо за них подано голоси дев'яти членів Ради, але рішення Ради Безпеки з усіх інших питань вважаються прийнятими, якщо за них подано голоси дев'яти членів Ради, включаючи голоси, які збігаються, всіх постійних членів Ради [16, с. 22].

Кожен з п'яти постійних членів неодноразово використовував своє право вето стосовно будь-якого рішення, що не

відповідало його інтересам, таким чином блокуючи прийняття рішення Ради Безпеки ООН в цілому. Із табл. 1 видно, що за останні 4 роки постійні члени Ради Безпеки ООН, застосовуючи право вето, не змогли досягти компромісних рішень щодо найактуальніших питань міжнародної безпеки, тому що ці рішення зачіпали геополітичні інтереси цих країн в певних регіонах світу. Так, подвійне вето Китаю та Росії у липні 2012 р. заблокувало резолюцію, запропоновану Лігою арабських держав щодо тиску на уряд Башара Асада, з метою припинення масових вбивств в цій країні, що унеможливило формування групи військових спостерігачів та цивільної місії для врегулювання конфлікту у Сирії.

Ветування Росією Резолюції щодо невизнання референдуму в Криму 16 березня 2014 р. (дод. Є) та засудження анексії Криму заблокувало можливість вирішення українського питання в системі ООН. У лютому 2015 р. Україна звернулася до Ради Безпеки ООН та Євросоюзу щодо розгортання миротворчої місії на території України з метою розв'язання конфлікту на Донбасі. Відповідне звернення до Ради Безпеки ООН та Ради Європейського Союзу було прийняте Верховною Радою ООН за поданням Президента України Петра Порошенка, на думку якого розгортання в Україні міжнародної операції з підтримання миру і безпеки дозволить забезпечити ефективну імплементацію «Мінських домовленостей», насамперед, в частині невідкладного та всеохоплюючого припинення вогню, відведення всіх важких озброєнь, виведення всіх іноземних збройних формувань, військової техніки та найманців з території України, роззброєння всіх незаконних збройних формувань. Введення контингенту миротворців на лінію зіткнень та донбаську ділянку російсько-українського кордону унеможливило б поставки військової та живої сили з території Росії для сепаратистів Донбасу, саме тому представники російської офіційної влади виступили категорично проти, обіцяючи застосувати право вето постійного члена Ради Безпеки ООН з приводу введення миротворців на територію України. Єдиною миротворчою місією, що діє в Україні, є Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ (СММ), мандат якої

триває до 31 березня 2016 р. СММ являє собою неозброєну цивільну місію, метою якої є об'єктивне спостереження за сторонами конфлікту та сприяння діалогу між ними (дод. Ж).

Таким чином, практика застосування права вето перетворила Раду Безпеки на форум, де виголошуються пропагандистські заяви провідними геополітичними гравцями світу, але не набувають правомочності рішення, які здатні подолати серйозні міжнародні та локальні конфлікти, що дестабілізуючим чином впливає на світову політику і є демонстрацією втрати ООН контролю над ситуацією у світі. Подібна тенденція мала місце ще наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли провідний геополітичний гравець сучасного світу США розпочали масштабні військові дії поза рамками ООН, проігнорували отримання мандату Ради Безпеки ООН щодо застосування збройних сил НАТО у Югославії в 1999 р. та розпочавши військову операцію в Іраці в 2003 р. (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

**Застосування право вето постійними членами Ради Безпеки ООН
2011–2015 рр.**

Дата	Проект	Пункт порядку денного	Постійний член Радбезу ООН, що застосував право вето
18 лютого 2011 р.	S/2011/24	Становище на Близькому Сході включно з палестинським питанням	США
4 жовтня 2011 р.	S/2014/348	Становище на Близькому Сході	Китай, Російська Федерація
4 лютого 2012 р.	S/2012/77	Становище на Близькому Сході	Китай, Російська Федерація
19 липня 2012 р.	S/2012/538	Становище на Близькому Сході	Китай, Російська Федерація
15 травня 2014 р.	S/2014/189	Лист Постійного представника України в ООН від 28.02.2014 р. на ім'я Голови Ради Безпеки (S/2014/136)	Російська Федерація
22 травня 2014 р.	S/2014/348	Становище на Близькому Сході	Китай, Російська Федерація
8 липня 2015 р.	S/2015/508	Ситуація в Боснії та Герцоговині	Російська Федерація

Розбіжності в Раді Безпеки обмежують інструменти впливу на локальні та міжнародні збройні конфлікти та дискредитують ООН в цілому. На думку Генерального Секретаря ООН Пан Гі Муна (з 2007 р. і до теперішнього часу), «єдність в Раді Безпеки ООН має ключове значення», в той час як відсутність єдності призводить до великих людських страждань та втрати довіри до Ради Безпеки ООН та інститутам системи ООН [2]. На сьогодні актуальними є дискусії щодо реформування ООН, зокрема пропозиції щодо розширення Ради Безпеки ООН як у складі постійних, так і непостійних членів. У ході зустрічей на 70-й Генеральній Асамблеї ООН у вересні 2015 р. канцлер ФРН Ангела Меркель заявила про необхідність змін в структурі Ради Безпеки ООН, які б «відображали реальний розподіл сил у світі» [8]. Пропозиції щодо зміни архітектури ООН мають підтримку серед інших світових лідерів.

Право вето в Раді Безпеки ООН актуалізує ще одну проблему – принцип нейтралітету організаторів та учасників силових операцій ООН, який є одним із ключових принципів миротворчості відповідно до Статуту ООН. Значна кількість миротворчих місій ООН мала неприхований політичний контекст. Так, незважаючи на руйнівні наслідки громадянської війни в Руанді 1994 р., США обрали позицію невтручання відповідно до власних національних інтересів, а французькі підрозділи, навпаки, виступили на боці режиму хуту, із яким вони були пов'язані військово-політичними угодами [15]. Досвід здійснення таких операцій продемонстрував, що переважання в миротворчих контингентах військовослужбовців однієї держави спричиняє зловживання силою та спроби окремої держави реалізовувати свої зовнішньополітичні інтереси, при цьому формально залишаючись в межах відповідної резолюції Ради Безпеки ООН.

Визначальним питанням щодо ефективності миротворчих місій є можливості ООН використовувати свою організацію з метою раннього попередження конфлікту та виконання державами-учасницями своїх зобов'язань щодо миротворчих операцій. Ключовими питаннями є застосування сили, командування та контроль, підготовка та екіпірування ми-

ротворчих сил ООН. У згаданій миротворчій операції в Руанді миротворчі сили ООН не попередили геноцид, причиною чого стали недостатність ресурсів та відсутність політичної волі у провідних держав. У доповіді Кофі Аннана, присвяченій подіям в Руанді, зазначалося, що місія ООН в цій країні не була спланована, концептуально продумана та проінструкована [6]. Це означає, що часткова відповідальність за провал місії та геноцид в Руанді покладається на представників апарату ООН. У миротворчій місії в Руанді ООН не мала в своєму розпорядженні достатньої кількості добре підготованих військових, матеріально-технічних засобів, необхідних для ефективного функціонування місії, яка зазнала поразки через небажання країн-учасниць ООН взяти участь у її забезпеченні.

Незважаючи на негативну практику, ООН до теперішнього часу не вирішила проблеми формування миротворчих сил швидкого розгортання. Генеральний Секретар ООН Пан Гі Мун у своїй доповіді на 70-й Генеральній Асамблеї ООН запропонував сформувати в межах юрисдикції ООН частини постійної готовності, які будуть здатні оперативно реагувати на загрози міжнародному миру та безпеці. Для вирішення цього завдання передбачається розробка плану розгортання в різних частинах світу «повністю функціональних» сил швидкого реагування для захисту цивільних осіб протягом 2-3 місяців після рішення Ради Безпеки ООН щодо направлення миротворців [8]. Пріоритетним завданням ООН має стати правомочність застосування військової сили у формі колективних дій міжнародних акторів для підтримання або відновлення міжнародного миру та безпеки відповідно до рішення Ради Безпеки ООН.

У доповіді Бутроса Галі «Порядок денний для світу» було висунуто вимогу щодо більш активного залучення регіональних організацій у миротворчих місях ООН відповідно до Глави VIII Статуту ООН [1]. Ефективність співпраці з регіональними організаціями очевидна — вони краще обізнані щодо специфіки регіону та здатні оперативно реагувати безпосередньо в зоні конфлікту за умови надання Радою Безпеки від-

повідних повноважень. Однак, незважаючи на переваги, існує проблема розмежування компетенції ООН та регіональних організацій з питань застосування військової сили в процесі миротворчості. На практиці не завжди виходить ефективно розмежувати компетенцію у сфері миротворчості, ключовим є питання щодо розробки процедур взаємодії, загальної координації миротворчої діяльності ООН та регіональних організацій.

Попри перелічені труднощі, в 90-ті рр. XX ст. набула розвитку тенденція до розподілу ООН своїх повноважень у сфері силової миротворчості регіональним організаціям, коаліціям держав і навіть окремим державам. Рада Безпеки ООН надавала дозвіл на застосування сили (відповідно до Розділу VII Статуту ООН) регіональним організаціям та державам в Іраці, Сомалі, колишній Югославії, Руанді, на Гаїті.

Підсумовуючи вищевказане, визначимо миротворчість як складний багатоаспектний механізм є важливим інструментом підтримання міжнародного миру та безпеки під егідою ООН. Протягом другої половини XX – початку XXI ст. в ООН розроблено систему засобів та методів врегулювання локальних та міжнародних конфліктів, яка включає мирні та військово-примусові засоби. Сучасна миротворчість в межах ООН – від превентивної дипломатії до операцій з примушення до миру – залишається єдиним легітимним засобом запобігання, контролю та врегулювання збройних конфліктів, ефективність яких визначається як дотриманням базових принципів ООН з виконання миротворчих місій, так і розстановкою сил провідних країн на міжнародній арені. Здійснення миротворчих операцій не повинно порушувати права людини в суверенних державах та перетворюватися у збройну агресію та інтервенцію.

Список використаних джерел до розділу 7

1. B. Boutros-Ghali. An Agenda for Peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping. Report of the Secretary-General Pursuant to

the Statement Adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992 (A/47/277 – S/24111 17) / B. Boutros-Ghali [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cfr.org/peacekeeping/report-un-secretary-general-agenda-peace/p23439>

2. Ban Ki-Moon. Report of the Secretary-General on the work of the Organization, Secretary-General on September 17, 2014 by United Nations (A/69/1) / Ban Ki-Moon. – United Nations, New York, 2014. – 79 p.

3. Falk R. Hard Choices and Tragic Dilemmas / R. Falk // Nation. – 1993. – Vol. 257. – No. 21. – P. 755–763.

4. Peacekeeping Fact Sheet archive [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/factsheet_archive.shtml

5. Report of the Panel on United Nations Peace Operations: A/55/305-S/2000/809// [Electronic resource]. – Mode of access: <http://daccess-ods.un.org/TMP/8270139.69421387.html>

6. Tanner F. Conflict prevention and conflict resolution: limits of multilateralism// International Review of the Red Cross. – No. 839 / [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/article/other/57jq2.htm>

7. Гаврилова Н.В. Превентивна дипломатія в сучасній теорії міжнародних відносин / Н.В. Гаврилова, Г.Р. Кухалейшвілі // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія. – 2011. – Вип. 2. – С. 84–89.

8. Гончаров К. Реформирование ООН: от «глубокой обеспокоенности» до эффективных действий [Електронний ресурс] / К. Гончаров. – Режим доступу: <http://www.unian.net/world/1143196-reformirovanie-oon-ot-glubokoju-obespoennosti-do-effektivnyih-deystviy.html>

9. Горб Н.О. «Гуманітарні інтервенції»: до проблеми визначення поняття / Н.О. Горб // Держава та регіони. Сер. Право. – 2010. – Вип. 3. – С. 103–107.

10. Комаров Л.В. Еволюція миротворчих механізмів ООН на межі ХХ-ХХІ ст. / Л.В. Комаров // Історіографія, джерелознавство: збірник наукових праць. – 2009. – 200 с. <http://www.info-library.com.ua/books-text-10457.html>

11. Кухалейшвілі Г.М. Роль ООН в розробці превентивної дипломатії [Електронний ресурс] / Г.М. Кухалейшвілі. – Режим доступу: http://dipcorpus-info.at.ua/news/rol_oon_v_rozrobci_preventivnoji_diplomatiji/2011-02-15-101

12. Мельник С. Превентивна дипломатія: міф чи реальність? [Електронний ресурс] / С. Мельник. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/preventivna-diplomatija-mif-chi-realnist/>

13. Мещерякова О.В. Операції ООН з підтримання миру: усунення двозначностей / О.В. Мещерякова // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2008. – Вип. 42. – С. 70–76.

14. Насколько эффективна превентивная дипломатия ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org/content/transcript/2128365.html>

15. Стасюк С. Регулювання сучасних збройних конфліктів міжнародними гуманітарними засобами / С. Стасюк // Віче. – 2010. – № 24. – С. 20–22.

16. Статут Організації Об'єднаних Націй / Департамент громадської інформації ООН. – К., 2008. – 67 с.

17. Українська криза і нові підходи до політики безпеки (глобальний, регіональний та національний виміри). – К., 2015. – 49 с.

18. Федоров А. Гуманитарная интервенция: критерии, противоречия, перспективы//Wider Europe Review. – 2005. – Т. 2, № 1 [Електронний ресурс] / А. Федоров. – Режим доступу: <http://review.w-europe.org/3/3.html>

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

РЕЙТИНГ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇН СВІТУ ЗА ВЕРСІЄЮ ВСЕСВІТНЬОГО ЕКОНОМІЧНОГО ФОРУМУ, 2014–2015

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Швейцарія	5.7
2	Сінгапур	5.6
3	Сполучені Штати Америки	5.5
4	Фінляндія	5.5
5	Німеччина	5.5
6	Японія	5.5
7	Гонконг	5.5
8	Нідерланди	5.5
9	Великобританія	5.4
10	Швеція	5.4
11	Норвегія	5.4
12	Об'єднані Арабські Емірати	5.3
13	Данія	5.3
14	Тайвань	5.3
15	Канада	5.2
16	Катар	5.2
17	Нова Зеландія	5.2
18	Бельгія	5.2
19	Люксембург	5.2
20	Малайзія	5.2
21	Австрія	5.2
22	Австралія	5.1
23	Франція	5.1
24	Саудівська Аравія	5.1
25	Ірландія	5
26	Південна Корея	5
27	Ізраїль	4.9
28	Китай	4.9
29	Естонія	4.7
30	Ісландія	4.7
31	Таїланд	4.7
32	Пуерто-Ріко	4.6
33	Чілі	4.6
34	Індонезія	4.6

Продовження дод. А

Рейтинг	Країна	Індекс
35	Іспанія	4.5
36	Португалія	4.5
37	Чехія	4.5
38	Азербайджан	4.5
39	Маврікій	4.5
40	Кувейт	4.5
41	Литва	4.5
42	Латвія	4.5
43	Польща	4.5
44	Бахрейн	4.5
45	Турція	4.5
46	Оман	4.5
47	Мальта	4.4
48	Панама	4.4
49	Італія	4.4
50	Казахстан	4.4
51	Коста Рика	4.4
52	Філіпіни	4.4
53	Росія	4.4
54	Болгарія	4.4
55	Барбадос	4.4
56	Південна Африка	4.4
57	Бразилія	4.3
58	Кіпр	4.3
59	Румунія	4.3
60	Угорщина	4.3
61	Мексика	4.3
62	Руанда	4.3
63	Македонія	4.3
64	Йорданія	4.3
65	Перу	4.2
66	Колумбія	4.2
67	Чорногорія	4.2
68	В'єтнам	4.2
69	Грузія	4.2
70	Словенія	4.2
71	Індія	4.2
72	Марокко	4.2

Продовження дод. А

Рейтинг	Країна	Індекс
73	Шрі-Ланка	4.2
74	Ботсвана	4.2
75	Словаччина	4.1
76	Україна	4.1
77	Хорватія	4.1
78	Гватемала	4.1
79	Алжир	4.1
80	Уругвай	4
81	Греція	4
82	Молдова	4
83	Іран	4
84	Сальвадор	4
85	Арменія	4
86	Ямайка	4
87	Туніс	4
88	Намібія	4
89	Тринідад і Тобаго	4
90	Кенія	3.9
91	Таджикистан	3.9
92	Сейшельські Острови	3.9
93	Лаос	3.9
94	Сербія	3.9
95	Камбоджа	3.9
96	Замбія	3.9
97	Албанія	3.8
98	Монголія	3.8
99	Нікарагуа	3.8
100	Гондурас	3.8
101	Домінікана	3.8
102	Непал	3.8
103	Бутан	3.8
104	Аргентина	3.8
105	Болівія	3.8
106	Габон	3.7
107	Лесото	3.7
108	Киргизстан	3.7
109	Бангладеш	3.7
110	Сурінам	3.7

Закінчення дод. А

Рейтинг	Країна	Індекс
111	Гана	3.7
112	Сенегал	3.7
113	Ліван	3.7
114	Кабо-Верде	3.7
115	Кот-д'Івуар	3.7
116	Камерун	3.7
117	Гайана	3.6
118	Ефіопія	3.6
119	Єгипет	3.6
120	Парагвай	3.6
121	Танзанія	3.6
122	Уганда	3.6
123	Свазіленд	3.6
124	Зімбабве	3.5
125	Гамбія	3.5
126	Лівія	3.5
127	Нігерія	3.4
128	Малі	3.4
129	Пакистан	3.4
130	Мадагаскар	3.4
131	Венесуела	3.3
132	Малаві	3.2
133	Мозамбік	3.2
134	М'янма	3.2
135	Буркіна Фасо	3.2
136	Тімор-Лешті	3.2
137	Гаїті	3.1
138	Сьєрра-Леоне	3.1
139	Бурунді	3.1
140	Ангола	3
141	Мавританія	3
142	Йемен	3
143	Чад	2.8
144	Гвінея	2.8

Джерело: Всемирный экономический форум: Рейтинг глобальной конкурентоспособности 2014–2015 [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий. – 03.09.2014. URL: <http://gtmarket.ru/news/2014/09/03/6873>

ЗНАЧЕНИЯ ИНТЕГРАЛЬНОГО ПОКАЗАТЕЛЯ МОЩИ (ИПМ) 100 ВЕДУЩИХ ГОСУДАРСТВ МИРА И ПРОГНОЗ ЕГО ИЗМЕНЕНИЯ ДО 2030 Г.

№ п/п	Страна	Дата	Управ-ление	Терри-тория	Природные ресурсы	Население	Эконо-мика	Культура и религия	Наука и образо-вание	Воору-женные силы	Внешняя политика	Интегра-льный показатель мощности
Коэффициент важности			0,14	0,09	0,09	0,14	0,18	0,05	0,09	0,14	0,09	
СНГ												
1	Россия	н. вр.	5,1	10,0	8,4	3,6	5,1	6,0	5,0	7,5	5,0	6,00
		2030 г.	5,5	10,0	8,0	3,4	5,5	7,0	6,5	7,0	5,5	6,21
2	Беларусь	н. вр.	4,6	1,6	2,0	1,3	1,5	3,0	3,0	2,2	2,0	2,28
		2030 г.	4,9	1,6	2,0	1,4	1,6	3,0	3,0	2,1	2,5	2,40
3	Молдова	н. вр.	3,1	1,1	1,7	1,3	1,1	1,5	1,5	1,1	1,0	1,49
		2030 г.	3,3	1,1	1,9	1,3	1,2	1,5	1,5	1,0	1,2	1,57
4	Украина	н. вр.	2,9	4,7	2,6	1,5	1,8	4,0	4,0	2,3	4,0	2,81
		2030 г.	3,2	4,7	2,8	1,5	2,1	4,1	4,0	2,2	4,2	2,93
5	Азербайджан	н. вр.	3,9	1,2	3,2	1,3	1,7	2,0	2,5	1,7	2,5	2,19
		2030 г.	4,0	1,2	3,5	1,3	1,9	2,0	2,7	2,0	2,0	2,29
6	Армения	н. вр.	1,7	1,1	2,1	1,3	1,1	3,0	3,0	1,3	2,5	1,72
		2030 г.	2,0	1,1	2,0	1,2	1,2	3,0	2,8	1,4	3,0	1,79
7	Узбекистан	н. вр.	4,2	4,0	2,6	1,7	1,4	3,0	2,0	1,3	2,0	2,34
		2030 г.	4,0	4,0	3,0	1,9	1,6	3,0	2,0	1,2	2,2	2,41
8	Казахстан	н. вр.	4,1	7,5	3,5	1,3	1,9	2,0	2,0	1,6	3,0	2,86
		2030 г.	4,1	7,5	3,7	1,3	2,1	2,0	2,3	1,7	3,5	2,99
9	Кыргызстан	н. вр.	2,6	1,5	2,4	1,5	1,1	1,5	1,5	1,1	2,0	1,65
		2030 г.	2,4	1,5	2,3	1,6	1,2	1,5	1,5	1,0	2,5	1,68
10	Таджикистан	н. вр.	3,5	1,4	2,0	1,5	1,1	1,5	1,5	1,1	2,0	1,73
		2030 г.	3,2	1,4	2,0	1,6	1,1	1,5	1,5	1,2	2,0	1,71
11	Туркмения	н. вр.	4,1	4,4	2,8	1,4	1,4	2,0	1,5	1,3	2,0	2,23
		2030 г.	3,9	4,4	3,0	1,5	1,5	2,0	2,0	1,2	2,0	2,30
Европа без СНГ												
12	ЕС	н. вр.	6,4	7,8	6,9	6,7	7,8	9,0	8,0	7,8	8,5	7,67
		2030 г.	6,5	7,8	7,0	6,7	8,0	9,0	8,3	7,7	8,2	7,71
13	Австрия	н. вр.	4,2	1,2	2,1	1,8	3,8	6,0	3,0	1,8	4,0	3,14
		2030 г.	4,0	1,2	2,0	1,8	3,9	6,0	3,0	1,7	4,0	3,11
14	Албания	н. вр.	3,4	1,1	1,7	1,5	1,2	1,0	1,0	1,1	2,5	1,58
		2030 г.	3,5	1,1	1,8	1,5	1,3	1,0	1,5	1,1	2,7	1,70
15	Бельгия	н. вр.	4,2	1,1	2,1	1,8	3,8	3,0	4,0	1,8	4,0	2,92
		2030 г.	4,5	1,1	2,0	1,8	3,7	3,0	4,0	1,9	4,0	2,93
16	Болгария	н. вр.	2,1	1,3	1,0	1,3	1,5	2,0	2,0	2,0	3,0	1,78
		2030 г.	2,3	1,3	1,0	1,4	1,6	2,0	2,0	1,5	3,0	1,78
17	Великобритания	н. вр.	4,9	1,9	4,2	2,5	5,0	8,0	7,0	5,8	5,0	4,93
		2030 г.	5,0	1,9	4,0	2,4	4,9	8,0	7,0	5,7	5,0	4,88
18	Венгрия	н. вр.	3,0	1,2	1,9	1,4	2,3	2,5	2,0	1,5	3,0	2,11
		2030 г.	3,2	1,2	1,9	1,4	2,5	2,5	2,0	1,4	3,0	2,15

Продовження дод. Б

№ п/п	Страна	Дата	Управ-ление	Терри-тория	Природные ресурсы	Население	Эконо-мика	Культура и религия	Наука и образо-вание	Воору-женные силы	Внешняя политика	Интегра-льный показатель мощи
Кoeffициент важности			0,14	0,09	0,09	0,14	0,18	0,05	0,09	0,14	0,09	
19	Германия	н. вр.	5,6	3,1	3,5	2,8	6,4	8,0	7,0	3,6	8,0	5,39
		2030 г.	5,8	3,1	3,4	2,7	6,6	8,0	7,0	3,7	8,0	5,43
20	Греция	н. вр.	3,0	1,3	2,1	1,7	2,3	4,5	3,5	2,7	3,0	2,66
		2030 г.	4,0	1,3	2,1	1,8	2,3	4,5	4,0	2,6	2,5	2,77
21	Грузия	н. вр.	3,2	1,1	2,1	1,4	1,1	2,0	1,5	1,4	1,5	1,67
		2030 г.	3,0	1,1	2,0	1,3	1,1	2,0	1,5	1,4	1,5	1,63
22	Дания	н. вр.	3,8	1,1	2,8	2,0	3,8	2,0	2,0	1,7	4,0	2,64
		2030 г.	3,8	1,1	2,9	2,1	3,9	2,0	2,0	1,7	4,0	2,68
23	Ирландия	н. вр.	3,0	1,2	2,0	1,9	3,2	2,0	2,0	1,2	4,0	2,33
		2030 г.	3,0	1,2	2,0	2,0	3,4	2,0	2,0	1,2	4,0	2,37
24	Испания	н. вр.	4,2	4,5	2,7	2,2	4,0	4,0	3,0	2,7	4,5	3,56
		2030 г.	4,5	4,5	2,8	2,3	4,1	4,0	3,0	2,8	4,5	3,64
25	Италия	н. вр.	4,5	2,5	2,6	2,5	4,9	7,0	4,0	3,1	5,0	4,05
		2030 г.	4,7	2,5	2,6	2,4	5,0	7,0	4,0	3,0	5,0	4,07
26	Кипр	н. вр.	3,1	1,0	2,0	1,9	1,5	2,0	2,0	1,4	1,0	1,75
		2030 г.	3,0	1,0	2,0	1,8	1,6	2,0	2,0	1,4	1,2	1,77
27	Латвия	н. вр.	2,0	1,2	1,5	1,3	1,4	2,0	2,0	1,2	2,0	1,60
		2030 г.	2,1	1,2	1,5	1,3	1,3	2,0	2,0	1,2	2,0	1,60
28	Литва	н. вр.	2,4	1,2	2,1	1,4	1,5	1,5	2,0	1,2	2,5	1,74
		2030 г.	2,3	1,2	2,0	1,4	1,5	1,5	2,0	1,1	2,7	1,73
29	Люксембург	н. вр.	3,8	1,0	1,1	2,1	3,1	1,0	1,5	1,0	3,0	2,02
		2030 г.	3,7	1,0	1,1	2,1	3,2	1,0	1,5	1,0	3,0	2,02
30	Мальта	н. вр.	4,0	1,0	2,1	1,6	1,7	2,0	1,5	1,0	3,0	1,97
		2030 г.	4,0	1,0	2,0	1,6	1,8	2,0	2,0	1,0	3,0	2,03
31	Нидерланды	н. вр.	4,1	1,1	2,5	1,9	5,0	4,0	3,0	2,1	4,0	3,19
		2030 г.	4,2	1,1	2,6	1,8	5,1	4,0	3,0	2,2	4,0	3,22
32	Норвегия	н. вр.	4,4	2,7	4,8	2,2	4,4	2,0	3,0	1,8	3,5	3,27
		2030 г.	4,5	2,7	4,9	2,3	4,5	2,0	3,0	1,9	4,0	3,38
33	Польша	н. вр.	4,6	2,6	2,4	1,7	3,1	4,0	3,0	2,5	3,0	3,00
		2030 г.	4,3	2,6	2,5	1,8	3,3	4,0	3,0	2,4	3,5	3,06
34	Португалия	н. вр.	3,9	1,2	1,9	1,6	2,1	4,0	3,0	1,8	3,0	2,49
		2030 г.	4,0	1,2	1,8	1,6	2,2	4,0	3,0	1,7	3,5	2,54
35	Румыния	н. вр.	2,3	1,9	2,4	1,5	1,9	3,0	3,0	1,8	3,0	2,29
		2030 г.	2,3	1,9	2,5	2,0	2,0	3,0	3,0	1,9	3,0	2,38
36	Сербия	н. вр.	3,3	1,2	2,1	1,4	1,4	2,0	2,0	1,4	1,0	1,73
		2030 г.	3,4	1,2	2,0	1,3	1,4	1,5	2,0	1,3	1,5	1,72
37	Словакия	н. вр.	3,5	1,1	1,9	1,4	2,0	1,0	2,0	1,5	3,0	1,94
		2030 г.	3,2	1,1	2,0	1,5	2,1	1,0	2,0	1,4	3,0	1,93

№ п/п	Страна	Дата	Управ- ление	Терри- тория	Природные ресурсы	Население	Эконо- мика	Культура и религия	Наука и образо- вание	Воору- женные силы	Внешняя политика	Интегра- льный показатель мощи
Кoeffициент важности			0,14	0,09	0,09	0,14	0,18	0,05	0,09	0,14	0,09	
38	Словения	н. вр.	2,9	1,1	1,8	1,5	2,0	1,0	2,0	1,3	3,0	1,85
		2030 г.	3,0	1,1	1,7	1,5	2,1	1,0	2,0	1,2	3,0	1,85
39	Финляндия	н. вр.	3,8	2,9	1,9	1,7	3,0	2,5	4,0	1,8	3,0	2,75
		2030 г.	3,7	2,9	1,8	1,6	3,1	2,5	4,0	1,9	3,0	2,74
40	Франция	н. вр.	5,6	4,7	3,4	2,6	5,2	8,5	6,0	6,1	6,0	5,33
		2030 г.	5,5	4,7	3,3	2,7	5,3	8,5	6,3	6,0	5,5	5,31
41	Хорватия	н. вр.	2,4	1,1	1,6	1,4	1,6	1,5	1,5	1,3	2,5	1,65
		2030 г.	2,5	1,1	1,7	1,4	1,7	1,5	1,5	1,2	2,7	1,70
42	Чехия	н. вр.	4,0	1,2	2,4	1,5	2,7	3,0	3,0	1,7	3,5	2,56
		2030 г.	4,1	1,2	2,3	1,6	2,8	3,0	3,0	1,6	4,0	2,63
43	Швейцария	н. вр.	4,5	1,1	2,2	2,0	4,8	4,0	3,0	1,9	5,0	3,26
		2030 г.	4,6	1,1	2,3	2,1	4,9	4,0	3,0	1,8	5,0	3,29
44	Швеция	н. вр.	5,0	4,0	2,3	2,0	4,1	3,0	4,0	2,1	5,0	3,52
		2030 г.	4,5	4,0	2,3	2,0	4,2	3,0	4,0	2,2	5,0	3,51
45	Эстония	н. вр.	2,3	1,1	2,1	1,3	1,5	1,5	1,5	1,1	2,0	1,60
		2030 г.	2,1	1,1	2,0	1,2	1,4	1,5	1,5	1,1	2,0	1,54
Азия												
46	Афганистан	н. вр.	4,4	4,7	1,2	1,7	1,1	2,0	1,0	1,2	1,0	1,98
		2030 г.	3,0	4,7	1,2	1,8	1,3	2,0	1,0	1,2	1,2	1,90
47	Бангладеш	н. вр.	3,8	1,4	2,3	4,3	1,5	1,0	1,0	1,6	2,0	2,05
		2030 г.	4,0	1,4	2,3	4,5	1,7	1,0	1,0	1,5	2,0	2,13
48	Бирма	н. вр.	3,8	4,8	2,5	1,8	1,2	1,0	1,0	2,2	2,0	2,19
		2030 г.	4,0	4,8	2,5	1,9	1,3	1,0	1,0	2,1	2,0	2,23
49	Вьетнам	н. вр.	4,0	2,8	2,9	2,8	1,8	2,0	2,0	2,3	2,0	2,48
		2030 г.	4,2	2,8	3,0	3,0	2,0	2,0	2,0	2,2	2,5	2,60
50	Израиль	н. вр.	5,3	1,1	2,4	2,1	2,8	5,0	5,0	5,3	5,0	3,72
		2030 г.	5,5	1,1	2,6	2,2	3,0	5,0	5,0	5,5	4,0	3,72
51	Индия	н. вр.	5,9	7,6	4,3	8,2	4,2	6,0	5,0	5,8	4,0	5,61
		2030 г.	6,0	7,6	4,5	8,3	4,5	6,0	5,0	6,0	5,0	5,81
52	Индонезия	н. вр.	4,6	6,6	3,6	4,8	3,1	4,0	2,0	2,2	2,5	3,70
		2030 г.	4,7	6,6	3,7	4,9	3,3	4,0	2,0	2,1	3,0	3,79
53	Иордания	н. вр.	3,3	1,2	2,1	1,8	1,3	1,8	1,5	1,9	2,0	1,85
		2030 г.	3,2	1,2	2,2	1,8	1,3	2,0	1,5	1,8	2,0	1,86
54	Ирак	н. вр.	3,4	3,9	3,6	1,8	1,8	3,5	1,0	2,2	1,0	2,42
		2030 г.	3,0	3,9	3,7	1,8	2,0	3,5	1,3	2,3	1,3	2,50
55	Иран	н. вр.	3,8	6,2	5,8	2,5	2,8	5,0	3,0	3,0	3,0	3,84
		2030 г.	3,9	6,2	6,0	2,6	3,0	5,0	3,0	3,2	3,5	3,99

Продовження дод. Б

№ п/л	Страна	Дата	Управ- ление	Терри- тория	Природные ресурсы	Население	Эконо- мика	Культура и религия	Наука и образо- вание	Воору- женные силы	Внешняя политика	Интегра- льный показатель мощи
Кoeffициент важности			0,14	0,09	0,09	0,14	0,18	0,05	0,09	0,14	0,09	
Африка												
75	Алжир	н. вр.	3,7	7,3	4,2	1,8	2,3	1,0	1,5	2,1	1,0	2,75
		2030 г.	3,0	7,3	4,4	1,9	2,4	1,0	1,5	2,0	1,0	2,71
76	Ангола	н. вр.	3,2	5,6	3,8	1,6	1,7	1,0	1,5	1,5	1,0	2,28
		2030 г.	3,0	5,6	4,0	1,7	2,0	1,0	1,5	1,5	1,0	2,35
77	ДРК	н. вр.	3,9	7,3	2,6	2,5	1,1	1,0	1,0	1,3	1,0	2,33
		2030 г.	3,4	7,3	2,6	2,5	1,1	1,0	1,0	1,2	1,0	2,28
78	Египет	н. вр.	4,4	5,3	3,3	2,8	1,8	4,0	3,0	3,0	4,0	3,42
		2030 г.	4,0	5,3	3,2	2,9	2,0	4,0	3,0	2,8	4,0	3,38
79	Камерун	н. вр.	3,2	4,3	2,7	1,7	1,2	1,0	1,0	1,1	2,0	1,97
		2030 г.	3,0	4,3	2,8	1,8	1,3	1,0	1,0	1,1	2,0	1,99
80	Кения	н. вр.	3,5	4,6	2,0	1,9	1,2	1,0	1,0	1,1	2,0	2,00
		2030 г.	3,2	4,6	2,0	2,0	1,3	1,0	1,0	1,1	2,0	1,99
81	Ливия	н. вр.	3,3	6,4	3,6	1,9	2,3	1,5	1,5	1,8	1,0	2,56
		2030 г.	2,8	6,4	3,6	1,7	2,1	1,5	1,5	1,6	1,2	2,47
82	Марокко	н. вр.	3,5	4,0	1,9	1,9	1,5	1,5	1,0	1,9	2,0	2,10
		2030 г.	3,6	4,0	2,0	2,0	1,7	1,5	1,0	1,8	2,0	2,15
83	Нигерия	н. вр.	4,4	5,1	3,9	4,3	2,4	1,0	1,0	1,5	3,0	2,92
		2030 г.	4,5	5,1	4,2	4,5	2,7	1,0	1,0	1,7	3,0	3,06
84	Танзания	н. вр.	3,9	5,2	2,3	1,9	1,2	1,0	1,0	1,1	2,0	2,12
		2030 г.	4,0	5,2	2,4	2,0	1,3	1,0	1,0	1,1	2,0	2,17
85	Тунис	н. вр.	3,2	1,4	2,5	1,6	1,4	1,0	1,0	1,2	2,0	1,68
		2030 г.	3,4	1,4	2,5	1,6	1,5	1,0	1,0	1,2	2,0	1,72
86	Эфиопия	н. вр.	4,2	5,4	2,0	3,1	1,1	3,0	1,0	1,4	1,0	2,40
		2030 г.	4,0	5,4	2,0	3,2	1,1	3,0	1,0	1,3	1,5	2,43
87	ЮАР	н. вр.	3,5	5,6	2,7	1,5	2,2	4,0	3,0	1,6	4,0	3,07
		2030 г.	4,0	5,6	3,0	1,9	2,5	4,0	3,0	1,7	4,5	3,31
Северная Америка												
88	Канада	н. вр.	5,2	8,8	6,7	2,2	5,1	2,5	5,0	2,4	4,0	4,67
		2030 г.	5,0	8,8	6,9	2,3	5,3	2,5	5,0	2,5	4,0	4,73
89	Мексика	н. вр.	3,9	6,7	5,2	3,6	3,9	3,0	3,0	1,8	3,0	3,79
		2030 г.	4,0	6,7	5,4	3,7	4,2	3,0	3,0	1,7	3,0	3,87
90	США	н. вр.	6,9	8,8	8,9	5,8	7,6	8,0	8,5	9,7	9,5	8,14
		2030 г.	7,0	8,8	8,7	6,0	7,9	8,0	8,5	9,8	9,0	8,17
Центральная и Южная Америка												
91	Аргентина	н. вр.	4,4	7,5	3,2	2,0	2,4	3,0	3,0	1,7	1,5	3,15
		2030 г.	4,5	7,5	3,1	2,0	2,5	3,0	3,0	1,6	1,5	3,16

№ п/п	Страна	Дата	Управ-ление	Терри-тория	Природные ресурсы	Население	Эконо-мика	Культура и религия	Наука и образо-вание	Воору-женные силы	Внешняя политика	Интегра-льный показатель мощи
Кoeffициент важности			0,14	0,09	0,09	0,14	0,18	0,05	0,09	0,14	0,09	
92	Бразилия	н. вр.	4,8	8,5	5,0	4,7	4,0	3,0	4,0	3,0	3,0	4,42
		2030 г.	5,0	8,5	5,3	4,9	4,5	3,0	4,5	3,2	5,0	4,86
93	Венесуэла	н. вр.	2,3	5,1	4,3	1,8	2,2	2,0	2,0	1,8	3,0	2,71
		2030 г.	2,5	5,1	4,3	2,0	2,3	2,0	2,0	1,9	3,5	2,82
94	Колумбия	н. вр.	3,7	5,5	3,2	1,9	1,8	1,0	1,0	2,3	2,0	2,46
		2030 г.	3,8	5,5	3,2	2,0	2,0	1,0	1,0	2,4	2,0	2,51
95	Куба	н. вр.	4,1	1,3	2,4	1,6	1,3	2,5	3,5	1,8	3,0	2,33
		2030 г.	4,0	1,3	2,5	1,6	1,4	2,6	3,6	1,7	3,0	2,36
96	Перу	н. вр.	4,0	5,7	2,7	1,6	1,7	1,5	1,5	1,8	3,0	2,58
		2030 г.	4,0	5,7	2,6	1,7	1,8	1,7	1,5	1,7	3,0	2,59
97	Чили	н. вр.	4,3	4,9	2,3	1,7	1,9	2,0	2,0	2,0	4,0	2,74
		2030 г.	4,3	4,9	2,3	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	4,0	2,79
98	Эквадор	н. вр.	3,0	2,3	2,8	1,7	1,3	1,0	1,0	1,6	2,0	1,84
		2030 г.	3,1	2,3	2,7	1,8	1,4	1,0	1,0	1,5	2,0	1,85
Австралия и Океания												
99	Австралия	н. вр.	5,1	8,4	3,2	2,2	4,4	2,0	3,0	2,2	5,0	3,97
		2030 г.	5,3	8,4	3,3	2,3	4,6	2,0	3,0	2,3	6,0	4,16
100	Новая Зеландия	н. вр.	4,0	2,2	2,4	1,9	2,2	2,0	2,0	1,2	5,0	2,53
		2030 г.	4,0	2,2	2,4	2,0	2,1	2,0	2,0	1,2	5,0	2,52

Джерело: Глобальный рейтинг интегральной мощи 100 стран. Доклад-2012 к обсуждению. 3-е издание, переработ. и дополн. — М.: Международная академия исследований будущего, Институт экономических стратегий, 2012. — 108 с.

ДОДАТОК В

РЕЙТИНГ «СЛАБКОСТІ» КРАЇН СВІТУ, 2015

КРАЇНИ З ВИСОКИМ РІВНЕМ НЕСТАБІЛЬНОСТІ – КРИТИЧНИЙ РІВЕНЬ РИЗИКІВ		
1	Південний Судан	114.5
2	Сомалі	114.0
3	Центрально-Африканська Республіка	111.9
4	Судан	109.8
5	Демократична Республіка Конго	109.7
6	Чад	108.4
7	Ємен	108.1
9	Сирія	107.9
8	Афганістан	107.9
10	Гвінея	104.9
11	Гаїті	104.5
12	Ірак	104.5
13	Пакистан	102.9
14	Нігерія	102.4
15	Кот-д'Івуар	100.0
16	Зімбабве	100.0
КРАЇНИ З РІВНЕМ СТАБІЛЬНОСТІ НИЖЧЕ СЕРЕДНЬОГО – ЗАГРОЗЛИВИЙ РІВЕНЬ РИЗИКІВ		
17	Гвінея-Бісау	99.9
18	Бурунді	98.1
19	Нігер	97.8
20	Ефіопія	97.5
21	Кенія	97.4
21	Ліберія	97.3
23	Уганда	97.0
24	Еритрея	96.9
25	Лівія	95.3
26	Мавританія	94.9
27	М'янма	94.7
28	Камерун	94.3
29	Північна Корея	93.8
30	Малі	93.1
31	Сьєрра-Леоне	91.9
32	Бангладеш	91.8

33	Конго	90.8
34	Шрі-Ланка	90.6
34	Тімор-Лешті	90.6
36	Непал	90.5
37	Руанда	90.2
38	Єгипет	90.0
39	Буркіна Фасо	89.2
40	Джибуті	88.1
41	Ангола	88.1
41	Ліван	88.1
41	Камбоджа	87.9
44	Іран	87.2
45	Мозамбік	86.9
45	Малаві	86.9
47	Того	86.8
48	Філіпіни	86.3
48	Свазіленд	86.3
50	Соломонови Острови	85.9
51	Гамбія	85.4
51	Узбекистан	85.4
53	Замбія	85.2
54	Екваторіальна Гвінея	84.8
55	Лаос	84.5
56	Мадагаскар	83.6
57	Таджикистан	83.4
57	Папуа – Нова Гвінея	83.4
59	Коморські Острови	83.3
60	Сенегал	83.0
61	Колумбія	82.5
62	Киргизстан	82.2
63	Танзанія	80.8
64	Гватемала	80.4
65	Росія	80.0
66	Лесото	79.9
67	Алжир	79.6
68	Індія	79.4
68	Палестина	79.4
70	Грузія	79.3

Продовження дод. В

71	Таїланд	79.1
72	Нікарагуа	79.0
73	Бенін	78.8
74	Бутан	78.7
75	Венесуела	78.6
76	Гондурас	78.2
77	Болівія	78.0
78	Туркменістан	77.5
79	Боснія та Герцеговина	77.4
80	Азербайджан	77.3
81	Йорданія	76.9
82	Фіджи	76.8
83	Китай	76.4
84	Україна	76.3
85	Еквадор	75.9
86	Туніс	75.8
87	Беларусь	75.6
88	Індонезія	75.0
89	Марокко	74.6
90	Турція	74.5
91	Мальдіви	74.2
92	Сербія	73.8
93	Сан-Томе та Принсіпі	73.7
94	Мікронезія	73.6
95	Кабо-Верде	73.5
96	Молдова	73.0
97	В'єтнам	72.4
98	Перу	71.9
98	Гана	71.9
100	Мексика	71.8
101	Саудівська Аравія	71.6
102	Сальвадор	71.4
103	Парагвай	71.3
103	Габон	71.3
104	Домінікана	71.2
106	Намібія	70.8
107	Гайана	70.5

КРАЇНИ З РІВНЕМ СТАБІЛЬНОСТІ ВИЩЕ СЕРЕДНЬОГО – НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ РИЗИКІВ		
108	Арменія	69.7
109	Сурінам	68.4
110	Казахстан	68.3
111	Самоа	68.2
112	Куба	67.4
113	Південна Африка	67.0
114	Кіпр	66.2
115	Малайзія	65.9
116	Беліз	65.3
117	Ямайка	64.6
118	Македонія	64.5
119	Бахрейн	64.3
120	Гренада	63.4
121	Бруней	63.0
122	Ботсвана	62.8
123	Бразилія	62.6
124	Сейшельські Острови	62.1
125	Албанія	61.9
126	Тринідад і Тобаго	58.7
127	Антигуа та Барбуда	57.8
128	Кувейт	57.5
129	Монголія	57.0
130	Болгарія	55.4
131	Панама	54.6
132	Чорногорія	54.2
132	Румунія	54.2
134	Греція	52.6
135	Оман	52.0
136	Багамські Острови	51.6
137	Хорватія	51.0
138	Барбадос	49.3
139	Угорщина	49.1
140	Латвія	48.6
141	Аргентина	47.6
142	Коста Ріка	46.7
143	Катар	46.3
144	Об'єднані Арабські Емірати	46.2

Закінчення дод. В

145	Маврикій	45.2
146	Естонія	43.8
147	Італія	43.2
148	Литва	43.0
149	Словаччина	42.6
150	Чілі	41.5
151	Мальта	40.9
151	Іспанія	40.9
153	Польща	39.8
154	Чехія	37.4
155	Уругвай	36.5
156	Південна Корея	36.3
157	Японія	36.0
158	Сполучені Штати Америки	35.3
159	Сінгапур	34.4
160	Франція	33.7
161	Великобританія	33.4
162	Словенія	31.6
163	Бельгія	30.4
КРАЇНИ З ВИСОКИМ РІВНЕМ СТАБІЛЬНОСТІ – ВІДСУТНІСТЬ РИЗИКІВ		
164	Португалія	29.7
165	Німеччина	28.1
166	Нідерланди	26.8
167	Австрія	26.0
168	Канада	25.7
169	Ірландія	24.7
170	Австралія	24.3
171	Ісландія	23.4
172	Нова Зеландія	22.6
173	Швейцарія	22.3
174	Люксембург	22.2
175	Данія	21.5
176	Норвегія	20.8
177	Швеція	20.2
178	Фінляндія	17.8

Джерело: Рейтинг стран мира по уровню слабости. Гуманитарная энциклопедия [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий. – 25.06.2009 (последняя редакция: 18.06.2015). – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings/failed-states-index/info>

ДІЮЧІ МИРОТВОРЧІ МІСІЇ ООН (СТАНОМ НА 2015 Р.)*

Дата початку	Назва місії	Місце проведення	Функції місії
Червень 1948 р.	Орган ООН зі спостереження за виконанням умов перемир'я (ОСВУП)	Близький Схід	Спостереження за режимом припинення вогню та виконанням угод про перемир'я, запобігання ескалації окремих інцидентів
Січень 1949 р.	Група військових спостерігачів в Індії та Пакистані (ГВСООНІП)	Індія/Пакистан	Контроль за дотриманням угоди про припинення вогню між Індією та Пакистаном в Джамму та Кашмірі
Травень 1964 р.	Збройні сили ООН із підтримання миру на Кіпрі (ЗСООНК)	Кіпр	Запобігання збройних зіткнень між общинами кіпріотів-греків та кіпріотів-турків. Після бойових дій 1974 р. Рада Безпеки ООН надала місії додаткові функції: спостереження за лініями припинення вогню, підтримання буферної зони, гуманітарні акції.
Червень 1974 р.	Сили ООН із спостереження за розмежуванням (СООНСР)	Голанські висоти	Підтримання режиму припинення вогню між ізраїльськими та сирійськими військами та спостереження за здійсненням угоди про розмежування від 31 травня 1974 р.
Березень 1978 р.	Тимчасові сили ООН в Лівані (ТСООНЛ)	Ліван	Підтвердження виведення ізраїльських військ з південної частини Лівану, допомога уряду Лівану у відновленні ефективної влади, сприяння забезпеченню гуманітарного доступу до цивільного населення та безпечного повернення переміщених осіб
Квітень 1991 р.	Місія ООН із проведення референдуму в Західній Сахарі (МООНПРЗС)	Західна Сахара	Забезпечення проведення референдуму щодо незалежності або включення до складу Марокко Західної Сахари.

Продовження дод. Г

Дата початку	Назва місії	Місце проведення	Функції місії
Вересень 2003 р.	Місія ООН в Ліберії (МООНЛ)	Ліберія	Підтримання та виконання угоди про припинення вогню та здійснення мирного процесу: захист персоналу ООН, об'єктів та цивільних осіб; діяльність щодо підтримки гуманітарної допомоги та прав людини; підтримка реформ у сфері безпеки, підготовка національної поліції та збройних сил
Квітень 2004 р.	Операція ООН в Кот- д'Івуарі (ООНКИ)	Кот д'Івуар	Сприяння івуарійським сторонам у здійсненні мирної угоди від січня 2003 р. Після кризи 2010 р.: захист цивільного населення, сприяння наданню гуманітарної допомоги, підтримка уряду у здійсненні програми роззброєння, демобілізації комбатантів
Червень 2004 р.	Місія ООН із стабілізації в Гаїті (МООНСГ)	Гаїті	Відновлення безпеки, сприяння політичному процесу, зміцненню державних установ та правничих структур, захист прав людини, матеріально-технічна підтримка з метою запобігання розповсюдження епідемії та лікування хворих у зв'язку зі спалахом холери
Серпень 2006 р.	Інтегрована місія ООН в Тимор-Лешті (ИМООНТ)	Тимор-Лешті	Сприяння політичному діалогу між тиморськими сторонами у процесі національного примирення та забезпечення соціальної єдності
Липень 2008 р.	Спільна операція Африканського союзу – ООН в Дарфурі (ЮНАМИД)	Дарфур	Захист цивільного населення, забезпечення безпеки операцій з гуманітарної допомоги, сприяння політичному процесу та дотриманню прав людини, постійне спостереження за становищем на кордоні з Чадом та Центральноафриканською Республікою

Дата початку	Назва місії	Місце проведення	Функції місії
Липень 2010 р.	Місія ООН із стабілізації в Демократичній Республіці Конго (МООНСДРК)	Демократична Республіка Конго	Захист цивільного населення, співробітників гуманітарних операцій, надання допомоги уряду ДРК щодо стабілізації та консолідації мирного процесу
Червень 2011 р.	Тимчасові сили ООН із забезпечення безпеки в Аб'єї (ЮНІСФА)	Аб'єї	Після угоди між урядом Судану та Народно-визвольного руху Судану щодо демілітаризації Аб'єя контроль кордону між північчю та півднем, сприяння доставки гуманітарної допомоги
Липень 2011 р.	Місія ООН в Республіці Південний Судан (МООНПС)	Республіка Південний Судан	Зміцнення миру та безпеки, допомога у створенні умов для розвитку, захист цивільних осіб, моніторинг прав людини, контроль за дотриманням угоди про припинення вогню
Квітень 2013 р.	Багатофункціональна комплексна місія ООН із стабілізації в Малі (МІНУСМА)	Малі	Підтримка перехідній владі Малі у стабілізації становища в країні та здійсненні «дорожньої карти» перехідного періоду, відновлення державної влади та підготовка до демократичних виборів
Квітень 2014 р.	Багатофункціональна комплексна місія ООН із стабілізації в Південно-африканській Республіці (МІНУСКА)	Південно-африканська Республіка	Захист цивільного населення, підтримка перехідного процесу, сприяння в наданні гуманітарної допомоги, захист прав людини, підтримка верховенства права та справедливості, процеси роззброєння та демобілізації, реінтеграції та репатріації

*Складено автором.

ДОДАТОК Д

УЧАСТЬ УКРАЇНИ У МИРОТВОРЧИХ МІСІЯХ ООН*

Дата	Назва місії	Місце проведення	Кількість українських військових
1992–1995 рр.	Сили ООН з охорони (СООНО UNPROFOR)	Югославія	1303
1994–2000 рр.	Місія ООН у Таджикистані	Таджикистан	21
1995–1999 рр.	Сили Виконання Угоди (IFOR), Сили Стабілізації (SFOR) у Боснії і Герцеговині	Боснія і Герцеговина	400
1995–1999 рр.	Місія ООН превентивного розгортання в Македонії (МООНПРМ/UNPREDER)	Македонія	1
1996–1998 рр.	Місія ООН у Східній Славонії (ПАООНСС)	Славонія	511
1996–1999	Місія ООН в Анголі	Ангола	216
1996–2002 рр.	Місія ООН на півострові Превлака, Хорватія	Хорватія	2
1997 р.	Місія ООН у Гватемалі (МІНУГУА)	Гватемала	8
2000–2006 рр.	Тимчасові сили ООН у Лівані	Ліван	650
2000–2001 рр.	Спеціальна Місія ООН в Афганістані	Афганістан	1
2001–2005 рр.	Місія ООН у Сьєрра Леоне	Сьєрра Леоне	530
з 2003 р.	Українська миротворча місія в Ліберії (Місія ООН у Ліберії)	Ліберія	275
2008–2009 рр.	Місія ООН у Грузії	Грузія	37
з 2011 р.	Операція ООН в Кот д'Івуарі	Кот д'Івуар	56

*Складено автором.

**РЕЗОЛЮЦИЯ, ПРИНЯТАЯ ГЕНЕРАЛЬНОЙ АССАМБЛЕЕЙ
27 МАРТА 2014 ГОДА****[без передачи в главные комитеты (A/68/L.39 и Add.1)]
68/262. Территориальная целостность Украины**

Генеральная Ассамблея,

вновь подтверждая первостепенное значение Устава Организации Объединенных Наций в деле содействия утверждению верховенства права в отношениях между государствами, ссылаясь на предусмотренные в статье 2 Устава обязательства всех государств воздерживаться в их международных отношениях от угрозы силой или ее применения против территориальной целостности или политической независимости любого государства и разрешать свои международные споры мирными средствами,

ссылаясь также на свою резолюцию 2625 (XXV) от 24 октября 1970 года, в которой она одобрила Декларацию о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций, и вновь подтверждая закрепленные в ней принципы о том, что территория государства не должна быть объектом приобретения другим государством в результате угрозы силой или ее применения и что любая попытка, направленная на частичное или полное нарушение национального единства и территориальной целостности государства или страны, или их политической независимости, несовместима с целями и принципами Устава,

ссылаясь далее на Заключительный акт Конференции по безопасности и сотрудничеству в Европе, подписанный в Хельсинки 1 августа 1975 года, Меморандум о гарантиях безопасности в связи с присоединением Украины к Договору о нераспространении ядерного оружия (Будапештский меморандум) от 5 декабря 1994 года, Договор о дружбе, сотрудничестве и партнерстве между Украиной и Российской Фе-

дерацией от 31 мая 1997 года и Алма-Атинскую декларацию от 21 декабря 1991 года,

подчеркивая важность поддержания в Украине всеохватного политического диалога, который отражает многообразие ее общества и обеспечивает участие в нем представителей всех частей Украины,

приветствуя непрекращающиеся усилия Генерального секретаря и Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе, а также других международных и региональных организаций в поддержку деэскалации ситуации в отношении Украины, отмечая, что референдум, проведенный в Автономной Республике Крым и городе Севастополе 16 марта 2014 года, не был санкционирован Украиной,

1. Подтверждает свою приверженность суверенитету, политической независимости, единству и территориальной целостности Украины в ее международно признанных границах;

2. Призывает все государства отказаться и воздерживаться от действий, направленных на частичное или полное нарушение национального единства и территориальной целостности Украины, в том числе любых попыток изменить границы Украины с помощью угрозы силой или ее применения или других незаконных средств;

3. Настоятельно призывает все стороны незамедлительно приступить к мирному урегулированию ситуации в отношении Украины путем прямого политического диалога, проявлять сдержанность, не прибегать к односторонним действиям и воинственной риторике, которые могут усилить напряженность, и в полной мере участвовать в международных посреднических усилиях;

4. Приветствует усилия Организации Объединенных Наций, Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе и других международных и региональных организаций по оказанию Украине помощи в защите прав всех граждан в Украине, в том числе прав лиц из числа меньшинств;

5. Подчеркивает, что референдум, проведенный в Автономной Республике Крым и городе Севастополе 16 мар-

та 2014 года, не имея законной силы, не может быть основой для любого изменения статуса Автономной Республики Крым или города Севастополя;

6. Призывает все государства, международные организации и специализированные учреждения не признавать любое изменение статуса Автономной Республики Крым и города Севастополя на основе вышеупомянутого референдума и воздерживаться от любых действий или шагов, которые можно было бы истолковать как признание любого такого измененного статуса.

80-е пленарное заседание,
27 марта 2014 года

ДОДАТОК Ж

СПЕЦІАЛЬНА МОНІТОРИНГОВА МІСІЯ (СММ) ОБСЄ В УКРАЇНІ*

Тривалість СММ	21 березня 2014 р. – 31 березня 2016 р.
Мета СММ	Допомога Україні у зниженні рівня напруженості та сприяння діалогу між сторонами конфлікту
Цілі СММ	Збір інформації, встановлення фактів та звіт про ситуацію з безпекою в Україні
Склад СММ	Близько 600 цивільних неозброєних спостерігачів з більш ніж 40 країн-учасниць ОБСЄ. В Місії працюють співробітники з України, які займають посади перекладачів, радників та адміністративного персоналу
Територія мандату СММ	Вся територія України. Головний офіс Місії знаходиться у Києві. Команди спостерігачів працюють в 10 найбільших містах України: Дніпропетровську, Донецьку, Івано-Франківську, Києві, Луганську, Львові, Одесі, Харкові, Херсоні, Чернівцях. У Донецькій і Луганській областях наразі працює понад 400 спостерігачів
Принципи та методи роботи СММ	Об'єктивність, неупередженість та прозорість. Кожна команда складається з керівника та спостерігачів. Спостерігачі працюють невеликими групами позмінно сім днів на тиждень. Спостерігачі спілкуються з різними групами громадськості – з представниками влади на всіх рівнях, громадянського суспільства, етнічних і релігійних груп, місцевих громад і органів місцевого самоврядування

*Складено автором.

ПРО АВТОРІВ

Дашевська Ольга Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри політології, соціології та гуманітарних наук Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

У 2008 р. захистила кандидатську дисертацію з міжнародної економіки на тему «Розвиток зовнішньоекономічних відносин в сучасній світогосподарській системі». Працює над докторською дисертацією, присвяченою проблемі геополітичного статусу України у світі.

Автор більше 100 наукових праць з проблем зовнішньоекономічної діяльності, міжнародних відносин та геополітики, з яких – 6 монографій.

Прошин Денис Володимирович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології, соціології та гуманітарних наук Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

У 2001 р. у своїй альма-матер захистив кандидатську дисертацію зі всесвітньої історії на тему «Політика адміністрації Р. Рейгана у галузі дослідження та використання космічного простору (1981–89 рр.)». З 2012 р. працює над докторською дисертацією з політичних наук, яку присвячено проблемам терористичного насильства та шляхам закінчення терористичних кампаній.

Є автором більш ніж 40 статей та співавтором трьох (враховуючи пропоновану) монографій на теми, пов'язані з політичним насильством, тероризмом та протидією йому, а також масовою культурою та масовими комунікаціями.

Єремєєва Ірина Анатоліївна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політології, соціології та гуманітарних наук Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Закінчила в 1997 р. Дніпропетровський державний університет за спеціальністю «Історія України». Кандидатську

дисертацію за спеціальністю «Всесвітня історія» захистила у 2002 р. Є автором 30 наукових праць. До кола наукових інтересів належать проблеми державної політики у сфері промислових відносин, теоретичні та практичні аспекти діяльності міжнародних організацій в сучасному світі.

Ключник Руслан Максимович — кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології, соціології та гуманітарних наук Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Автор 20 наукових робіт з політичних наук. Сфера наукових інтересів: політичні вчення Західної Європи, політична криза, демократичний транзит.

Семчук Юрій Йосипович — викладач кафедри політології, соціології та гуманітарних наук Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Здобув освіту історика (Дніпропетровський національний університет, 1993 р.), працює над дисертацією за темою «Проблеми свободи в українській та французькій філософській думці доби Просвітництва». Наукові інтереси лежать у сфері антропології, історії філософії, практичного дослідження містичних течій (ісихазм, суфізм).

Є автором більш ніж 10 статей та співавтором чотирьох (враховуючи пропоновану) монографій на теми, пов'язані із сучасними геополітичними змінами, кризовими явищами і місцем України у міжнародному співтоваристві.

ЗМІСТ

Передмова.....3

Розділ 1

Українська криза: інституційний
та системний виміри
(Р.М. Ключник).....5

Розділ 2

Циклічність політичних криз в Україні
(О.В. Дашевська)33

Розділ 3

Місце України на геополітичній мапі світу
(О.В. Дашевська)46

Розділ 4

«Український прецедент» демонтажу
Ялтинсько-Потсдамської системи
міжнародних відносин
(Ю.Й. Семчук)57

Розділ 5

Українсько-російська криза чи боротьба лідерів за
контроль над світовим геополітичним простором?
(О.В. Дашевська)93

Розділ 6

Після тероризму: світовий досвід завершення терористичних кампаній та його вивчення у контексті сучасної української кризи (Д.В. Прошин)	105
--	-----

Розділ 7

Проблеми миротворчості ООН в умовах трансформації міжнародних безпекових інститутів (І.А. Єремєєва).....	136
---	-----

Додатки.....	158
Про авторів.....	180

Наукове видання

ГЕОПОЛІТИЧНІ НАСЛІДКИ УКРАЇНСЬКОЇ КРИЗИ

Монографія

Редактори *Л.В. Пилипчак, М.С. Велес*
Комп'ютерна верстка *Г.М. Хомич*

Підписано до друку 14.12.2015. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 11,16. Тираж 300 пр. Зам. № .

ПВНЗ «Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля».
49000, м. Дніпропетровськ, вул. Набережна В.І. Леніна, 18.
Тел. (056) 778-58-66, e-mail: gio@duer.edu
Свідоцтво ДК № 4611 від 05.09.2013 р.

Віддруковано у ТОВ «Роял Принт».
49052, м. Дніпропетровськ, вул. В. Ларіонова, 145.
Тел. (056) 794-61-05, 04
Свідоцтво ДК № 4765 від 04.09.2014 р.